

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ՍՊԻՏԱԿ ՏԵՌՈՐԻ

ՅԵՎ

ՖԱՇԻԶՄԻ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻՑ

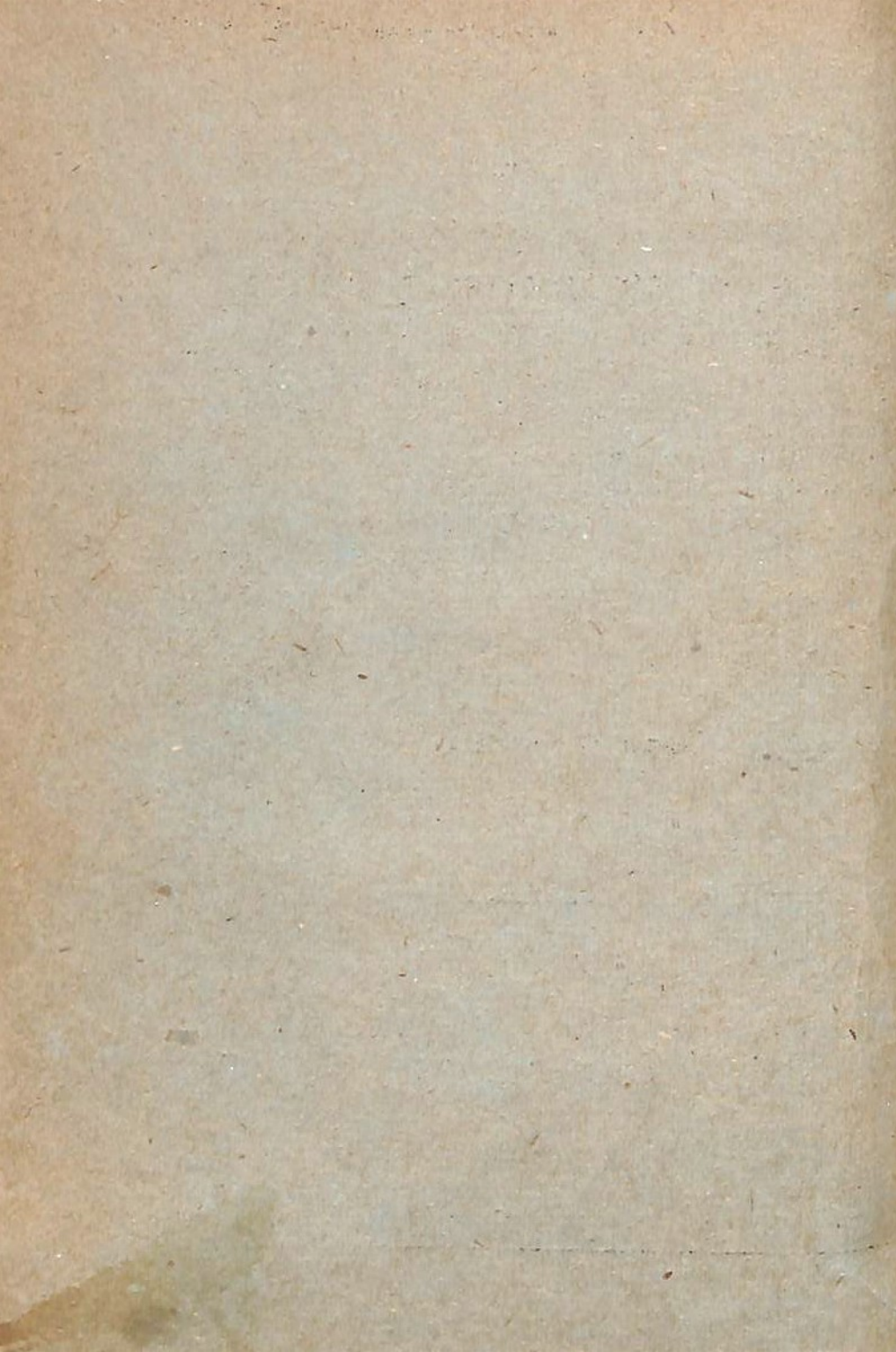
Կազմեց՝ Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՄՈՊՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1936

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ԱՊՐԻՏԱԿ ՏԵՌՈՐԻ

Յ Ե Վ

ՓԱՇԻՉՄԻ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻՑ

Կազմեց՝ Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՄՈՊՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1936

Պատ. խմբագիր՝ Թ. ԱԴՈՆՑ
Սրբագրիչ՝ Ս. ՓԱՐՍԱՒԱՆՅԱՆ

ՊԵՏԶՐԱՏԻ ՏՊԱՐԱՆ, ԵՆՐԵՎԱՆ

Դրամային և արհեստագործական խազուր Բ.—905. Պատվեր 805. Տիրաժ 3000.

«ԿԵՆԴԱՆԻ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԳԵՐԵՋՄԱՆՈՑ»

Յերբ Բեղլուդից դեպի Զադրեր ես գնում, Սրեմի Միտրո-
վիցի կայարանից մեծ բացատի մեջ մի խումբ շենքեր են յերե-
վում՝ քարճրաբերձ ու կարմրավուն պատեղով չրջապատված։
Շենքերի գլխավերևը՝ յեկեղեցու գմեթ և գործարանային յեր-
կու ծխնելույզ։ «Հարավսլավիայի սամենաթամանակակից
քանոն և այդ», պարծանքով հայտարարում է մեծ Սերբիայի
բուրժուազիան։ «Մարդկային հոգիների սպանդանոցը», ինչպես
այդ մկրտիչ և խրվատացի հռչակավոր գրող Սվեդուստ Յեսարե-
ցը, վոր մի քանի տարի նստել է այնտեղ «Կենդանի մարդկանց
գերեզմանոցը», ինչպես տաժանակիրներն իրենք են անվանում
այն, այսպիսով բնորոշելով այն դժոխքը, վոր բարձրաբերձ ու
կարմրավուն պատերի հետևն է թաղնվում։

Քաղաքական բանտարկյալներին*) այստեղ են ուղարկում,
այստեղ են փորձում նրանց «ուղղել»։ «Ուղղելու սխտեմը», վոր
Միտրովիցում է թաղավորում, բնորոշ է Հարավսլավիայի բոլոր
քանտերի համար։ Հենց այդ սխտեմով ել մենք կաղացուցենք
Հարավսլավիայի հեղափոխականի՝ ռադմաֆաշիստական դիկ-
տատուրայի գերու կյանքը։

Տաժանավայրում կյանքն այնտեղից է ակավում, վոր դատա-
պարտյալից հազուադուր խլում—փոխարենն ինչ—վոր ցնցոտիներ
տալիս։ Այս ցնցոտիները կոչվում են «նորեկի հազուստ»։ Նորե-
կը մի շարք արարողություններ պետք է կատարի, վորից հետո
նա կարող է «խակահան» տաժանակիր համարվել։ Համարյա ա-
մեն որ, լաթեր ու ցնցոտիներ հազած, պահակի հսկողությամբ,

*) 1933 թ. նոյեմբերից այդտեղ են փոխադրել բոլոր քաղաքանտարկյալ
ներին, վորոնք առաջ ուրիշ բանտերում էին պահվում։

նորեկներէրի խումբը եւ լուռ թափառում բաղնիքից դեպի շէնքը, վոր ահագին մի դադաղի տպաւորութիւնն եւ թողնում: Սրեմէ Միտրովիցի հռչակաւոր «մեկուսարանն» եւ այդ, վորի բովից պետք եւ անցնի ամեն մի դատաւարտյալ:

— Ա՛ռ համբիւ, տես թե քանի՛սն եմ բերել քեզ, — ձայն եւ տալիս ուղեկցողը մեկուսարանի բանտապահին:

Մեկուսարանի բարձր միջանցքներում պարետը նորեկներին սպասում եւ:

— Գլուխներդ բացե՛ք:

Մերկութիւնն աստիճանն աստիճանն տաժանակիրները լուռ ու մոռնջ պետք եւ աւանջ դնեն, թե պարոն պարետն ի՛նչպես եւ կարողում «տան» կարգ ու կանոնը: Ընթերցանութիւնն անտանելի յերկար եւ տևում: Զմեռը մեկուսարանի ահագին միջանցքում փչում եւ ու ցուրտ եւ, մանաւանդ բաղնիքից հետո, մա՛նավանդ ցնցոտիների մեջ: Բայց պետք եւ աւանջ դնել: Յեւ նորեկն աւանջ եւ դնում: Իսկ հետո՝ շատ անգամ ծեծ ու հայհոյանք... Այնուհետեւ ամեն մի նորեկի մի առանձին կամեր են դնում: Մեկուսարանը մի փոքրիկ վանդակ ե՛րբեք մետք տւ կես յերկարութիւնով եւ մետք տւ կես լայնութիւնով, գլխավերեւ մի վորեւ տեղ վանդակապատ փոքրիկ մի լուսանցք եւ ծածկված, վորի միջից մի կտոր յերկինք եւ յերևում, ասփալտի հատակ, յերկաթե մահճակալ՝ պատաստաւած ներքնակով, վորի մեջ յեղած ծղոտից միայն փոշու խառնուրդ եւ մնացել, յերկու հատ հին, գրգռված վերմակ, մի սեղան, մի տարուրետ (աթոռ) մի մեղաման (параша) — ահալասիկ ամբողջ «կահուքը»: Այսպիսի մի վանդակի մեջ մարդ բռնված դադանի պես եւ դդում իրեն: Նա իրաւունք չունի «վոչ պատը ծեծել, վոչ ցերեկն անկողնի վրա պառկել, վոչ ել լուսամուտին մօտ դնալ»: Բա ել ինչի՞ իրաւունք ունի: Միայն մի բանի, նստել եւ իր առջևը նայել: Կամ թե՛ բռնված դադանի պես մի անկյունից մյուսը դնալ-դալ:

Նորեկն իր դադաղին դեռ չընտելացած, դռան մեջ կամացուկ մի «հուլա» փոքրիկ անց եւ բացվում, վորի միջով բանտապահը կարող եւ առանց նկատելիութեան տաժանակիրին: Բայց այս դեռ քիչ եւ: Բանտապահը վոչ միայն հետևում եւ, այլեւ

շատ անգամ սլոբակացիա յե սարքում: «Հոգան» բաց ե անում ու կամացուկ թխկթխկացնում:

— Եյ, հայրենակից:

Նորեկը ցնցվում ե—ուրախալի բան ե այս մենակության մեջ մարդու ձայն լսել— բայց ե այնպես անթճոահանորեն ե յետ նայում: Կարելի՞ բան ե: Պարետը միտն ե ընկնում: Վոչ չի կարելի:

— Վո՞րտեղացի յես, ի՞նչ քեֆի յես,— դռան հետեից չընջում ե քաղցրալուր մի ձայն:

Նորեկը սլոտ ե առնում, մոտենում ե դռանն ու կամացուկ, իր անիտական ձայնից վախենալով, պատասխանում ե հարցերին: Հանկարծ լսվում ե բանալիների զնդոց, ու բանտապահն ներս ե ընկնում կամերը:

— Եղո՞ւմ հետ ես խոսում, չա՛ն վորդի:

Նորեկը հուզմունքից չի կարողանում վորեւ խոսք ասել:

— Գլուխդ բա՛ց, ինձ հետ խոսելիս,— բղավում ե ժանդարմը, ե շեշտակի հարվածից նորեկի գլխարկը գետին ե թռուչում:

— Շո՛ւմ-չան վորդի, յես քեզ կարգն ենալես առվորեցենմ, վոր ինձ չմոռանաս: Հենց եզուց մի գեկուցում կգրեմ, ե դու քոնը կստանաս:

Ժանդարմը սուտ չի ասում: Վաղը նորեկը կպատժվի այն պատճառով, վոր «հուդայի» մեջով «ինչ վոր մարդու հետ» խոսել ե: Այսպես ե սկսվում «ուսուցումը»:

Առաջուտյան՝ ամառը ժամը 5-ին, ձմեռը՝ 6-ին, դանդն արթնացնում ե բանտարկյալներին: Անկողինը պետք ե հավաքի, կամերը՝ մաքրվի, մեզամանը՝ դուրս տարվի: Մաքրելու-սրբելու ժամանակ կծու փուշու ամպ ե բարձրանում, վոր մարդու քիթ, կոկորդ ու թոքեր ե մտնում: Այս մաքրելու-սրբելուց հետո մի ժամ թանձր ցիխ ես թքում: Սմբողջ կամերը չղթաների, բանալիների դնդոցով ու ժանդարմական բղավոցով ե լցվում:

— Սուս, չան վորդի, ձեն չհանես:

Քնստ թուլացած, կեղտոտ դուլերը ձեռքերին՝ նորեկներն քծաշարուկ, իրար հետեից դնում են դուռարան: Մաքրել-սրբե-

լուց հետո նախաճաշն է լինում. կեղտոտ, լարծուն մի հեղուկ, վոր լափի տալալտրություն է թողնում: Այնտեղ այս լափին սուսք են ասում: Այնուհետև դալիս է դրոսանքը, վորի ժամանակ տա-
ժանակիրներն իրար հետևից քայլում են շրջանագծի վրայով՝ ա-
ռանց այս ու այն կողմը նայելու, առանց խոսելու: Կողքներից՝
բանտապահները, բանալիները զնդզնդացնելով: Լուռ ու մունջ
սրբարողությունը մեթթընդմերթ ընդհատվում է ժանդարմաների
բիրտ գոռոցով:

— Գլուխ մի՛ տարեք, շա՛ն վորդեր:

Կամերում նորեկը պետք է աշխատի: Մի ահագին կույտ սաղի
կամ հավի փետուր՝ են բերում նրան, վորը նա ինքը խնամքով
պետք է մաքրի: Այս աշխատանքն առանձնապես զգլելի չէ, վո-
րովհետև կամերի առանց այն ել ծանր ոգը դժվար է շնչել, իսկ
այժմ ել թեթև, մանր փոշին է լիքը լցվում: Իսկ ձմեռն այս «աշ-
խատանքն» իսկական տանջանք է դառնում, վորովհետև մաքր
ստիպված է լինում փետուր-փետրի հետևից պոկել սառած, հա-
ճախ ել ուռած ձեռքերով: Նորեկին գիրք չեն տալիս, բայց «փո-
խարենը» նրան այցելում են քահանաները, ուսուցիչներն ու չի-
նովնիկները և խոսում, խառում, խոսում... Նորեկը նրանցից
յուր է՝ հանդիմանություն, կշտամբանք, ծաղրանք, կեղծ ցա-
վակցություն ու սովորական յերգը՝ «տան կարգ ու կանոնը
կարդա՛, աստծուն աղոթի՛ր, և ամեն բան լավ կլինի»:

Բոլոր խոսակցությունների վերջն այն է, վոր նորեկի գլու-
խը միտք ճխտեն, թե նա բախտավոր է, վոր դեռ կենդանի չէ:
Մի խոսքով՝ ուղում են նրան «մարդ» դարձնել???: Բանտի տե-
տերը, վոր գիշեր-ցերեկ հարբած է, չարունակ կրկնում է.

— Մեկուսարանն ուղղելու մեր մեթոդի եյությունն է, այն-
տեղ մարդկանց հոգիները զղջում, մեղմանում են, և նրանց ինչ
ուղես՝ կդարձնես:

Հա՛, մեկուսարանի գերեզմանային լուսթյունը, վոր բան-
տապահների բղավոցներով ու հալհոյանքով, բանալիների զընդ-
զընդոցով, ծեծված-ջարգվածների տնքոցով և փոխարինվում—
այս բոլորը մի նպատակ ունեն. մարդու տանջել և ստիպել, վոր
ամեն ինչ լուռ ու մունջ տանի:

Այս «պատրաստելը» յերկու-յերեք ամիս է տևում: Այնուհե-

տե նորեկին աշխատանքի յեն ուղարկում և ընդհանուր կամերօ փոխադրում: Նրա համար աշխատանք են ընտրում, իհարկե, նրկատի ունենալով բանտի վարչության շահերը: Բոլոր այն խոսակցությունները, թե դատապարտյալին հնարավորություն ետրվում մասնագիտություն ձեռք բերել, վորը բանտից դուրս գալուց հետո նրա գոյությունը կապահովի,— դուտ, սուտ ե:

Ընդհանուր կամերն ասֆալտե հատակով ահագին մի մարադ ե: Այնտեղ 80 հոգի կարող ե տեղավորվել: Լուսանցքները փոքրիկ են ու բարձր: Գլխավերևում՝ յերկաթե նեղ մահճակալներ, մանր ու փոսած ծղոտ լցրած բարակ ներքնալեներ, մի սալան և յերկու հատ գդգզված վերմակ— ահալսակի բանտարկյալի ամբողջ գույքը: Կամերի վորքին՝ ղուգարան և լվացարան: Կոյուղի չկա, և ղուգարանի դարչահոտությունը, մանավանդ ամառը, միանգամայն անտանելի յե: Առավոտները, մաքրել—սրբելու ժամանակ, տաժանակիրներն իրար աշնպես են տեսնում, ինչպես մառախուղի միջից. փոշու աշպիսի թանձր վարագույր ե քաշվում նրանց միջև: Դժվար ե դտնել աշնպիսի մի բանտարկյալ, վոր շնչառության առողջ որգաններ ունենա: Այս ահագին գորանոցում շատ դժվար ե ասլրել: Մանավանդ ձմեռն ե մարդ նեղվում, նախ՝ տղափոխություն չլինելու, յերկրորդ՝ ցրտի պատճառով (ժանդոտ խողովակների միջով յերկու ժամ բաց թողած գոլորչին, իհարկե, չի կարող տաքացնել այդ ահագին շինությունը):

Այս բոլորը— դարչահոտությունը, կեդոն ու նեխածքը— մարդու հետզհետե վրչնացնում ե: Այսպիսի կամերում մարդիկ վրչ միայն որեր ու ամիսներ, այլև յերկար ու ձիգ տարիներ սբաք ե անցկացնեն: Հին ծղոտի, արև չտեսած անկողինների, ղուգարանի դարչահոտության և մարդկանց աղտոտ մարմնից դուրս յեկող յուրահատուկ քրտինք— ահալսակի այն մթնոլորտը, վորի մեջ դատապարտյալը «կարող ե» աշխատանքից հետո հանգստանալ, իր համար մի բան անել, ընկերոջ հետ գրուցել:

Արհեստանոցները— սղարանինը, կանեփ մշակելունը, հյուսնոցը, ջուլհականոցը, դամբյուղինը, կաղմատունն ու փախանագործի արհեստանոցը— առանձին շենքի մեջ են՝ բանտի նույն

շրջանակում : Աշխատանքի որը ձմեռը 9, իսկ ամառը 10 և կես
ժամ է տևում : Աշխատանքի պայմաններն առանձնապես ծանր են
պարանի և կանեփի մշակելու արհեստանոցում : Այս արհեստանոց-
ները մասնավոր մարդիկ են պահում, վորոնք դատապարտյալնե-
րին շահագործում են համաձայն բանտային վարչության հետ
կնքած պայմանագրերի :

«Ծուլության» կամ «դեպի աշխատանքն անուշադիր լինելու»
համար քանտարեկյալին խիստ պատժում են : Շահագործողին ի՞նչ
փուլթ, թե իր բանլորներից վորեւե մեկին ղեցդիպլինար մեկու-
սարանն են տղարկում : Նա դիտի, վոր աղատված տեղի համար
տասնյակ թեկնածուներ կճարվեն :

Առանձնապես դժվար է կանեփի մշակելու արհեստանոցում :
Այստեղ աշխատանքի յեն ուղարկվում այն դատապարտյալները,
վորոնք ներքին կարգ ու կանոնին չեն յենթարկվում— բոլոր
նրանք, վոր փախչելու փորձ են արել, համարձակվել են իշխա-
նությանը խոսք դարձնել, չեն թույլ տվել, վոր իրենց ծեծեն,
մի խոսք մ' բոլոր «անհնազանդ» և «անուղղելի» տարրերը : Նը-
բանց ուղարկում են այդ արհեստանոցը՝ «մեղքերը քափելու»
համար :

Արհեստանոցի աշխատանքն սպանիչ է : Ողի մեջ կանեփի
բարախիկ մաղիկներ են լողում, վորոնք մտնում են մարդու քիթ,
բերան, կոկորդ և հադուստի տակը :

Հարյուրավոր տաժանակիրներից հեշտությամբ կտրելի յե
ճանաչել նրանց, ովքեր այդ արհեստանոցում են աշխատում :
Յերեք ամիս այդպես աշխատելուց հետո, ճնշող մեծամասնու-
թյունը հիվանդանոց է ընկնում— շնչառության, աղիքների հի-
վանդությունը նրանց հիվանդանոցի անկողին է դրում : Պարզ բան
է, վոր քաղաքական հանցավորներին հենց այդ արհեստանոցն են
աշխատանքի ուղարկում : Թվում է, թե այսպիսի մի արհեստա-
նոցում մնալուց հետո դաշտային աշխատանքները թեթև ու ցան-
կալի պետք է թվան : Բայց իրականում դաշտային աշխատանք-
ների մեջ շահագործումն ել ավելի ուժեղ է : Դատապարտյալնե-
րին այնտեղ ծեծում են, և ծեծում են հիմնովին ու քիստեմատիկ
կերպով : Վոչ թե «հենց ենպես» քիթ ու բերանին են տալիս կամ

բանալու կապոցով բոլոր, այլ հրացանի կոթով անխիղճ կերպով
այնքան զաղանարար են ծեծում, վոր հետո մարդ վոչ կարողա-
նում է նստել, վոչ պառկել, վոչ էլ ման դալ: Մարդիկ ուժաս-
պառ վալը են ընկնում, իսկ բանտապահները, զաղանացած, նը-
րանց տրորում են, գետնից բարձրացնում ու հրացանի կոթով
նորից են ծեծում: Շատ անգամ մարդուն անչնչացած վիճակում
տանում են բանտի հիվանդանոց: Այս ծաղրանքների և նույնիսկ
ուղղակի սպանությունների համար յերբեք և վոչ վոք պատա-
խանատու չի յեղել:

Մարդ յերկաթե առողջություն պետք է ունենա, վոր այս
աշխատանքի մեջ մի քանի ամիս կարողանա դիմանալ: Վոչ մի
բողոք ու հայտարարություն չի ոգնում: Դեռ ասելին՝ ով բողո-
քում է, դիտի, վոր «հանդուժեցյան» համար՝ դիպցիւլինար պա-
սիփ է սպառնում իրեն, և վոր հետադարձ իրենից վրեժ է առ-
նելու վոչ միայն այն ժանդարմը, վորի վրա բողոք է տվել, այլև
մյուս բոլոր բանտապահները:

Բանտերի սնունդն անպետք ու վողորմելի բան է: Մթերք
մատակարարողներն աշխատում են վորքան կարելի յե վատ ապ-
րանք տալ, իսկ փոխարենը վորքան կարելի յե շատ ստանալ:
Այս պատճառով էլ նրանք բանտի իշխանության հետ «սերտ բա-
րեկամություն» են սրահպանում և ողուտը նրանց հետ կիսում
են: Կաթը, յուղը, վրանաչին չինուինիկներն ամեն մեկն իրեն է
տանում: Չեմ տեսել մի բանտապահ, վոր չաշխատի ձեռից յե-
կածին չափ կռիել: Թալանի չափը բանտապահի դիրքից ու առ-
տիճանից է միայն կախված: Շատերը դատապարտյալների սնուն-
դից զողանալով, քիչ հարստություն չեն դիպել: Դատապարտ-
յալն ամիսը մի անգամ միայն իրավունք ունի իր փողով մթերք-
ներ գնել, բայց, իսկապես ասած, այս իրավունքով էլ չի կարո-
ղանում ոգտվել, վորովհետև դատումը շատ չնչին է, մեծ մասը
տանից լան չի ստանում, իսկ բանտապահներն ամեն ինչի համար
յեռալի թանգ են սլոկում:

Բանտի հիվանդանոցը միևնույն բանտն է, բայց ավելի մա-
քուր կամերաներով: Բանտի բժիշկները միևնույն ժանդարմներն
են, բայց դիպլոմավոր: Բանտն աշխատանքի ընկնելով՝ նրանք

իրենց պրոֆեսիոնալ պարտականությունները մոռանում են: Ներանք տաժանակիրներին բանտի իշխանության արջուլ են նայում, այն իշխանության, վորից կախում ունեն: Հիվադին բանտապահների պես նախորոք մոտենում են ինչպես սխուլյանտի: Քանի՛-քանիսը հիվանդանոցից հաշմացած են դուրս գալիս, քանի՛-քանիսն ել բոլորովին դուրս չեն յեկել, վորովհետև աջոտեղ վոչ թե բժշկում, այլ մաշկում են: Գլխավոր «ղեղերն» են՝ մասածը, լողացները, յողն ու ինչ վոր կեղտոտ ջուր, վոր թեյ անունն ե կրում: Այնտեղ լուրջ հիվանդանալ՝ նշանակում ե մեռնել: Իսկ կմեռնես, թե վապրես, բժիշկների համար բոլորովին ել փուլթ չի: «Ծունը՝ շան պես կատկի» կրկնում են նրանք բանտապահներին կրնկոխ: Տերտերը հիվանդանոցումն ել ամենազղվելի դեմքերից մեկն ե:

Դատապարտյալների ու բարեկամների կապը խիստ հսկողության տակ ե տեղի ունենում: Ծնողներին գրել և տեսնել ամիսը մի անգամ միայն կարելի յե:

Նամակները գրաքննության են յենթարկվում, և յեթե գրաքննիչ տերտերին դուր չեն գալիս, ուղղակի չեն հանձնվում տիրոջը: Տեսակցության ժամանակ դու հարադատներիցդ փակ վանդակով կտրված ես, չես կարող նույնիսկ նրանց հետ ձեռք խուփել: Տեսակցությունը տևում ե 10 բոսլեյից վոչ ավելի և ամբողջ ժամանակ բանտապահների հսկողությամբ:

Դատապարտյալը պարտավոր ե յեկեղեցի գնալ, թեև նրան չեն պարտավորեցնում ծիսակատարություններ անել, խոստովանել կամ հաղորդ առնել: Այս արտաքին «լիբերալիզմն», իսկապես առած, տերտերին ու բանտի իշխանությանն ե ձեռնաու, ով յեկեղեցական ծիսակատարություններ չի անում, գրի յե առնելովում և նրանց «հատկացվում ե», վոր նրանք այլևս արժանի չեն որենքով նախատեսված թեթևացման: Յեկեղեցու՝ կապիտալիզմի սպառուհու՝ ճնշումն այսպիսով ել ավելի ուժեղ թափում ե հանդես գալիս:

Այն դատապարտյալը, վոր իր պատժի յերեք ութերորդ մասը քաշել ե, որենքով իրավունք ունի փոխադրվել այսպես առած՝ միջանկյալ բաժանմունք: Այստեղ ուժիմն այնքան ել խիստ

չի, ինչպես ընդհանուր կամերաներում, բայց բանտի իշխանութիւնն ամենեւին եւ թողորին չի տեղափոխում այնտեղ: Փաստորէն դատապարտյալներին փոխադրում են միայն այնտեղ, վորտեղ տվյալ մոմենտին աշխատող ձեռքեր են հարկաւոր:

Այսպես եւ կիրառւում է նաեւ այսպես կոչւած՝ պայմանաւոր արձակուրդի իրաւունքը: Որենքն ասում է. «ամեն մի դատապարտյալ, վոր արաջին անգամ է դատապարտւած և ապացուցել է, վոր իր պատժի կեսը քաշելու ընթացքում ուղղվել է, կարող է պայմանական արձակուրդ ստանալ»: Թե ինչպես է կիրառւում այս որենքը, ասացուցվում է այն բանով, վոր 350 ալդպիսի «իրաւունքներին» 15—25 հոգուց ավելի բաց չեն թողնում: Պայմանական արձակուրդը մարդու շփոթելու, ընկճելու և նրա մեջ խռհեմության ու հնազանդության դգացում դարգացնելու միջոց է: Բայց բանտի պայմաններն այնպես են, վոր ամենահավասարակշիռ մարդն անգամ անխուսափելիորեն պետք է ընդլլի:

ԱՐԳԵԼԱԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՀԱՂԹԱԿԱՆ ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐԻՆ— ՄՈՍԿՎԱ

Թանկագի՛ն ընկերներ.

Բրուկլինի (Նյու-Յորկ) քաղաքային բանտի վանդակներէ միջից անկեղծ շնորհակալութիւնն ենք հայտնում մեր վիճակի առթիւ ձեր ցույց տված համերաշխության ու հետաքրքրության համար: Այն խիզախ ու անվախ կռիվը, վոր մեզնից հետո մեր ընկերներն են չարունակում, որստորե ավելի ու ավելի յե փրշուում մեզ կապկապող շղթաները, և մենք շուտով, ազատութիւն ստանալով՝ ընկերների հետ թե թեի տված կաշխատենք ընդհանուր դործի համար: Այն չափազանց հետաքրքիր նորութիւնները, վոր ձեզնից ենք ատացել, ծանոթացնում են ձեր հաղթանակին, վոր նույնպիսի հալածանքների ու նույնպիսի ճիգաններէ արդիունք են, վորոնց պայմաններում այժմ մեր ընկերներն են

ասլրում: Դուք մեզ գրել եյիք այդ դործարանի ձեր անդրանիկ աշխատանքների, այնուհետև հետագա և այլ աշխատանքների մասին: Մենք Ձեզ ասում ենք՝ չարունակեցե՛ք ձեր աշխատանքը: Շարունակեցե՛ք լավացնել ձեր աշխատանքը և մի՛ հանդատեցեք, մինչև վոր ձեր դործարանի, ձեր թեթև ու ծանր արդյունաբերության արտադրանքի ասպարիդում կատարելության հասցնեք: Յույց տվեք ամբողջ աշխարհին, ինչպես առաջ եյիք այդ անում և հիմա յեք անում, վոր պրոլետարական յերկրի բանվորները կարող են պետություն կառավարել:

Մենք թերթեր ու գրքեր հաճույքով կկարդանք, լայց լանտի վարչությունը մեզ թույլ չի տալիս: Այսուհետև մենք ատիպված ենք բավականանալ «Նյու-Յորկ» «Թայմս» մեր թերթով և մենք ծարավի յենք ամեն ուր կարդալ Մատր Վալտեր Դյուրանտի հոգվածները: Միայն նրա շնորհիվ ե, վոր մենք կարողանում ենք հետևել ձեր հաջողություններին:

Մենք չենք ընկճվում: Ընկերներ՝, մեր ստացած դասը մեզ հեղափոխականորեն ե՛լ ավելի յե ուժ տվել, ե՛լ ավելի մարտնչող ե դարձրել: Պայքարելու մեր կամքն ե՛լ ավելի յե ուժեղացել, և մենք լաց կանենք ամերիկական բանվորների աչքերը, վորի համար կապիտալիստական ախտեմը նրանց հիմարացնում ե, նրանց զրկելով ուսալ իրավունքներից, մա՛նավանդ ասլրելու իրավունքից:

Մենք մեր նամակը վերջացնում ենք: Մենք նաև հույս ունենք, վոր այս նամակը ճանապարհ կդանի դեպի ձեզ, դեպի սոցիալիստական լայնածավալ ձեր հայրենիքի ձեր ընկերները:

Ընկերական բարևներով՝ Վիլյամ Մակարով, Ալեքս Պիպո

ՍԱԼԵՄ ԲԱՆՏ, ՈՐԵԳՈՆ ՆԱՀԱՆԳ

4 մարտի 1934 թ.

Թանկագին ընկերներ.

Իսկապես մեծ բավականություն ե այն, յերբ դիտես, վոր պրոլետարական հայրենիքում դուք այդքան լավ եք ասլրում: Մեր բանը քոլորովին ուրիշ ե: Հրեշավոր ճշմարտի պատճառով մեր բանվորներն այժմ սարսափելի ժամանակներ են անցկացնում:

ՆԻՐԱ (արդյունաբերությունն աղագայնորեն վերականգնելու ուրինք), վորի կիրառումով բանվորներն աշխատանք պետք և ստանային ու նրանց պայմանները պետք և բարելավելին, իր անդորությունը ցույց տվեց, վորովհետև մենք միլիոնավոր գործադուրկներ ունենք, և բանվորներն և գյուղացիներն ելի նույն ժուրացիկ վիճակում են ապրում, վորն ամբողջ կապիտալիստական աշխարհում և թագավորում:

Միլիոնավոր մոռացված ու աչքաթուղ արած տղամարդ ու կին աննպատակ թափառում են ՀԱՄՆ-ի խոշոր քաղաքների փողոցներում: Մեր ու յերիտասարդ, նեղր ու սպիտակ անվերջ շաբանով քաշ են դալիս փողոցները, բուլվարներն ու ծառուղիները՝ իղուր փորձ անելով գործ ճարել, մի ավաք սուսկ ստանալ ու գիշերը պլուխ դնելու մի անկյուն: Բանվորների դրությունն որեցոր վատանում և: Մեր բանվորուհիների վիճակն ավելի ծանր և: Նրանց մեջ ծայր և առնում պոռնիկությունն ու յերեխաների մահացությունը: Թերթերն ամեն որ լիքն են սովից ու ապաստարան չունենալուց հուսահատված ինքնասպանություն գործող բանվորուհիների վերաբերյալ տեղեկություններով: Անդամ աշխատանք ունեցող բանվորներն ել շատ վատ են ապրում, վորովհետև ՆԻՐԱ ասածդ՝ աշխատավարձն իջեցնելու, ֆարրիկներում ու գործարաններում քրտնեցնելու ևիստեմն ուժեղացնելու, կենսական անհրաժեշտ մթերքների գներն ավելացնելու և դժբախտ դեպքերի վտանգը սաստկացնելու որենք և:

Բոլոր վերողրյալի մեղքն այս տղատության դեմ կոպող աշխատավոր տղամարդկանց ու կանանց վրա չի ընկնում: Մեղքն ամբողջովին ընկնում և կապիտալիստներին—միլիոնատերերի ու միլիարդատերերին—վրա, վորոնք յերկիր են կառավարում, որենսդրությունն ու դատավարությունը հտկում են, այն որենսդրությունն ու դատավարությունը, վոր մեզ զանազան հանցադործությունների, ընդհուպ մինչև մարդասպանություն գործելու մեջ են մեղադրում, այնինչ մենք մեր իրավունքներն ենք պաշտպանում: Նրանց ինչ փուլթ, թե բանվորները քաղցած են: Միմիայն չահն և հաշիլի առնվում—փողը, փողը և դարձյալ փողը, յեթե նույնիսկ մարդկանց խորտակված կյանքի գնով և

ձեռք բերվում : Կանանց ու յերեխաների համար բրվիլիանտներ ,
ալտոմոբիլներ , թանկագին մորթիներ ու պերճանքի առարկա-
ներ , այն ինչ մենք քաղցած ենք , մեզ դատարկան ալատասխանա-
պովության են քաշ տալիս՝ լեմադրված հանցագործություններ
կատարելու համար , յերբ մենք համարձակվում ենք կապիտալիս-
տական արյունաբերուների գործունեությունը բաց անել :

Այսպես ե մեր բոլորի բանը , այսպես ե և իմ բանը : Յես
բայժմ մեռնողների կամբերում եմ , վրոպահետե վիթխարի միա-
բանությունը (կորպորացիա) իր վորդայթներով ուղղում ե
բանվոր դատակարգին ահաբեկել : Այդ միաբանությունն ինձ
մեռնողների կամբ ե գցել , թեև յես մեղավոր չեմ : Իմ ընկեր-
ներից շատերն այսպիսի վիճակում են . Մունի Բելլինգսի գործը՝
Կալիֆորնիայում , նեդր յերեխաների գործը՝ Ակամբեյում , ինք-
նադատաստանի զոհերը՝ բարբարոս Մորիլանդում , Միոուրիում և
Տեխասում : Կյանքի պայմանների համար այստեղ այս բոլոր
գործերը բնորոշ բաներ են : Համենայն դեպս մեր ընկերները
յերգվել են՝ կապիտալիստական բանտերից ազատել մեզ : Շնոր-
հիվ նրանց , յես կարողանում եմ ասլրել , նամակներ գրել ու բա-
րեկամներիս հետ տեսնել : Վողջունում եմ պրոլետարական
հայրենիքի բանվորներին , Փաշխատական Աշատրիայի ու հիտլե-
րյան Գերմանիայի բանվորներին : Մենք նրանց հետ ընդհանուր
չատ բան ունենք , մենք ևս ընդհանուր պայքարի գործում չուսում
կհասնենք մեր նպատակին : Դեպի խորհրդային իշխանություն՝
Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում :

— Յեղրայրական բարեկեցիկ՝ Թեոդոր Ջարդան

ՖՈՐՏՈՆ (ԱՄԵՐԻԿԱ) ԲԱՆՏԻ
ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼ ԿԱՆԱՆՑ ՆԱՄԱԿԸ
ՊՊՍ-Ի ՅԵՎ ԲՈՒՆԴ*)-Ի, ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻՆ

Կեցցե՛ք՝ ՊՊՍ-ի և ԼԿԿ ու անկուսակցական բանվորներին պայ-
քարը՝ ի պաշտպանութիւն քաղբանտարկյալներին:

Թանկագին ընկերներ.

Ձեր ղեկավարներն ու ձեր թերթերի խմբագիրները սխա-
տաբխ կերպով ձեռնարկ ծածկում են այն ծաղրանքներն ու ա-
րյունալի ծեծերը, վորոնց յենթակա յեն Փաշխտական Լեհաս-
տանի բանտերի քաղբանտարկյալները: Գերմանիայի տեռորի մա-
սին ունեցած խոսակցութիւններով նրանք աշխատում են քո-
ղարկել Լեհաստանի վարդապետները:

Յեթե ՊՊՍ-ի որդանը «Ռաբոտնիկ»-ը յերբեմն քաղբանտար-
կյալների հողվածներ ե տպում, ապա այն դժգոհության ճնշ-
ման տակ ե անում միայն, վոր քաղբանտարկյալների նկատմամբ
գործադրած տեռորի հետեանքով ե առաջ դալիս բանվորներին
մեջ: Ձեր առաջնորդները միևնույն հողվածներով վորձում են
կեղծել տեռորի դեմ յեղած մաստայական պայքարի անհրաժեշ-
տութիւնը, վոր այսպիսով ձեզ շեղեն մեզ պաշտպանելու պայ-
քարից: Այնուամենայնիւ, այդ հողվածներն ամենևին ել չեն լու-
սարանում քաղբանտարկյալների դրութիւնը: Այդ հողվածները
մտադաշտի անդամ չեն արտացոլում այն ծաղրանքների ու սա-
ղիթի բոլոր վաստերը, վոր քաղբանտարկյալների նկատմամբ
Փաշխտաներն են գործադրում: Ամենից առաջ՝ այդ հողվածնե-
րում չի առնում, թե դուք՝ ընկերներդ, մեզ պաշտպանելու հա-
մար ի՛նչպե՛ս վարող եք պայքարել: Ուստի մենք անմիջականորեն
ձեզ ենք դրում, վոր ձեզնից, և վոր թե պարոնայք Նեճյալովսկի-
ներից**) ու Ալտերովներից***), իմանանք քաղբանտարկյալներին

*) ՊՊՍ—Լեհական սոցիալիստների կուսակցութիւն՝ Լեհաստանի աշխա-
տավորության պայքարը վիժեցնող սոցիալ-դաւաճան կուսակցութիւն:

ԲՈՒՆԴ— Համահրեական բանվորական միութիւն՝ հրեական սոցիալ-
դաւաճան կուսակցութիւն, վոր մտնում ե Յերկրորդ ինտերնացիոնալի մեջ:

**) Նեճյալովսկի— ՊՊՍ-ի առաջնորդներից մեկը:

***) Ալտերով— Բունդի առաջնորդներից մեկը:

կլանքի ու պայքարի պայմաններն և ոգնեք մեզ մեր պայքարի գործում: Այդտեղի Ֆորդոն բանտում 60 քաղբանտարկյալ կին կա, վորոնց այստեղ են բերել Լեհաստանի բոլոր ծայրերից՝ Վարշավայից, Զեզլեբից (Դոմբրովի ալազան), Կելեցից, ամենից շատ՝ Արևմտյան Ուկրաինայի՝ Արևելյան Բելոռուսիայի դրավ՝ վաժապորտից: Մեզ աքսորել են այստեղ, վոր Լարոդանան Լըտրել այն տեղերից, վորտեղ մենք մեծացել, աշխատել ու պայքարել ենք: Այսպես անելու պատճառն այն է, վոր մեզ զրկեն ազգականներից ու բարեկամներից նյութական ոժանդակություն ստանալու հնարավորությունից, վոր մեզ Լտրեն սլովետարիատի ու դյուդայիության համատեղ պայքարից, վերջապես վոր մեզ զրկեն վոլի ասպարեզ մտած մասսաների ոգնությունից ու պաշտպանությունից:

Փաշխտական դատարանները մեզ յերկարատև (6, 8, 10 տարվա) ծանր բանտարկելության են դատապարտել այն պատճառով, վոր ձեզ հետ միասին պայքարել ենք Լատվիտալիստական ու Լատվաժատիրական չահագործման դեմ՝ հանուն աշխատանքի քարելալման, այն պատճառով, վոր ձեզ հետ միասին պայքարել ենք տեռորի ու հակախորհրդային պատերազմի դեմ, ազգային ճնշումների դեմ, Փաշխտական դիկտատուրան առաջադրելու համար, վերջապես այն պատճառով, վոր մենք Նեճյալովսկիների, Ժուլավսկիների և Ալտերների համաձայնողականության ու դավաճանության դեմ ենք դուրս յեկել և մասսաներին ցույց տվել Լատվիտալիստական չահագործման դեմ պայքարելու ճիշտ ճանապարհը:

Ընկերներ՝, Փաշխտական ռեժիմի արյունոտ տեռորը սաստկանում է: Լեհական սլովետարիատի ուղեղում դեռ թարմ են բազմաթիվ ձերբակալությունների վրատերը, Պապրյանիցի, Լոձի մանածագործների գործադուլի ժամանակ սպանվածների դիակները, Վարշավայի «Փրանաչեկ» ու Չենստրախովի «Չենստրախովյանկան» գործարանների պատերի տակ վիրավորված բանլոյները: Դեռ թարմ են Արևմտյան Ուկրաինայի ու Արևելյան Բելոռուսիայի կախաղանները, վորջ Լեհաստանում տեղի տենցած պատժիչ ու արյունոտ առաքելությունները, հեղափո-

խախտան դործողութիւնները պատճառով ատեղծված արտակարգ
դատարանները՝ Բելուստոկում, Լվովում ու Կորբինում, բանա-
յին նոր կանոնադրութիւնը, քաղբանտարկյալների սպանութիւն-
ները՝ Գրոդզիոնդի, Լվովի, Վարշավայի, Գրոդնոյի, Բելուստոկի
և այլ բանտերում: Սովի, տեռորի, դործադրութեան ու պատե-
րադմի կառավարութեան կիրառած այս բոլոր մեթոդները բան-
վորների ու գյուղացիների հեղափոխական պայքարը խեղդելու
և ԽՍՀՄ-ի դեմ պատերազմ պատրաստելու համար է: Վայրագ
տեռորի ալիքը, վոր վողջ Լեհաստանը քայքայում է, չի խնա-
րում նաև մեզ՝ քաղբանտարկյալ կանանց: Փաշխտական կառա-
վարութիւնն արագացրած տեմպով բանտային սպանիչ ռեժիմ է
մտցնում: Հեղափոխական քաղբանտարկյալների Սկանդինավու
միլիտարութեան ներկայացուցչի ասածով՝ բանտային նոր կանո-
նադրութիւնը քաղբանտարկյալներին ձեռնառու չի:

Բայց Փաշխտները միայն Ֆիդիկաուդեն չի, «վոր մեզ վոչնչաց-
նում են. բացի այդ, նրանք ուզում են մեր հեղափոխական ար-
ժանապատմութիւնը դցել, մեզ հրամայում են Փաշխտական ա-
մեն մի ծառայի, ախպես վրոչված «բարձր իշխանութեան» առաջ
«պատմի» առնել: Յեւ վորովհետև մենք չենք ուզում այս պա-
հանջին յենթարկւել, շարաթներով մեզ զրկում են ողից, գըր-
բից, թերթից, նամակից, գրելու հարմարութիւններից և այլն:
Յեթե պատիժների դեմ բողոքում ենք, մեզ խոնավ, ցուրտ կար-
ցեր է սպանում: Մեզ ստիպում են զորանոցային դրոսանք կա-
տարել, և այս դրոսանքների ժամանակ սահմանված կարգը մա-
զաչափ խանդարելու համար նորից պատիժ: Պատժում են լու-
սամուտի առաջ կանգնելու համար, պատժում են ձեռքերը գըր-
պանը դնելու համար, պատժում են ամեն տեսակի այլ պատճա-
ռաբանութիւններով:

Բռնադրավեցին մեր զրադարանը, վոր այսքան տարի մեր
սղգականների ու մերձավորների ոգնութեամբ ելինք կաղմել:
Բանտի իշխանութիւններն ամենանուրբ միջոցների յեն դիմում,
վոր բանվորների ու գյուղացիների պայքարից վոչ մի տեղեկու-
թիւն չթողնեն մեզ հասնի:

Նամակ միայն մոտիկ սղգականներից կարելի յե ստանալ ու

միայն նրանց գրել: Մտերիմներին ու պայքարի ընկերներին գրել էի կարելի, քանի մի քանտի իշխանությունը հայտարարել է, թե նրան մոտոիկանության ձեռքը կտա: Մայրենի բեղոռու-մական, ուկրալական, հրեական լեզուներով միջ թերթ են տալիս մեզ, միջ նամակ, միջ էլ գիրք, միորի պատճառով մենք բոլորովին գրելված ենք դրաի միտեև տեղեկությունից՝ մեղանից նրանք, ուլքեր լեհերեն լեզու չգիտեն:

Ընկերներ, հանուն խնայողության, մեր քաղցած աշխատա-վարձը կրճատում են, մեզ սոցիալական ապահովագրությունից զրկում են, մեղանից մերժին կոպեկը խլում են ուղմական ներ-քին մոխառության համար, իսկ մեզ համար քանտի սնունդն ա-վելի ու ալելի յեն վատացնում, ձմեռը կամերները չեն վառում, միտովհեաև աջ միողով ֆաշիստական կառավարությունը ուղմ-բեր, հեղձուցիչ դադեր, դնդացիներն են պատրաստում Լեհաստա-նի պայքարող բանվորների ու գյուղացիների դեմ, ԽՍՀՄ-ի բանվորների ու գյուղացիների դեմ:

Կտտանքները, մի քան պահանջողական քաթիններում ու բանտե-րում ամբողջ շաբաթներ են տեղում, յերկար տարիների բան-տարդելությունը, սննդաղուները և առհասարակ բանտային ծա-նրը սրայմանները վերջում քայքայել են մեր սոսողությունը: Թորքախոր, ստամոքսի խանդարումն ու ալ հիվանդությունները մեր մեջ մասապական յերեուլթ են: Ընդ սմին մենք բժշկական ողնությունից բոլորովին դուրի ենք: Բժիշկին ասում ե թե՝ ինչո՞ւ համար ե այս «սիմուլացիան»: Այս պատճառով 1934 թ. մար-տին այստեղ վախճանից ընկ. Կնապպը՝ կրակովից մի բանվո-րուհի, իսկ այս տարի հունիսին ընկ. Ռոդենբերգը ջղադարու-թյան ժամանակ ինքնասպանություն գործեց: Այս բոլորը մեր բանտային սրայմանների միայն ամենամիակ պատկերն է: Չնա-յած այս բոլորին՝ մենք մեր պայքարի մեջ առաջիկա պես անա-սան ենք: Այստեղ բանտում ձեր պայքարի յուրաքանչյուր բուրը մեզ նորից ե հախատ ներչնում, թե մոտ ե մեր և ձեր աղատա-գրումը:

Ընկերներ, մենք գիտում ենք ձեզ՝ ՊՊՄ-ի և ԲՈՒՆԴ-ի բան-

Վորենքիւ: Պաշտպանեցե՛ք մեր պայքարը՝ քաղքանտարկյալնե-
րիս հեղափոխական պայքարը:

Մենք գիտենք, Վոր դուք անկեղծորեն ուզում եք պայ-
քարել ձեր աղատադրման համար, բայց պարոնայք Նեճյալիով
սկիւններն ու Ալտերները ձեզ կասեցնում են պայքարից: Դուք շատ
լավ գիտեք, թե Լոճի և Բեկոստովի դործադուլի ժամանակ նը-
բանք ի՞նչ դավաճան դեր խաղացին: Մի՛ հավատացեք Փաշլիզմի
դեմ պայքարելու մասին նրանց ասածներին: Նրանք բուրժուա-
զիային ոգնում են ԽՍՀՄ-ի դեմ պատերազմ պատրաստելու:
ՊՊՍ-ի ու ԲՈՒՆԴ-ի առաջնորդները դավաճանում են սրբոյնտա-
րիատի պայքարը, ճիշտ աֆալես, ինչպես Վելլաին և մյուսները
դավաճանեցին դեմաճնական պրոլետարիատի պայքարը:

Ընկերներ՛ր, պայքարի յեկեք ընդդեմ Փաշխատական տեուրի:
Կազմակերպեցեք բանվոր մասսային և դուրս յեկեք քաղքան-
տարկյալներին պաշտպանելու: Միասնական ճակատի ցույցերի
դուրս յեկեք՝ բանտերի ու դատարանների մոտ: Արձմիութենա-
կան ամեն մի ժողովում մասսայական բողոքներ հայտնեցե՛ք՝
Փաշխատական բանտային ռեժիմի, բանտերում տեղի ունեցող
ծեծի ու արտակարգ դատարանների դեմ: Մասսայականորեն
մտեք ՄՈՊՐ-ի՝ Փաշխատական տեուրի դեմ, քաղքանտարկյալնե-
րին պաշտպանելու համար, հակախորհրդային պատերազմի դեմ
պայքարող միակ կազմակերպության շարքերը:

Ստեղծեցե՛ք քաղքանտարկյալների պաշտպանության կոմի-
տեներ: Կազմակերպեցեք նվիրատուություններ ու քաղքանտա-
րկյալների շեֆություն:

Փրկեցե՛ք մեզ քաղցից, ցրտից ու Ֆիդիկապես հյուժմիւկուց:

Հեղափոխական բարեկերպ՝ Զորդոն բանդի
հաղթանատարկյալ կանայք

1933 թ. դեկտեմբեր

Թանկադի՛ն ընկերներ.

Ծնորհակալ եմ ձեզանից այն հնարավորության համար, Վոր
չարողանում եմ ուղիւհանուի վրայով վողջույն ուղարկել ընկեր-

ներին: Յես անչափ հրճված եմ խորհրդային բանվորներով, վրոնք, չնայած սոցիալիզմ կառուցելու առաքարիդում իրենց ունեցած վիթխարի աշխատանքներին, հետաքրքրություն են դնում կապիտալիստական յերկրներէ քաղաքատարկաշէներին վրդելորէ նամակներ գրելու:

Իմ անկեղծ վողջուէնը ՄՈՊՐ-ի ընկերներին, յես նրանց հաջողություն եմ ցանկանում: Մենք մեր կապիտալիստներէ դեմ պայքարում ենք՝ պաշտպանելով ձեզ, դուք սմբողջ աշխարհէ բանվոր դասակարգէ համար սոցիալիստական բերդ եք կառուցում:

Վերջին տարին այստեղ՝ բանտում մնալա (յես փորձում եյի վաղքատներէ նեղր ու սպիտակ բանվորներին կադմակերպել, վորի համար բանտ լնկա) կապիտալիստական ախտեմի հանդես էմ աչքերն ե'լ ալիլի բաց արեց: Յես տեսել ու կաշիւս վրա փորձել եմ, թե ինչպես ե դաժան վոստիկանությունը մահակներով հարձակվում ծրարներ բաժանողներէ ու ցուցարարներէ վրա, բայց այն նախամտածված թշնամանքն ու մարդկանց այնպիսի մտածացին կոտորածը, վոր սմենաքաղաքակիրթ ՀԱՄՆ-ի բանտում ենք տեսնում, մարդու արյունը յերակներէ մեջ առացնում ե:

ՀԱՄՆ-ի բանտերը բերդի տպալորություն են թաղնում: Բանտարկյաշներն ստրուկներէ վիճակումն են, նրանց որը սաքսալիլի յես ե դանդառվելու իրավունք չունեն: Նրանք չարունակ գինված պահակի հսկողության տակ են: Բանտի վերակացուներն ու ծառայողները վոստիկանության ամենալայրադ ու դաժան գործակալներն են, կարծես նրանցից լինեն, վոր ցարիզմի որով ապրած ձեր ծերերը դեռես չեն մոռացել: Տնտեսական ճնշման հանդես աճող դիմադրությանը վոստիկանությունն ու դատական ապարատը մի պատասխան ունեն— ե'լ ալիլի խիստ պատեել, ե'լ ալիլի յերկարատե բանտարկություններէ դատապարտել (5 տարվա բանտարկությունը «թեթե» դատովճիւ ե համարվում) ե դաժան վերաբերմունքի, ֆիզիկական վոչնչացման յենթարկել:

Մի բուռն քրեյադեաներն ու հոգեբուժներն ամթից գլուխ

ները պետք է քաջ անեն: Բուրժուական դիտութեան ու կուլտուրայի ստանդարտ ներկայացուցիչները պէս նրանք եւ շարունակում են իրենց կեղծ դիտական ապացույցներով քողարկել կապիտալիստական սխտեմի դազանութեանները:

Միայն ԽՍՀՄ-ում դիտութեանը կարող է ուղիղ ճանապարհով ընթանալ: Միայն այնտեղ կարող է դիտութեանը գործնականում կիրառւել: Միայն սրբեհապաշտական յերկրում մարդու ստեղծագործութեանը կարող է դառնալ ընդհանուր շահի հասնելու կողմնակի ջանք, վորի ապացույցն է Սախալ—Բալթիկ Յով ջրանցքը:

Լեվոն Բլյում
Հրեյտ Մեդու Պրիգուն

Կոմչտոկ, Նյու-Յորք

ԱՆԴԱՐՈՒՄ ՈՔՆԵՑԵՔ ՍՈՊՐ-ԻՆ

Ընկերներ՝

Մեր ամուսինները սպանված են Բեռլինի, Դախաույի և Վալսլիգի ֆաշիստական բանտերում՝ դադանային տանջանքներից հետո: Վողջ և առողջ նրանք ընկան ֆաշիստական բանտերը, իսկ յերբ մենք նրանց կրկին տեսանք—խոշտանդված, վերքերով լի դիակներ եյին նրանք արդեն: Նրանց դիակները հանդիսանում են անմիջական մեղադրանք ֆաշիստական տեռորի դեմ: Ստոր հերյուրանքներ են ֆաշիստների կողմից տարածվող այն լուրերը, վոր իբր թե մեր ամուսինները ինքնասպանութեան գործել:

Ֆաշիզմի կողմից դեպի իրենց հակառակորդները ունեցած կատաղի և կույր ատելութեան պայմաններում, մենք գտնվում եյինք ձերբակալման վտանգի տակ իբրև պատանդներ, ինչպես դա պատահեց ընկ. ընկ. Շտեյնֆոտտի և Բեյմլերի կանանց հետ: Շնորհիվ միայն ՍՈՊՐ-ի կողմից կազմակերպված պրոլետարա-

կան համերաշխության վաճառանիւրայի, մենք և մեր զաւակները հնարաւորութիւնն ասացանք դալ խորհրդային Միութիւն— ամբողջ աշխարհի աշխատավորության հայրենիքը:

3000—ից ասիւրի հեղափոխականներ տանջալից մահւման են յենթարկւած ֆաշիստական դահիճներէ իողմից Գերմանիայում: Շատ կանանց և մայրերի ընկալ նույն վիճակը, ինչ վոր մեզ: Մենք հիշում ենք հակաֆաշիստական մարտիկներ՝ Իմիլ Եւրայի, Շտեյնփոտտի, Ենկիսաարի, Եվարցի և Երիկ Մյուզամի սպանութիւնը:

Տասնյակ հազարավոր սրբուետարական հեղափոխականներ դեռ գտնւում են բանտերում, տաժանակիր աշխատանքներում և մեկուսացման ճամբարներում, յենթարկւելով յուրաքանչյուր որ մահաբեր վտանդի: Նրանց մեջ և Գերմանիայի աշխատավորության առաջնորդ՝ Երնեստ Թելմանը:

Փաշխտները ջանում են թող փէկ աշխատավորության աչքերին՝ դատարկ խոսքերի ու չքեղ սխալներէ միջոցով, վորոնց կազմակերպման համար նրանք խլում են քաղցած ժողովրդից վերջին փշրանքները, բայց հեղափոխական Փրոնտը Գերմանիայում ամրանում է: Մենք տեսել ենք բանտրներէ ցուցը աշխատավարձի սակասեցման դեմ, կանանց ցուցը՝ իրենց ամուսիններին հարկադիր կերպով դուռ աւտաքսելու դեմ: Մենք համոզւած ենք նրանում, վոր աշխատավորական մասսաների միասնական Փրոնտի յելուցները կկասեցնեն ֆաշիստներէ դադանութիւնները և այն ժամանակ նացիոնալ-սոցիալիստներէ բոլոր վոճրագործութիւններէ վրեժը կհատուցվի:

Հայտնելով մեր յերախտիքը ՄՈՊԻ-ին և մոսկովականներին նրանց յեռանդուն աջակցության համար, մենք կոչ ենք անում բոլոր աշխատավորներին՝ ողնել ՄՈՊԻ-ին ֆաշիստական զոհերի համար տարվող համերաշխության դործին: Երնեստ Թելմանի և բանտարկւած գերմանական բոլոր հակաֆաշիստներէ սխալաւորութիւն համար տարվող կամարանիւրան սրտք և տա նույն արդունքները, ինչ արդունքներ վոր տվելին Դիմիտրովի, Պապովի և Տանկովի ազատութիւն կամարանիւրան:

Վոչ մի աշխատավոր չսկտք և հալատա ֆաշիստական լրատ

գրերի կողմից տարածվող լուրերին, թե մեծ թվով մարդիկ են
բազմությամբ մեկուսացման ճամբարներին: Դեռ այն ժամանակ,
յերբ մեր ամուսինները գտնվում էին գերմանական բանտերում,
Փաշխտները լուրեր էին տարածում մեկուսացման ճամբարնե-
րի ցրման մասին: Սակայն դրանք զոյուժյուն ունեն ղեռ մինչև
որս, իսկ մեր ամուսիններին, ինչպես նաև շատ հակաֆաշիստնե-
րի, ապանեցին:

Ֆաշիզմի բոլոր դոճերի անունից մենք կոչ ենք անում աշ-
խարհի հեղափոխական պրոլետարներին՝

— Միայն միջադպին միասնական պայքարը երևեստ թեյ-
մանի և բոլոր բանտարկված հակաֆաշիստների ազատության
համար կրերի նրանց իրկությունը: Անդադրում ոգնեցեք
ՄՈՊՐ-ին:

Յուրաքանչյուր աշխատավորի պարտքն է՝ ակտիվ համե-
րաշխություն բոլոր նրանց հետ, ում ապանում է տանջալից
մահը:

Եննա Կացմիրշակ
Եմմա Շտեմցեր
Բերդա Ալբրիստ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԸ ԲԱՎԱՐԻԱՅԻՑ

Թանկադի՛ն ընկերներ՝

Մենք, վոր Հախադանց դժվարին պայմաններում՝ տեոորի
պայմաններում պայքարում ենք Բավարիայում, դիմում ենք
ձեզ՝

Առաջին հերթին տեղեկացնում ենք ձեզ, վոր կոմկուսակցու-
թյունն այստեղ ևս կրապրի, և վոր մի տեոոր չի կարող նրան
վնջնաացնել:

Մենք յորձից դիտենք, վոր միայն մասսայական շարժումը
կարող է յոխել դրությունը: Սակայն այժմ, յերբ մենք անհա-
վասար ուժերի դեմ ենք պայքարում, մենք դիմում ենք ձեզ՝ ող-
նեցե՛ք մեզ, վորովհետև ձե՛ք պրոպագանդը կարող է ոգնել մեզ

մեր պայքարում: Գերմանացի ընկերները գտնում են, վոր ֆաշիզմը պետք է մերկացնել:

Ընկերներ'ր, Գերմանիայի Առավելագույն ժողովում մեծ կորուստներ ե ունեցել, վորովհետև թշնամին հետապնդում ե իր նպատակը՝ սխտեմատիկորեն վոչնչացնել հեղափոխականներին: Մենք գրում ենք ձեզ մեր ընկերների տանջանքներին մասին:

Բացի մեր առաջին ակտիվ ընկերներից, մենք կորցրինք ե ընկ. Ֆրանց Շտենցերին, վոր մեր լավագույն ընկերներից մեկն էր: Ընկ. Շտենցերը բերվեց Դախաուլի (Մյունխենի մոտ գտնվող ճամբարը), նրան դրին մի մուխ նկուղ և հետագայում գնդապետ Կահարեցին՝ «փախուստի վորձ կատարելու ժամանակ»: Գնդակը նրա ճակատին եր կարել: Կալանքի տակ յեղած ժամանակ նրան միայն հաց ու ջուր էին տալիս, ու ծեծում: Նա այնքան եր նվհարել, կերպարանափոխվել, վոր մահից հետո, նրա կինը ձեռքի վրա յեղած սպիներից միայն ճանաչեց: Նրա հետ միասին ճամբարում գտնվում եր նաև ընկ. Ֆրեդլենդը: Նրան ևս մի մուխ նկուղ դրեցին: Հավանական ե, վոր նա ելարդեն մահացել ե: Հանձին ընկ. Շտենցերի՝ մենք կորցրինք մեր լավագույն ընկերներից մեկին, մի մարտիկի, վոր մինչև իր մահը նվիրված եր հեղափոխության գործին և հաստատ ու գլխավորներն պայքարում եր հանուն բանվոր դասակարգի ազատագրման: Նրա մարմուր բնավորութունը, նրա պրոլետարական ընկերական վերաբերմունքը, նվիրվածութունն ու մարտունակութունը մեզ որինակ պետք ե ծառայեն:

Ոգոստոսի վերջին սպանվեց ընկ. Յեյնարը: Այսպիսի ղեկավարում բանտարկված ընկերներին առանձնացնում են:

Ընկերները տեսել են, թե ինչպես ատրճառակներով ղինված գրոհայինները շրջապատեցին ընկ. Յեյնարին և գնդակներ արձակեցին:

Ընկ. Լեոն Հաուսմանին նախ ամինահար արին, իսկ հետո գնդապետ Կահարեցին: Դրեսսելի, Գոդցի և Հաուսմանի սպանության որերին ճամբարի պարետը վոմն Վեկերլին եր, վոր այժմ Շտաուհարտենում ե գտնվում: Այժմ ճամբարի պարետը վոմն Ֆոն Եյքն ե: Նա ավելի «որինական» մեթոդներ ե գործադրում:

Մինչդեռ նախկին պարետը կալանավորներին մարդասպանների ջոկատներին եր հանձնում, նոր պարետը կալանավորներին ճամբարային դատարանին և հանձնում, վորի կադմի մեջ են մտնում, պարետը, նրա ողնականը և յերկու գրոհայիններ:

Այդ դատարանը կալանավորներին վորոչ կամ անվորոչ ժամանակով դատապարտում և մուլ նկուղի, ծեծի և այլն:

Բեռլին, 17/12—33

Թանկագիւն ընկերներ.

... Սարսավելի գրություն և տիրում Գերմանիայում, և նրա ազդեցությունը բանվորների կյանքի վրա դուք դժվարությամբ կարող եք պատկերացնել: Կատարյի տեռորը մեր աշխատանքի համար յերբեմն անհաղթելի խոչնդոտներ և ատեղծում: Բայց մենք, իհարկե, ուժներա ներածին անում ենք:

... Դուք լավ ռադիո ընդունիչ ունե՞ք: Ձեզ չառ հետաքրքիր միլիներ ահանջ դնելիք մեր ունեւորների իշխանությանը, վոր հասկանալիք, թե ինչպիսի ստով, կեղծավորությամբ ու դեմագոգիայով նրանց հաջողվում և իշխանության գլուխ մնալ: Սակայն այս ել մեր մեջ լավատեսական տրամադրություն և առաջացնում, վորովհետև այդպիսի իշխանությունը յերկար չի կարող դիմանալ: Յես ծանոթներիս մոտ յերբեմն ռադիոյով ահանջ եմ դնում Մոսկվային ու Լենինգրադին: Այդ հաղորդումները մեզ կատարյալ առուգություն են տալիս ու նոր ուժեր հաղորդում մեր ծանր պայքարում:

... Յես արդեն վերը հիշատակեցի, թե վորքան դժվար և հեռվից պատկերացնել տեռորի ու ճնշման այն թափը, վորի տակ Գերմանիայի բանվորներն ստիպված են ապրել: Ապրուստի մակարդակն այնքան ցածրացել և, վոր նույնիսկ վորակյալ բանվորների մի շարքովա դատումը 12—20 մարկայից չի անցնում: Աշխատավարձը կիսով չափ իջել և, իսկ գործադրկությունը դարձյալ չի պակասում: Նորերս լսեցի, վոր մի գրոհային առաց, թե «մենք առաջ ել այսքան ողնություն եյինք տրանում, վորի համար մենք հիմա սխալ աշխատենք և աշխատանքի մեջ մեր ի-

բերը մաշենք»։ Բայց թե գլոհայինը համար ել աշխարհի արտա-
հայտութիւնը համակենտրոնացման ճամբարով ե մերջանում։

Իսկ կենսական անհրաժեշտ մթերքների դները կրկնապատկ-
ւել ու յետապատկւել են, որինակ՝ մարդարինը ծրարին 25 պֆե-
նից մինչև 80—90 պֆեն։ Բայց փոխարենը գլոհ, ձկնկիթի,
մոտարեյի ու պերճանքի մյուս առարկաների դները խիստ իջել
են։ Բնակարանային վարձն այն բնակարանները նկատմամբ ե ի-
ջել, վոր ցերեք անյակից ալելի յե։ Յերբ Բեյտելշտրասսե, Կո-
մենդանտշտրասսե ե այլ փողոցներով անց ես կենում, մերկ տնե-
րը դատարկ կանգնած են։ Իվի ինչպես քեզ հայտնի յե՝ միայն
Բեռլինում 30 հազար բանվոր ձմեռը տախտակե բուղկաներում ե
ապլում։

... Խուղարկութիւնների ու ձերբակալութիւնների ժամա-
նակ բանվորների բնակարաններըց դանաղան պատրվակներով բո-
լոր արժեքալոր բաները վերցնում են՝ հեծանով, մոտոցիկլ,
գրքեր, դրամ, ուղիւ-աղարատներ։ Ռադիոն, «վոր բանվորները
շկարողանան Մոսկւան ու Լենինգրադը լսել»։ Միայն Բեռլինում
բանվորներից 350 մոտոցիկլ ե լոնադրաւված, «վոր անլեզալ աշ-
խատանք չապատրկեն»։ Իսկ ով փորձի դանդաղաւել, նա համա-
կենտրոնացման ճամբարից պրծում չունի։ Մեզ մոտ խուղարկու-
թիւն կատարելիս բոլոր ուսերեն դասադրքերը վերցրին։

Բանվորներին, լացի այդ, նեղում ե նաև Փաշխատական բա-
րեղործության նպատակներով կատարվող դրամական նվերներ
հաւաքելը։ Հրաժարվելը հաճախ բանտարկությամբ ե ոսլա-
նում, ել չխոսենք աշխատանքից ազատվելու մասին։ Իսկ մանր-
մունր խանութպաններն ու տնայնագործներն այս դանձումներից
բոլորովին խորտակվում են։ Մի խանութպանի, ի պատասխան
նրա դանդաղի, յես ասացի.

— Ձե՞ք վոր բոլոր խանութպանները Փաշխատներին ուղում ե-
յին ել քնտրեցին։

— Բայց ո՞վ կարող եր իմանալ, թե այս իշխանութիւնն
այսքան դժբախտութիւններ կարող ե բերել։

Բայց բանվորների համար ամենաապրտախելին գլոհայիննե-
րի ու հատուկ ջոկատների գորանոցներն են, ուր կալանավորե-

լուց հետո մեկեն քերում են: Ուրբաթ որն իմ ծանոթ Տ-ն, 26 տա-
րեկան, Լյուբիմչուրասեյից (Մոսքվաում) թաղվեց. նա 5 չա-
քաթ առաջ եր բանտարկվել: Ըստ արդեն ծանոթ մեթոդների,
նրան ախճան յերկար «Հարցաքննեցին», վոր մի քանի որ առաջ
նրան, վրած չարչարանքներից կիսամեռ վիճակում, վիտադրե-
ցին քաղաքային հիվանդանոց, վորտեղ և չուտով մեռավ: Թեև
սկսող հայտնի յեր, թե նա ո՛վ է, նրա հասցեն, բայց նրան,
իրև. չճանաչված դիտել, տարան քաղաքային դիտարանը: Իսկ
յերբ հորն ու մորը մեծ դժվարություններից հետո հաջողեց
մտնել դիակի մոտ, ծերունին տեղն ու տեղը ձերբակալվեց, վո-
րովհետև չդիմացավ ու տղային տեսնելուն պես ճչաց.

— Ես անխճված բանդան և իմ տղային սպանել:

Ծերունուն չուտով բայց թողին, այս բանի մասին բանվոր-
ների մեջ արդեն չստ խոսվեց, բայց և այնպես նա սխառտավոր
և սովեն որ ներկայանալ վոստիկանատուն: Ահա՛ ձեզ այն հաղա-
րավոր դեպքերից միայն մեկը, վորոնք հայտնի չեն դառնում,
վորովհետև ծնողներն ու ազդականները վախենում են: Բայց
նրանք էլ, ում հաջողվել է կենդանի դուրս գալ այդ դորանոցնե-
րից, անհուսալի յեն:

Բայց մենք արիությունը չենք վորցնում: Յեթե ինձ բռնեն և
մի քան սխառահի, դուք յերբեք մի հավատաք, վոր ինքնասպա-
նություն կամ նման բան արած լինեմ: Յես գիտեմ, վոր բոլոր
բաները առնելու համար, յես ֆիզիկապես ու բարոյապես բա-
վականին ամուր եմ: Յես յերբեք ձեռքերս չեմ խաչի, ինչ վոր
ուժս ներում է, յես լիանեմ, վոր ելի ապրեմ մինչև վերջին կոխ-
վր, վորին 28 տարի յե, ինչ սպասում եմ:

Սրտագին վաղջույն՝

Ռուտ Ֆրոնտ

ՖԱՇԻՎՋՏԱԿԱՆ ԴԺՈՆԻՔՈՒՄ

Գերմանական կոմունիստական կուսակցության Կենտրոնա-
կան Կոմիտեյի որդան «Ռոտե Ֆանեյի» նախկին գլխավոր խմբ-
ագիր Վերներ Գիբշը հետևյալն է գրում Ֆաշիստական Գերմա-

Ֆիլայի բանտերում և համակենտրոնացման ճամբարներում գոյու-
թյուն ունեցող ռեժիմի մասին:

«1933 թ. մարտին, Ռայխստագի հրկիզումից չորս ու հետո,
ընկ. Երմեստ Թեյմանի հետ յես ել ձերբակալվեցի: Այդ որվանից
այս տարի ու վեսալա ընթացքում յես նստել եմ Փաշխատական
Գերմանիայի դանադան բանտերում և համակենտրոնացման ճամ-
բարներում: Այդ ժամանակամիջոցում յես իմ «բնակարանը»²²
անգամ փոխեցի: 16 անգամ ինձ ծեծել են մինչև գիտակցու-
թյունս կորցնելը և յես մի ականջիցս զրկվել եմ:

Իմ առաջին ծեծը տեղի ունեցավ 1933 թ. ապրիլին: Այդ ո-
րերին նացիոնալ-սոցիալիստների շարքն անցավ վոմն Բրաշվից,
վոր սոցիալ-դեմոկրատների իշխանության ժամանակ Բեռլինի
քրեական վոստիլիանության ականալոր կոմիսարներից մեկն եր:
Բրաշվիցն ինձ անմիջապես հանձնեց Փաշխատ բանդիտների ձեռ-
քը: Ապրիլի 13-ին իբր թե հարցաքննության համար, ինձ կան-
չեցին Կարլ Լիբկնեխտի անվան տունը, վորտեղ առաջնեքում Գեր-
մանական Կոմկուսի Կենտկոմն եր տեղադրված, իսկ այժմ՝
Փաշխատական դադտնի վոստիլիանության գլխավոր շտաբը: Յե-
րեկոյան ժամը 9 և վեսին ինձ տարան կոմիսար Բրաշվիցի սեն-
յակը: Պատահաբար, թե գիտամոք Բրաշվիցն ինձ ընդունեց այն
սենյակում, վոր իմ աշխատասենյակն եր, յերբ յես «Ռոտե Ֆա-
նեյի» գլխավոր իմբադիր եյի:

«Իդեոլոգիական» կարճ նախադատարասությունից հետո, վոր
հատկապես գերմանական կոմկուսի առաջնորդ ընկ: Թեյմանի
հասցեյին ուղղած կոպտադուլն հայհոյանք եր, Բրաշվիցն անհե-
տադավ: Իմ առաջ ցցվեց գերհային ջոկատների մի հարբած հրա-
մանատար: Բացի այդ, ան ու ձախ կողքերիս, ինչպես և առջևս
տրիշ յերեք բանդիտ ևս ցցվեցին, իսկ մի ուրիշ բանդիտ ատոր-
ճանակը բռնած մի վորք հեռու յեր կանգնել: Սկսեցին հերթով
հարվածել ինձ՝ խփելով գլխիս և աչք ու յերեսիս: Բոռնցքին
ընկերացավ ռեզինե մահաձիւր: Ծեծը տեկց յերկու և կես ժամ,
աննշան ընդհատումներով: Սոսկալի ծեծից աչքերս փակվեցին:

Յերբ ծեծն ավարտվեց, ինձ հայտարարեցին.

— Հիմա կորիր ներքև՝ նկուղը։ Հիմա խող, քեզ կգնդա-
կահարեն։ Ասա ըս վերջին ցանկությունը։

Յես թուղթ պահանջեցի։ Նրանք հայտարարեցին, վոր յետ-
պետք ե նախասկս ասեմ, թե ինչ եմ գրելու։ Յես պատասխա-
նեցի, թե ուղում եմ իմ վերջին վողջութենը գրել հարազատներին։
Այդ ժամանակ ինձ հայտարարեցին, վոր «այս անգամ» ինձ բանտ
կտանեն, լայց մի շարաթից նորից կկանչեն։ Սակայն ինձ տարան
գրոհայինների մի գորանոց. այնտեղ ինձ հայտարարեցին՝ «Թե-
վանի աղյուստանո»։ Գրոհայինները, թեև պատկած եյին, հետա-
քրքրությունից վեր վացան և կատաղի հայացքով նայում եյին
ինձ։ Նրանք հարձակվեցին վրաս և նորից սկսեցին ծեծել։

Առաջիկային ինձ մոտեցավ մի գրոհային և պահանջեց, վոր
դռնեմ «կեցցե Հիտլերը»։ Ենթա յես հրաժարվեցի, հրամանատարը
մոտեցավ ինձ և հարցրեց, թե ինչու չեմ կատարում այդ հրա-
մանը, յես պատասխանեցի, վոր չեմ կարող։

— Լավ, յեթե դու չես ցանկանում ասել, «կեցցե Հիտլերը»,
ապա ծայրահեղ դեպքում յերգիր գերմանական հիմնը, չե՞ վոր
այդ կարող ես. բոլորն ել կարող են այդ անել, չե՞ վոր դու ել
գերմանացի յես։ Իսկ յես յերբ գրանից ել հրաժարվեցի, հրամա-
նատարը գոռաց։

— Դե, գործի անցեք, դռներն ու լուսամուտները փակեցեք։
Ամբողջ բանդան չըջապատեց ինձ։ Դռներն ու լուսամուտները
փակեցին։ Վերադուռն ու սրճակի պատուհին։ Յերկու գրոհային
ձեռքերս ախպես վորորեցին, վոր յես չօքեցի. մյուսները կաշվե-
հաստ դոտիներով ծեծում եյին ինձ։ Գրոհայինների հրամանա-
տարն ամբողջ ժամանակ վռնում եր։

— Յերգիր, յերգիր։

Յես ճչացի։

— Յեթե յես վախկոտ լինեյի, կերգեյի, ամո՞ն՝ չի՞ ձեզ՝ հա-
կառակորդին ծեծել միայն նրա համար, վոր նա վախկոտ չե։

Յերբ յես գիտակցությունս կորցրի, նրանք գլխիս ջուր սծե-
լով նորից ինձ սթախեցրին, վորից հետո ծեծը վերսկսվեց։

Իմ դահլճները յոթ անգամ փոխվեցին։ Նրանցից մեկը կա-
տարյալ, դադանացած վիճակում սկսեց թիթեղյա թեյամանով

խմել զլիսիս : Դեմքիս վերք առաջացաւ . Մեռն վերքն անլտանդ եր ,
բայց դեմքս արյունաթաթախ յեղաւ :

Սեպտեմբերին , իմ ձերբակալությունից վեց ամիս հետո , ինձ
մի խումբ ուրիշ կալանաւորներէ հետ բանտից տեղափոխեցին
Բրանդենբուրգի համակենտրոնացման ճամբարը : Այս ճամբարում
ռեժիմը սոսկալի յեր : Այստեղ հալածւած էին սոսկալարյուն
նարբու , ախտաւոր դահիճները : Այստեղ մի Փլիդել կար , վորին
կալանաւորները «Մեռալ տուն» էին ասում : Այստեղ հայտնա-
բերվեց Բրանդենբուրգի մրտաակցական աշխատողուհի , բռնաբա-
րությունից հետո սպանած Գերտրուդե Պիտեյի աշխատակիւն
մարմինը :

Մի տաս ուր յես հնարաւորություն տուցաւ մի կերպ թաղնվել
մյուս կալանաւորներէ մեջ : Սակայն տասնմեկերորդ ուրը ճամ-
բարի պարետը «հայտարեց» ինձ : Ինձ նստեցրին «մեռելատան»
նկուղը . այստեղ ուրիշ տասն ընկերների հետ նստած եր նաև
ընկ . Հայնց Ալտմանը , վորին Փաշխտները մեղադրում էին , թե
ուրիշ ճամբարում հեղափոխական խմբակ է կազմակերպել :

Ինկ . Ալտմանին տեղաւորեցին ինձ հետ : Ինձ հրամայեցին
ձեծել նրան : Յես , իհարկէ , հրաժարվեցի : Դրանից հետո դա-
հիճները հարձակվեցին վրաս և ձեծելով կիսամեռ դարձրին :

Դահիճները հետները սանկտարներ էին բերում , վորոնք ա-
րյունակալած տեղերին յող էյին քսում , կամ ձեծվողներէ ջարդ-
ված տեղերը Վիպում , ապա հեռանում էին ցինիլորեն հայտա-
բարելով .

— Կարելի չէ չարունակել :

«Մեռելատուն» բերելուց միայն յերկու շաբաթ հետո յես
հնարաւորություն ունեցաւ ուրիշ կալանաւորներ տեսնել : Մինչ
այդ ինձ չըջատաւորները սև շապիկաւոր դահիճներն էին :

Այս բանն ինձ չտեսնված ուրախություն պատճառեց : Պրոկե-
տարական , կոմունիստական համերաշխության այն զբաղմունքն
է այդ , վոր մեզ սարսափելի չի դարձնում և միշ մի տանջանք , ու
մեզ կոտում է նոր փորձությունների և նոր պայքարի համար :

ԴՆԶՊԵՍ ԵՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒՄ ԱՆԶԱՓԱՀԱՍ «ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՆԵՐԻՆ» ՖԻԱՆՍՈՒՅՈՒՄ

(Բեւլ-ՏԼ-Ան-Մեր-ում, վոր նշանակում է՝ ծովի հրաշագեղ կղզի, ուր դառնում է յերեխաների աթաճանակի բանտերից մեկը — յերկտասարդ «հանցագործների» համար, չքավորության, վոր-րերի ու յերեխաների համար, վորոնք կարիքից դրդված ձեռք են տվել մասնավոր սեփականության «սուրբ» իրավունքին:

Անողոք, սոված ուսիմի հետեանքով հուսահատության հաս-ցրած, կալանավորներին մի մասը, թվով 56 հոգի ս. Թ. ողոս-տոսի 27-ին կազմակերպեցին անհուսալի փախուստ բանտից:

Ստորև բերում ենք յերկու պատկեր Բեւլ-Իլ-Ան-Մեր բան-տում դառնող յերեխաների կյանքից):

ՍԱՌՅԱՅԻՆ ԶՐԻ ՄԵՋ

Բեւլ-Իլի մեկուսարանում պահվող յերեխաների որն սկսվում է վաղ առավոտվանից: Ժամը 4-ին՝ պետք է վեր կենալ, կարգի բերել անկողինը: Յեթե դա կատարվում է անկանոն—մեղավորը յենթարկվում է պատժի: Ժամը 8-ին սկսվում է արտաքննողների մաքրությունը: Դա առվորական մաքրություն է Բեւլ-Իլում, ինչպիսի յեղանակ էլ վոր լինի—կանոնները անողոք են: Նրանք, ովքեր դրադված են մաքրությամբ—աշխատում են վիսամերկ... Բայց տաժանակիր բանտի վարչությունը դառնում է, վոր այդ զժբարխտների համար տանջանքները քիչ են:

Զմուռնը մեկուսարաններում բանտարկվածները, կատարե-լով վարչության քահանաճուլքը, պետք է ըլացվեն սառցային ջրում, նախորոք ջարդելով սառույցի շերտը:

Պետք է քրքրել նաջիոնալ-սոցիալիստների մեկուսացման ճամբարում յեղած հալածանքների պատմադրությունների մեջ, վորպեսզի ճարվի նրա նման նրբագույն տանջանքների միոցա-ուումներ:

Յեւ դա անկանում են «դատարարակության փակ տուն»: Այդ զժբարխտներից յուրաքանչյուրը թոքերի բորբոքումով հիվանդա-նալու և ամբողջ կյանքում անդամալույծ դառնալու վտանգի տակ է: Դահլիճները չեն ճնշվում—նրանց ղոհերը—վորքեր են ու անա-պատաններ, նրանց պաշտպանողներ չկան:

Ժամը 11-ին կախանալորներին նախաճաշ են տալիս: Հիշեց—
նում ենք, վոր նախաճաշը մի որ բաղկացած է լինում մի կտոր
հացից, իսկ մյուս որը—հաղիվ տաքացրած յուղալի ջրից:

ԱՎԱԶ ՏԵՂԱՓՈԽԵԼՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

Ժամը 2-ը—դա որհասարկան ժամ է... Մկալում է չտեսնված
տանջանք, վորը ինքնըստինքյան արդարացնում է բոլոր փա-
խուստներն ու վրեժխնդրության արտահայտությունները: Այա-
զի տեղափոխություն: Նախկին տաժանակիւնները, ղինվորական
կալանալորները — Կարլի և Ուլերոն—ի բռնալորները «Դեֆանսի»
եջերում արդեն մերկացրել են այդ սոսկալի տանջանքները: Այդ
տանջանքներին յենթարկվում են նաև յերեխաները: Յեւ յայդ
շարժարանքը ակալում է ամեն որ ժամը 2-ից մինչև 5-ը, ըստ
վորում աշխատանքը կատարվում է ամենաբարբարոս պայմաննե-
րում:

Յերբ նալը մոտենում է կղզուն, ձեր աչքին խկույն ընկնում
է ծովի վրա կախված բարձր ժայռերի վրա նշմարվող հնադույն
բերդը, իսկ աջ կողմում «տաժանակիւր բանտը»...

Լուսանկարները տալիս են միայն աղտոտ պատկերացում այդ
զառվալայր ժայռերի բարձրության մասին:

Պետք է ինքներդ բարձրանաք նրանց վրա, ինչպես դա կա-
տարել եմ ինքս, վորպեսզի հաշվի առնեք այդ տանջալի մազը-
ցումների ամբողջ սարսափը: Յ ժամ անընդհատ կալանալորները
սլարտալոր են ուսերի վրա տեղափոխել պարկերով ափաղ կամ
խիբար ծովափից մինչև ժայռի դադաթը:

Դա անասելի կոշմար է:

Պարկի քաշն է ամենաքիչը 30—40 կիլոգրամ: Փոխադրվող
ալաղը խոնավ է, առկած են քայլել քամու հոսանքին հակա-
ռակ: Չմեռը դժբախտները ստոչում են: Նրանք հարկադրված են
միշտ փոխադրել ալաղով լի ծանր պարկերը մեկ ուսի վրա:

ՅԵՐԿՈՒ ՎԱՆՂԱԿԻ ՄԻՋԻՑ

Նամակ Բուդաբիայի Ստարո Զագորա բանտից

Յերկարատե բանտարկությունն ու սպանիչ ռեժիմը մեր
քաղաքապետարկյալներին կյանքը վտանդի տակ է դրել: Քաղցածու-

թիւն ու հիւանդութիւն պատճառով մահը մեզ բոլորիս սպառնում է :

Մենք բոլորս գունատ ենք, լըւար, վերջոտած, քաղցից ուժասպառ և խոշտանդւած՝ վերքերով լի: Խեղաքարութիւն և ինքնատուգանութիւն բաղմամբիւ դեպքեր են տեղի ունենում:

31 քաղքանտարիկայնէր ծանր հիւանդ են. նրանցից 12-ը պառկած են, 19-ը տուբերկուլյոզով են տառապում, 7-ը՝ ստամոքսի քայքայումով ու խոցերով, իսկ 3-ը՝ թոքերի բորբոքումով: Հիւանդներից շատերը տառապում են «յերկու և ավելի հիւանդութեամբ»: Ինչ վերաբերում է մնացած, այսպէս կոչված «առողջներին», նրանք բոլորը նույնպէս տառապում են վտակաւորութեամբ:

Մեզ վրէժի բուժողնութիւնն ցույց չեն տալիս. հիւանդներին հիւանդանոց չեն փոխադրում: Բժիշկը 20 ուրը մի անգամ է մեզ մոտ հաճախում: Գ. Գանեւան 15 ուրվա ընթացքում չորս անգամ բժշկաւորութիւնն է ունեցել, և չնայած մեր բողոքներին, նրան հիւանդանոց չեն փոխադրում: Աւելի առողջ քաղքանտարիկայնէրին չի թույլատրւում հիւանդներին հսկել:

«ԻՆՏԵԼԻԶԱՆՍ ՍԻՐՎԷՍԻՆ» ՎԱՅԵԼ ԴԱԺԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(Անգլիայի խուզարկու վոստիկանութեան)

ՆԱՄԱԿ ՍԻՆԳԱՊՈՒՐԻՑ

Յերբ ձերբակալեցին ինձ քրեական հանցագործների հետ միասին տեղափոխեցին խնդարկունքով չըջատաւած կամերոններից մեկում: Այս վրամերան զրկւած է թերթ ստանալու բոլոր տեսակի իրաւունքներից, իսկ հատ ու կենտ ստացվող թերթերը չդարչւած են լինում հակահեղափոխական և հակախորհրդային բաժրասանքներով, վրոնք ուղղւած են Խորհրդային Միութեան և Կոմունիստական կուսակցութեան դէմ:

Նման ուժիմի կիրառման նպատակն այն է, վոր բանտարկյալները վարւած լինեն արտաքին աշխարհից: Մեր հարեան վա-

մերայում քանտարիված են 60 չինացի կոմունիստներ, վորոնց նույնպես չըջատառել են խուզարկուները: Ինձ չըջատառող քրե-
յականներին մեջ յես թշնամանք առաջ բերի, այն քանում, վոր
չահելով Վլադնավորներին վատահուծյունը: Բանտարկյալներից
մեկը խորամանկությամբ թուղթ ու մատիտ ալեց ինձ, իսկ
մյուսներն ոգնում եյին հեղափոխական ընկերների հետ հաղոր-
դակցություն ունենալու մեջ:

Այս վաղն ինձ հոգեպես թեթեացնում եր բանտում և գնա-
լով ալեկի ամբարայնվում: Չինացի հեղափոխականներին դրու-
թյունը համեմատած մեր կամերայի Վլադնավորների հետ ալեկի
վատթար եր, վորովհետև առողջապահության վոչ մի կանոն
մուտք չեր դործում այդ կամերաներում, մութ ու խոնավ ալդ
կամերաներում վխտում են տասնյակ հազարների հասնող միջատ-
ները, չին կոմունիստների վրա դործադրվող ամենորյա ծանր աշ-
խատանքն ու ամեն տեսակի ծաղրանքները չդերադանցված չա-
փերի յեր հասնում: Չհանդուրժելով այս վայրագ ուժիմը բանտի
պատերի ներսում քաղբանտարկյալները թվով 60 հոգի 12-որյա
անդադու հայտարարեցին, վորպեսզի մի քանի գիրք ձեռք բե-
րեն ու վերակացուն փոխել տան: Նրանցից շատերին հաց ու
ջրով 40 որ Վլարցեր նստացրին, տաք կերակուր միայն 4 որը մի
անգամ եյին տալիս: Հարող բանտարկյալներից մեկը, վոր մաս-
նակցում եր դադանի թղթակցություններ հանձնելուն, նույնպես
40 որ կարցեր դրվեց: Նա բողոքեց՝ իր կարցերի պատերին հե-
ղափոխական լոգունգներ դրելով: Նրան մարմնական պատժի դա-
տապարտեցին (բաց մարմնին չոր ու դալար բամբուկի ճիպոտնե-
րով 24 հարված հասցնելով), վորովհետև անդլիական կուլտու-
րան մարմնական պատժի թույլ ե տալիս և այդ պատժներով
պարծենում ե: Բանտարկյալին քիթ ու բերնի վրա պահակցնում
են ցինկի վրա, ձեռք ու վոտքն ամրացնում ծնկին, կապում և
հետույքը բաց անում: Անդլիական մի հրեշ քանտապահ (սինդա-
պուրցի, 110 կիլո յեր քաշում) բամբուկի ճիպոտով դանդաղ
հարվածներ և հասցնում՝ ամեն մի հարվածից հետո ճիպոտի հետ
մաշկի կտորներ պոկելով ու արյան հեղեղ առաջացնելով: 12
հարվածից հետո «հոգնած» ծառային փոխում՝ ուրիշն են կանգ-

նեցնում, մոր խնամք և մնացած 12 հարվածը: Շեծվողի մեջքը միաձուլյալ սրնաշագախի վերք և դառնում: Կեղծավորութունը կատարելության հասցնելու համար, այս տեսարանին ներկա յե լինում բժիշկը: Յերբեմն ստիպված են լինում պատիժը կրճատել, վորովհետև կալանքի յենթարկվողը գիտակցութունը կորցնում է: «Խնամելիջնա Սիրիխի» յերկրին վայել այս պատիժը հաճախ տեղական կոմունիստների նկատմամբ և կիրառվում: Այսպես պատժվածը 15 ուր անընդհատ վոչ կարողանում է նստել, վոչ ել մեջքի վրա սրառիկ, բրիտանական բամբուկը հիւտերյան կացնի մոտիկ աղգակիցն է:

Պետք է ասելացնել նաև, մոր Մալայան կղզիները բոլոր չին կոմունիստները, պատիժը կրելուց հետո, Գոն-Գոնգի վրայով արտաքսվում են Չինաստան: Ահա թե ինչո՞ւ Սինդապուրի անդլիական իշխանութունները նրանց իբր թե թեթև պատիժ են տալիս, մոր յեռայա բանտարկելութունից չի անցնում, բայց արտաքսելով ու բռնի ուսուցիչացիայով յիաստորեն նրանց տալիս են չինական իշխանութունների ձեռքը, վորոնց դաժանութունները բոլորիս քաջ ծանոթ են: Այսպիսով՝ Տան-Գոնգը մի ամիսի կոմունիստ, մոր Հեղհայկան կղզիներում բոլորին ծանոթ է և 1931 թ. հունիսի 22-ին դատապարտվել էր 6 ամսյա բանտարկության, արձակվեց հոկտեմբերի 1-ին (իր բանտարկության ժամկետից առաջ), և նույն տարվա նոյեմբերի վերջին չինական իշխանութունների կողմից Շանհայում նորից ձերբակալվեց: Անդլիական իշխանութունները կոմունիստներին դիտմամբ ուղարկում են չինական ռադմական բանդիտների կացնի տակ կամ գնդակահարելու:

Ի միջի այլոց նույնն է արվում նաև չինացի դորձադուրկ բանվորների հետ, վորոնց աշխատանքով է ծաղկման տարիներին ստեղծվել մալայացիների կառուչուկի և անագի հարստութունը: Հենց մոր դործը կանգ է առնում, նրանց վոնդում են գերբնապեցրած ու քաղցած Չինաստան, վորտեղ նրանք ավելացնում են քաղցից մեռնողների ամբոխը:

5 մարտի, 1934 թ.

Սինդապուր: Մալայան Արշիպելագի անդլիական մամուլը հայտնում է կոմունիստներին մեջ քաղաքական վոստրիկանության (Ինտելիջանս Սեւրիս) կատարած ձեռնարկությունների մասին: Բանտարկված են 17 չինացի հեղափոխական, վորոնցից մեկը կանտոնցի մի աղջիկ է, մեկը հնդկաչինցի հեղափոխական է, և—ի՛նչ սենսացիա—մի յեվրոպացի՝ նույնիսկ Փրանսիացի: Առաջին կոմունիստն է ալդ, վոր ձերբակալված է նորին մեծության այս դադութում, վոր բանտարկությունների, բանտերի ու դատավճիռների համար է այս հոչակն ստացել:

Այսպիսով, մշտնջենավոր բելեռային ամառվա մի շող առավոտ, յես ծանոթացա Սինդապուրի տաժանապրի բանտին, վորի սպիտակ պատերի ներքը 1500 բանտարկյալ է տառապում: Դավադրություններ, ինտրիգներ, խռովություններ: Իսկի ել չե՛ բավական է միայն վառվածել անդլիական որենքներով չճանաչված այս կամ այն կուսակցությանը պատկանելու մեջ (Մալայան կոմիտակցություն), վոր Փրանսիացի կոմունիստին տարբու կես բանտ գցեն, վորը, նա չնորհիվ Ֆրանսիայում ունեցած իջգործունեյության, ծանոթ չլինի միջադպրի վոստրիկանության դադանային արարքներին: Հեղափոխական քաղաքական կուսակցությունները, բանվորական արհմիությունները, գյուղացիական կազմակերպությունները, մարքսիստական տենդենց ունեցող սովորական դիչերային դասնթացները—այս բոլորն արգելված են այս բոլորը բանտ գցելու, յերկրից արտաքսելու պատրվակներ են: Վորովհետև կաուչուկի տնկարանների ու անադահանքերի վախատերերի, Ֆինանսիստի ու դադութային չինոյնիկի համար ավելի սարսափելի մղձավանջ չկա, քան կոմունիզմը:

Յեւ ահա ինձ խափի դույնի տարազ հաղցին՝ քրիտանական դադութի բանտարկյալի տարազ:

— Սպիտակ կոմունիստ առաջդ այս յերկրում հաղվադյուտ բան է,—ասաց ինձ բանտ մտածս հենց առաջին որերը միամիտ ու յեռանդոտ մի վերակացու:—Այդ անիծված տեղացիները բունտ անելիս դեռ հասկանալի յե: Բայց սպիտակը՝ յեվրոպա-

ցին, արտոնյալ Ֆրանսիայի անդամը—այդ խելքից հեռու բան ե:

— Դուք չառ վտանգավոր մարդ եք, մենք ձեզ հատուկ հրա-
ժողովրդյան տակ կսահենք,—վրա բերեց խուզարկուների ու
քանտի մերակացուների խումբը: Ահա թե ի՛նչպես դիմավորե-
ցին ինձ բանտում, ահա թե յես ի՛նչպես հենց առաջին որերից
ծանոթացա Սինդակուրի յուրատեսակ քաղաքական ուժիմին:
Յերթու ուժիմ գոյություն ունեւր—մեկը քրեականների համար,
մյուսը՝ քաղաքանտարկյալներին, վոր վոչ այլ ինչ եր, յեթե վոչ
քրեականների ուժիմ, բայց ավելի լավ ձևի: Արհեստանոցնե-
րում (տպարան, կաղմատուն, կոշիկարանաց և նորոգման ար-
հեստանոցներում), վորտեղ յես աշխատում եյի, 120 տեղացի
քանտարկյալ կար (մալւոյացիներ, չինացիներ, հնդկիներ), վոր
դանաղան ժամկետներով՝ 1-ից մինչև 20 տարի՝ տաժանակիր աշ-
խատանքի եյին դատապարտւած: Դրանք գողեր, ավաղակներ,
տանդիտներ ու մարդատաւաններ եյին: Նրանց թուլատրւում եր
կրար հետ խոսել, ազատ տեղաշարժեր կատարել, զուգարան
գնալ, լվացվել ու մի արհեստանոցից մյուսը փոխել: Իսկ յես,
քաղաքանտարկյալս իմ տեղը պետք ե մնայի, իրավունք չունեյի
մարդու հետ խոսել, պահակի հսկողությամբ միայն կարող եյի
տեղից տեղ փոխվել, զուգարան գնալիս բանտի վերակացուն
պետք ե հետս լիներ: Ինձ որական յերեք—չորս անգամ խուզար-
կում եյին, կամերում ամեն ուր ամենամանրակրկիտ խուզարկու-
թյուն եյին կատարում, վորի ժամանակ տակնուվրա եյին անում
կամերայի բոլոր անկյունները, յերկաթե մահճակալը, ներքնակն ու
վերմակը: Վոչ թուղթ, վոչ գրիչ, վոչ մատիտ: Բոլորը վախե-
նում եյին, թե յես արտաքին աշխարհի, կամ բանտարկւած չի-
նացի կոմունիստների հետ գրադրություն անեմ, կամ թե տեղա-
ցի մյուս բանտարկյալների կամ յեմլրուպացու հետ խոսեմ: Նրանք
զրոտադանդից փո՛նց եյին վախենում: Մի չինացի 5 որով կար-
ցեր դցվեց այն պատճառով, վոր ինձ մի յերկու խոսք ասաց:

Բանտարկյալներից վոչ մեկը չեր նարողանում ինձ մոտ գալ:
Յերկու մետր հեռու պետք ե լիներ: Ինձ ամենամիակերպ ամե-
նաաւարտաիւլի աշխատանքն եյին տվել—թղթի թերթեր համբել
ու հարյուր—հարյուր դարսել, ծրարներ պատրաստել, գրքի թեր-

թեր կայցնել, և այս աշխատանքը ժամեր, օրեր ու ամիսներ եր քաշում, այնինչ մի անդլիադի, վոր Սինդապուրի «լավ հասարակության» մեջ հայտնի յեր և անհամըող կեղծիքի համար բանա եր ընկել, հաշվետար եր նշանակվել, ընթերցանության, գրելու համար բոլոր հարմարություններն ուներ և սրտատրլող անձնա-կազմի կողմից մեծ ուշադրություն եր վայելում:

Ահա վասիկ «Սինդապուրի տիպիկ քաղաքական օժիմը»:

Յես ել եյի ընդհանուրի ուշադրությունը վայելում: Որինակ՝ իմ կամերը, վոր իր հերթին միաշին եր այդ բանտում, շարունակ յերկու ահադին կողպեքով եր կողարվում: Այդ կամերը գտնվում եր մահվան դատապարտված քրեյական հանցադործների բաժան-մունքում, 10 մետրի վրա այն տեղից, վորտեղ կախաղանն եր բարձրանում: Այդ 18 խմովա մեջ յես 9 անգամ լսել եմ, թե ինչպես յերկուշաբթի օրերն այդ դահլիճից լսվում եր ողի մեջ բարձրացող՝ կախվածի մարմնի խուլ աղմուկը: Յես լսում եյի մահվան դատապարտվածների դանդառները, անեծքները և մա-հաղատից առաջ վերջին ժամին յերգվող մոռյլ ու հուսահատ յերգերը: Հաջորդ առավոտյան յես տեսնում եյի նրանց ձգված մարմիններն ու անդուժ սրտանի ծայրին գտնվող մեղակի մեջ պահված գլուխները: Իմպերիալիստական ջենտլմենները շատ ու-շադիր են:

Բանտի գերեկատորը կարգադրություն արեց՝ նրանց հետ վարվել ինչպես մահվան դատապարտվածների հետ: Ուրեմն՝ գի-շեր-ցերեկ հակողության տակ գտնվել, համիտյան չըջապատված լինել սրահակներով, շարունակ իր վրա հարատե հայացքներ դդալ: Իբրեւ գիրք՝ ռոման ու առավածաշունչ, իբրեւ ալցելու՝ չափազանց հետաքրքիր խուզարկումներ, Փրանսիական հյուպա-տոսը, վոր փորձում եր դատական քննչի դեր կատարել, վոր-սրեադի հետ Պոսկիին՝ Հնդկաշինի նահանգապետին սխալ հաշ-վետություն ուղարկեր և ալալիսով անորինական աքտոր նա-խադատարտներ և, վերջապես, անդլիադի անխուսափելի սրտ-տյոր՝ թարմ, ծիծաղկոտ ու կեղծավոր, վոր, իմիջի ալլոց, դա-դարեց ինձ ալցելել այն օրից, յերբ իմացալ, վոր յես աթեիստ եմ: Յերեք ամիսը մի անգամ ինձ մի թերթ թողլթ, գրիչ ու կես

Ժամ/ Ժամանակ եյին տալիս, վոր ընտանիքիս նամակ գրեմ, և
յերեք ամիսը մի անգամ ինձ տալիս եյին «աղդականներից» յեկամ
նամակը, վոր կես տարի առաջ եր գրված լինում:

4 մարտի 1934 թ.

Լա Դիֆանսից

ԳՈՄԻՆԴԱՆՅԱՆ ԶԻՆԱՍՏԱՆՈՒՄ ՏԻՐՈՒՄ Ե ԿԱՏԱՂԻ ՍՊԻՏԱԿ ՏՆՈՌՈՐԸ

(Մոսկի կենտրոնի ագիտքաժնի տեղեկատու)

Զինատեսնի բանտերում տեղի ունեցող հաճախակի քաղցը
վրդովեցրել և վողջ աշխարհի հաարակայնությանը: Մենք այժմ
մի շարք տեղեկություններ ենք առաջել բանտերում տիրող դու-
թյան մասին: Պեյալինի բանտում այժմ 48 քաղքանտարկյալ կա,
բացի Ռան-կու-Յե-Գանի և Տան-Լաո-Չեուից, վոր արդեն մահ-
վան են դատապարտված և չուտով կհանձնվեն դահիճների ձեռ-
քը: Գոյություն ունեցող հատուկ դրության հիման վրա բան-
տարկյալները չլիարակապված են: Մնուեղը վատ և և անբավա-
րար: Բանտարկյալներին վաղրադ տանջանքների յեն յեն թարկում:
Յեվ բանտարկյալներն այդ տանջանքներից շատ անգամ մահա-
նում են:

1. Նույնիսկ յերեսաներ ել են ձերբակալված

Որինակ՝ Տյանցզինի կանանց բանտում: Տյանցզինի բուրժուա-
կան «Ի Սեպտոն» թերթը հայտարարում է.

«Տյանցզինի կանանց բաժնի 3-րդ բաժանմունքում շատ յերե-
կաներ կան, վորոնց թվում նաև նորածիններ: Չափից դուրս
ծանր և ու ցավալի տեսնել այդ պայմաններում ապրող յերեկա-
ներին», (Ուալի արդարադատության գլխավան հանձնաժողովի
հաշվետվությունից):

«Տա-կոնդ-Բաո»-ի տեղեկությունները վկայում են, վոր
Տյանցզինի 3-րդ բաժնում 18000 բանտարկյալ կա, վոր յերեք ան-
գամ գերեզանցում է նորման:

2. Քաղաքանտարկյալները ստիպված են բռնի աշխատանք կատարել

Համաձայն Չինաստանի արդարադատության մինիստրության նորերս հրապարակած հրամանի, քաղաքանտարկյալները պարտավոր են բռնի աշխատանք կատարել: Նրանց գլխավորապես ոգտադրածում են յերկաթգծի և ճանապարհների շինարարության գործում:

3. Պոլիցիայի տանջանքները

Քաղաքանտարկյալների հանդեպ պատժի խոչորադույն մեթոդներ են գործադրվում:

Այժմ Ծանրնայե հատարակության ուղադրությունը դրավորը հետևյալ վառատերն են՝ վրան ծառայող՝ Տղի-Յան-Չեյը, սխալ տեղեկությունների հիման վրա ձերբակալվել է, իբրև գողության մեջ մեղադրվող: Դատարանն ստիպված է յեղել նրան արգարացնել: Սակայն համաձայն դատարանում նրա տված ցուցմունքի, ելեկտրականության միջոցով նրան 17 անգամ տանջանքի են յեն յենթարկել: Գործադրած տանջանքի ձևերից մեկն էլ այն է, վր նրան ստիպել են այնքան աղաջուր խմել, վր նա նույնիսկ գլխակցությունը կորցրել է: Տանջանքը նույնությամբ շարունակվել է, յերբ նա գլխակցության է յեկել: Ի վերջո, նա դարձել է հաճանդամ: Պետք է նշել, վր այս ձևի տանջանքները քաղաքանտարկյալների հանդեպ ամեն ոք են գործադրվում: Ծանհայի ինտերնացիոնալ անտրեմենտի պոլիցիայի վարչությունը յուրաքանչյուր ամիս տասնյակ բանվորներ ու գյուղացիներ է հանձնում չինական իշխանության ձեռքը:

4. Արյունոտ բազմիսը և գնդակահարությունները

Կամտոյից Ռեյտերի գործակալությունը տեղեկացնում է՝ «4-րդ Կլանտանի դիվիզիայի շտաբում այսօր 24 կոմունիստ գնդակահարվեց, վրոնց թվում է 2 կին: Մյուս 20 հոգին հանձնված են ղինվորական աստյանին:

«Ի Սեպաո»-ի նոր հաղորդագրության համաձայն (Տյանցի-նում), ս. թ. ասրիլին գործեր են ուղակրվել Ցաո-Չին պետա-

կան հարկերը վճարելուց հրաժարվող գյուղացիներին դեմ: 10·000 գյուղացի միացել են «Կարմիր Պիկ» դրոշի տակ՝ պաշտպանվելու համար: Ավելի քան 70 գյուղացի սպանվել ու վիրավորվել են, այրվել են 8 խոշոր գյուղ:

Մանջուրիայից «Չախա-Թալմա» լրագիրը հաղորդում և «Ֆինդրիեն դադութում, Ուվխաթում և Սանդխաթում, ուր խիստ կոլոններ են տեղի ունեցել ճաղոնական բանակի ու կամավորների միջև, ճաղոնացիները հարյուրավոր գյուղացիներ են դնդակահարել, վորոնք պատերազմի հետ միջ մի առնչություն չեն ունեցել»:

5. 20·000 գնդակահարված գյուղացիներ

«Ի Սեպառ»-ն պնդում է, վոր Սանսիենում, ուր գյուղացիք զինադրություն են ցույց տվել բրինձի լավագույն հողամասերն իրենց բոնի ուժով դրավող ճաղոնացիներին: Այս պատճառով ճաղոնական լծակերպիչները գյուղացիներին դեմ ուժակիրներ են ուղարկել, և 20·000-ից ավելի գյուղացի, վորոնց մեջ նաև յերեսաներ ու կանայք, հոգա են ցնդել:

ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՊԱՅԳԱՐԸ

Հացադուլի նոր ակիֆ

Մենք արդեն հայտնեց ձյինք հակահեղափոխական Գոմին-դանի բանտերում տեղի ունեցող հացադուլի մասին: Այժմ նոր տեղեկություններ ենք ստացել Չինաստանի բանտերում տեղի ունեցող կատարյալ հացադուլների մասին: Պեյպինի, Տյանցզինի, Տայուանի և այլ քաղաքների քաղբանտարկյալները բանտային խիստ ուժեղի դեմ անողոք պայքար են մղում իրենց տրամադրության տակ ունեցած միակ դենքով՝ հացադուլով:

«Գա-Վոն-Բաո» լրագրի հաղորդադրության համաձայն, Պեյպինի բանտի քաղբանտարկյալները հացադուլ հայտարարելով՝ հետևյալ բնորոշ պահանջներն են առաջադրել՝

1. Արձակել ձեռքի չղթաները:
2. Յերաշխիք տալ, վոր հետագայում ձեռքի չղթաներ չեն Գործադրվելու:

3. Բարեկամել սնունդը և առհասարակ բոլոր պայմանները:

4. Արգելել բանտի հսկիչներին բանտարկյալներին ծեծելը:

Ի պատահալան այս պահանջների, բանտային վարչությունը ցլինիկ պարզությամբ հայտարարել և, վոր ձեռքի չղթաները չեն արձակվելու, քանի վոր դատարանի վորոշմամբ մահվան դատապարտվածների համար ձեռքի չղթաները պարտադիր են: Ինչ վերաբերում և սննդի բարեկամմանը, ապա այն միանգամայն բաժարար է. մյուս պահանջներն անհնարին և կատարել: Նույն լրագիրը հայտարարում և, վոր Պեյպլինի քաղբանտարկյալների այս հացադուլը 2-րդն է: Առաջին հացադուլը վիժեց, վորովհետև բոլոր բանտարկյալները չեյին մասնակցում: Այս յերկու հացադուլի ղեկավարները՝ Վան-Վի-Կան, Տան-Լաո-Շեոն մահվան են դատապարտված: Նույն թերթի հետագա տեղեկությունների համաձայն, բանտային վարչությունը բոլոր միջոցները դործադրում և, վոր քաղբանտարկյալների մարտնչող տրամադրությունները ճնշի: Այսպես, որինակ՝ նա, իմիջի ալոց բանտարկյալներէ պահանջը ձեականորեն կատարում և, վոր կատարած ղիջողությունները հետագայում փոխի:

Բնորոշ և և այն, վոր վարչությունը բոլոր միջոցները դործադրում է՝ թաղցնելու քաղբանտարկյալների ցուցաբերած պայքարի բոլոր փաստերը:

Չինաստանի բուրժուական մամուլն այս տեսակետից ամեն կերպ ոժանդակում և բանտային վարչությանը... հենց այս պատճառով ել մոտավոր դադարար կարելի չե ունենալ Չինաստանի բանտերում տեղի ունեցող հացադուլի նոր ալիքների չափի մասին: Այնուամենայնիւ, քաղբանտարկյալները Գոմինդանի պարիսպներից դուրս շարունակում են իրենց համառ պայքարը բանտային ուժի դեմ: Նրանք վստահ են աշխատավորության ինտերնացիոնալ համերաշխության վրա, վորի շնորհիվ մի շարք հաղթանակներ են հաջողվել:

ՄԵՐ ՀԱՂԹԱՆԱԿԻ ԺԱՄԸ ՇԵՌՈՒ ԶԵ

Լեոբենի բանտից ազատված ավատորևական մի բանվոր, նաև մակ և ուղարկել ժնեվում հրատարակվող «Տրախայ» թերթի խմբ-

բաղբուխան: Նամակում նա նկարագրում է Ալստրիայի մարտերի ղեկավար Կոլոման Վալիշի վերջին ժամերը:

— Լեոբենի նահանգական բանտը,— գրում է բանվորը,— գտնվում է նախկին մանքի շենքում: Հաշվել եյին, վոր այդ բանտը 100 կալանավոր կարող է տանել: Կիրակի, փետրվարի 18-ին, մեր վալանտորներին թիվը 400-ից ավելի յեր:

Յերեկը, ժամի չորսին, քրեական կալանավորներից մեկը, մեր խցի պատը ծեծեց և շնչաց, թե Վալիշին ու իր կնոջը միասին բանտ են բերել: Ժամը 2-ից 20 բոպե անց, ղինվորական դատարանի նիստն սկսվեց: Բնորոշ օ հետեյալ փաստը. յերեկոյան ժամի 7-ին վանցելը Դոբֆուան անձամբ հեռախոսեց ուսումնական դատարանի նախագահ Մարինիշին և բացատրություն պահանջեց, թե արդարադատությունն ինչո՞ւ այդքան դանդաղ է գործում: Մինչ այդ՝ բանտում մեծ հուզում առաջացավ: Միմիայն դատապարտյալն եր, վոր իրեն հանգիստ եր պահում: Ձևական ժամիկետը լրանալուց հետո նրան մոտեցան դատարանի նախագահն ու անդամները և հայտարարեցին, թե դատավճիռը պետք է լի կատար ածալի: Նրա կինն սկսեց հեկեկալ: Դրան վերջ տալու համար, բանտի բժիշկը խորոֆորմով թրջված մի թաշկինակ տվեց Վալիշին, և Վալիշը հարկադրված յեղավ անձամբ քնեցնել իր ընկերուհուն: Այնուհետև նա խնդրեց, վոր իրեն հնարավորություն տան հրաժեշտ տալու գոնե մի քանի բանվորների: Նուսեղմեց նրանց ձեռքը և ասաց՝

— Մի՛շտ մնացեք աղնիվ պրոլետարներ: Մեր հաղթանակի ժամը հեռու չէ:

Ժամը 11-ից անց 30 բոպե, դահլիճ Շպիցերն ու իր յերկու ողնականները Վալիշի խուցը մտան: Այդ բոպեյին Վալիշը քաղաքավարությամբ հրաժարվում եր վատարել քահանայի առաջարկը՝ կարդալ վերջին աղոթքը: Շպիցերը բղավեց Վալիշի վրա:

— Դե՛, դո՛ւրս յեկեք այստեղից:

— Դուք անչուշտ կարող եք ինձ սպանել,— պատասխանեց նրան Վալիշն անխորով:

Դահճի յերկու ողնականները թեանցով տարան նրան: Նրանց հետևից դնում եյին դատարանի նախագահն ու անդամները:

որը և դահլիճը՝ սե պլաչչով, ցիլինդրով ու սպիտակ ձեռնոցներով: Նրանց հետևում եր հետաքրքրվողները՝ սպաներ, ժանդարմաներ և քաղաքացիական շորերով ինչ-վոր մարդիկ: Խուցերի վերածված 8 սենյակի պատուհանները դեպի բակն ելին նայում: Դրանք բանտի պատուհաններ չեն, այլ սովորական լուսամուտներ, միայն վանդակապատ: Մենք կարողացանք տեսնել մահապատժի բոլոր նախադատարարապետությունները:

Քրեյական բանտարկյալները կախաղանի համար փոսեր փորեցին և մի փոքրիկ սանդուխք դրին: Իշխանություն որդաններն ստիպված յեղան քրեյական հանցագործներին աշխատեցնել, վորովհետև ամբողջ քաղաքում չգտնվեց մի հյուան, ինք համաձայնվեր այդ գործը կատարել: Վալիչն առաջ եր դնում գլուխը բարձր պահած: Մենք վարժվել եյինք նրան այդպես տեսնել բանվորական ժողովներում, յերբ նա դիմում եր դեպի ամբիոն: Նրան կանգնեցրին սյան տակ՝ մեջքը դեպի սյունը դարձած: Դահլիճը սանդուխքով վեր բարձրացավ և հանդուցքը դցեց Վալիչի վրդը: Դահլիճի յերկու ողնականները բռնեցին Վալիչի դաները և մարմինը հուպ տվին դեպի ցած: Վալիչը ժամանակի չգտավ արտասանելու «աղատություն» բառի վերջին վանկը: Մի քանի վայրկյանից հետո դահլիճը ցած իջավ, գլխարկը վերցրեց և առաց:

— Դատախնային ի կատար ե անված:

Բակում լռություն տիրեց: Հանկարծ խցերից մեկի պատուհանից մի կալանավոր բացականչեց՝

— Մարդասպաններ:

Յերկու ժամ հետո մեր հերոս առաջնորդի դիակը կախաղանից իջեցրին — դրին դադաղն ու դերեղմանոց տարան:

ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ ԱՎԱՏՐԻԱԿԱՆ ՓԱՇԻՉՄԻ ՏԵՌՈՐԻ ՍԱՐՍԱՓՆԵՐԻ ՏԱԿ

Փաշխատական դիկտատուրայի տեսլորն իր բոլոր դաժանություններով ուղղված ե նաև յերեխաների ու պատանեկության դեմ: Տեսլորը բոլոր տեսակի ձևերն ընդունում ե՝ ակսած սովի ու

յերեխաների խղճի վրա բռնանալուց, ընդհուպ մինչև ամենադա-
ժան ծեծերն ու սպանությունները: Փետրվարյան կռիւների ժա-
մանակ Ալատրիայում յերեխաների դեմ յեղած բացարձակ տե-
ւորն իր դադաթնակետին հասաւ: Միտեմատիկ կերպով գործա-
դրւոյ տնտեսական տեւորն ու խղճի բռնադատումն առանձնա-
պես ուժեղացել են փետրվարյան կռիւներից հետո, և քրիստո-
նյա-Փաշտականորեն «յերիտասարդութեանը դաստիարակելու»
ձևերից մեկն է հանդիսանում:

Շատ յերեխաներ են նախամտածւած կերպով սպանւել վա-
ռաւարական զորքերի ու Հայմերի բանդաների ձեռքով: Վիեն-
նայի տակ յեղած կռիւներում սպանւել և 12 տարեկան Կորոլի-
նա Ռինկերը, իսկ նրա ընկերուհի Շարլոտան վիրավորւել և:
Կարմիր բաղնիքի Ֆլորիդադորֆի կազմակերպութեան անդամնե-
րից մի տղայի, վոր իր պորտֆելի մեջ փամփուշտներ ու քարեր
ունէր, վոստիկանները բռնել և աշնքան են ծեծել, վոր դիտակ-
ցութիւնը իրոցրել և: Սակայն միանգամայն հասկանալի պատ-
ճառներով՝ դժվար է ճշգրիտ տեղեկութիւններ ստանալ յերե-
խաների դեմ յեղած անհատական տեւորի դեպքերի մասին: Ավելի
չուտ՝ յերեխաների դեմ յեղած տեւորի մասսայական դեպքեր
են հայտնի:

Վիեննայում՝ Կայնեբրոյուլեյում՝ Հետելսոֆի համար տեղի
ունեցած կռիւներում վանայք ու յերեխաները յերեք որ անընդ-
հատ Դոլֆուսի թնդանութների, ակադանետների, հրանետների ու
դնդացիրների յրակի տակ ելին: Կայնեբրոյուլեյի քահանան կա-
ռավարական Փաշտական Զոկատների հրամանատարից պահան-
ջեց ժամանակավորապես կրակը դադարեցնել, այն պայմանով,
վոր կանանց ու յերեխաներին ժամանակավորապես մի ապահով
տեղ փոխադրեն: Հրամանատարը մերժեց, և յերեխաները, մինչև
կռիւները վերջանալը, ստիպւած ելին մնալ զնդակոծութիւնից
քանդւած Հետսոֆում, կամ փախչել կռաւարական զորքերի
արդելից կրակի տակ:

Շտեյնեբում (վերին Ալատրիա)՝ Եյնսելյոտնի փողոցում՝
կանայք ու յերեխաներն ստիպւած ելին յերկու ցերեկ ու մի դի-
շեր մնալ զնդակոծութիւնից քարուքանդ յեղած բանվորական
տնակների նկուղներում՝ 15 անտիմետրանոց հաղ-բիցների ու

ավանանեաների, հրանեաների, զնդացիւրների կրակի տակ: Եյնո-
լեյտեանի վրոյոցը կառավարական զորքերը պաշարել եյին, և յե-
րեխաները վրէժ մի տեղ չեյին կարողանում թաղնել:

Շտեյերմարկում դաշնակից բանակի մի սպա յերեխաներին
ու պատանիներին ստիպում եր կառավարական հարձակւող զոր-
քերի առջևից զնալ, վրոյեպի այս ծածկուլթի տակ գրոհէր
չուցրունդականները դէրքերը:

Համարձակ մի կնոջ հաջողւել եր յերեխաներին ժամանակին
ապահով տեղ տանել: Կանանց ու յերեխաների դեմ կառավարա-
կան քրիստոնեյական զորքերի ունեցած կռիւներից հսկայական
թվով աշախիսի փառսեր կարելի յե բերել:

Կռիւներից հետո տնտեսական տեղորը ծավալւեց: Վիեննա-
յի վոմունալ ու արեսական հիմնարկներից հազարավոր սոցիալ-
դեմոկրատ բանվորներ ու ծառայողներ արտաքսւեցին, իսկ նրանց
կին ու յերեխաները սովի մատնւեցին: Հազարավոր շուցրունդա-
կան, բանտերն ու համակենտրոնացման ճամբարներ ընկան, իսկ
նրանց վրին ու յերեխաները անձար կարիքի ձեռքը հանձնւեցին:

Կարմիր Ոգնութիւնն իսկույն ձեռնամուխ յեղաւ միջազգա-
յին համերաշխութիւնը կազմակերպելու դրոժին: Սոաջին ոգնու-
թիւնը կազմակերպւեց, առաջին արցունքները ցամաքեցին,
բայց փետրուարյան կռիւների հազարավոր զոհերին յերկարատե
ոգնութիւն եր հարկաւոր: Ֆրանսիայի, Հոլանդիայի, Զվիցե-
րիայի ու Չեխոսլովակիայի աշխատավորութիւնը իր պատրաս-
տականութիւնը հայտնեց՝ ընդունելու ընկած ու բանտարկւած
չուցրունդականները յերեխաներին: Դեպի մերձական ունեցած
քրիստոնեյական սիրուց դրդւած՝ ֆաշիստական կառավարու-
թիւնն արգելեց զոհերի յերեխաների գնալը: Դոյֆուսի մոտ
նրանք պետք ե քաղցեցին ու «հայրենական վրոյով» դատարարա-
կեցին: Ստիպւած յեղանք յերեխաներին անլեզալ կերպով անց-
կացնել Չեխոսլովակիայի սահմանը, և այժմ նրանցից 120 հոգի
հանգստանում են Խորհրդային Միութեան մէջ՝ Ղրիմում:

Շուլինի կառավարութեան որով խղճի վրա բռնանալն Սվրս-
տրիայում չարունակում ե անասելի ուժով դարգանալ: Յերեխա-
ներին ու պատանիներին ստիպում են կրոնական արարողու-

տաստան անելու համար: Դաշտային, գլինլորական ու արագաց-
ված դատարաններ են ստեղծվել. նորից մահվան պատիժ է
մտցվել, բուրժուազիայի գլխյալ բանտերն ամեն որ նորանոր
ու քահաներ հրանովներ են ստանում: Բանտերում ու համա-
կենտրոնացման ճամբարներում վայրագ ուժիմ է թաղալորում:
Բանտարկված հակաֆաշիստները ծեծի ու տանջանքի յին յին-
թարմվում: Բելեքատորֆի համակենտրոնացման ճամբարում,
վատորակ վերավիրի պատճառով նորերս 200 կալմեջ արած բան-
վոր են հիվանդացել:

Բայց այս բոլոր հալածանքները չեն վարողանում ընկճել
բանլորների մարտական վոզին: Ալստրիայի Կարմիր Ոգնու-
թյունը չարունակ առաջ է դնում:

Չնայած ամենախիստ անլեզալության՝ մեր Վենտրոնական
տաղալիր որդան՝ «Տրիբունալ»-ը 25.000 որինակով է լույս տես-
նում, վոր իսկույն խլխլում են: Բոլոր ակտուալ անցքերի կա-
պալցությամբ մենք մեծ թվով թուուցվներ ենք բաց թողնում:
Ոգոստոսի մեկի համար 30.000 որինակից մենք մի վոր լույս
ընծայեցինք:

Վիննայի մեր կաղմակերպությունն իր «Վ. Տրիբունալ» տը-
պաղիր որդանը 10.000 որինակից է լույս ընծայում: Բացի այդ,
չատ տեղեկում ու շրջաններում իրենց սեփական թերթերն են
լույս տեսնում:

Շնորհիվ միջադեպյին պրոլետարիատի, մանավանդ Խորհրդ-
դային Միության պրոլետարիատի հակալական համերաշխու-
թյան, և Ալստրիայի աշխատավորների Կողմից ոգնություն
ցույց տալու պատրաստակամության, Ալստրիայի Կարմիր Ոգ-
նությունը մինչև որս կարողացել է բանտարկյալներին ու նրանց
ընտանիքներին ոգնելու, վտարանդներին յերեխաներին արտա-
սահման ուղարկելու համար նրանց ոժանդակելու և իրավարա-
նական ոգնության նախաալով ալելի քան 400.000 շիլինդ տալ:
Կարմիր Ոգնությունը մեղանում չատ մասսայական է: Նա մաս-
սաներին պալքարի յե գորավորում ընդդեմ ֆաշիստական տեո-
րի, հանուն վետրվարյան կոլավների բոլոր մասնակիցներին ու
հակաֆաշիստներին բանտերից ու կոնցենտրացիոն լաղերների:

անմիջապես աղատելու, հանուն բանվոր մարտիկների մասնաշա-
կան սլաշտարանության: Կարմիր Ողնության ղեկավարությամբ,
հանուն այս սահանջների, մի շարք հարվածային ցույցեր են
կազմակերպվել:

Ներկայումս մենք գլխավորապես աշխատում ենք համերաշ-
խության գործում միասնություն ստեղծել և Կարմիր Ողնու-
թյունը դարձնել ողնության, համերաշխության և Ավստրիայի
բոլոր աշխատավորության միասնական մի կազմակերպություն:

Մեր լողունդն ե՛ «ամբողջ աշխարհի բոլոր աշխատավորու-
թյան միասնական համերաշխություն»: Այս առաքարիզում մենք
արդեն առաջին արդյունքներն ունենք: Սոց-դեմոկրատները, ան-
կուսակցականները, կոմունիստները, չուցրունդականները, ազա-
սահմիությունների անդամներն ու սպորտսմեն բանվորները մըտ-
նում են Կարմիր Ողնության մեջ և այնտեղ ակտիվ աշխատում:

Վերին Ավստրիայում սոցիալիստ հեղափոխականների Ադ-
դային Կոմիտեն մտել է Կարմիր Ողնության մեջ և մեզ հետ
միասին մի կոչ ե հրատարակել: Մեր սլաշարը դժվարին ե ու
դոհեր շատ ե սահանջում:

Համենայն դեպս մենք չենք կասկածում, վոր պրոլետար
դասակարգը ֆաշիստական տեռորի դեմ հաղթանակ կտանի, և
այս բանին հաստատ հախատալով՝ մենք սլաշարում ու աշխա-
տում ենք՝ հանձնին Խորհրդային Միության սոցիալիզմ կառու-
ցող բանվորների՝ մեր աչքի առաջ ունենալով որինակ և լը-
թան:

Կեցցե՛ աշխատավորության միջազգային համերաշխու-
թյունը:

Կեցցե՛ Խորհրդային Միությունը՝ բոլոր ճնշվածների հայ-
րենիքը:

Կեցցե՛ ՄՈՊՐ-ը:

Ավստրիայի Կարմիր Ոգնություն

Ոգոստոս, 1934 թ.

ՀԱՐԱՎՍԼԱՎԻԱՅԻ ՌԱԶՄԱ-ՖԱՇԻՍՏԱԿԱՆ ԴԻԿՏԱՏՈՒՐԱՅԻ ԱՐՅՈՒՆՈՏ ՏԵՌՈՐԻ 6 ՏԱՐԻՆ

(Նամակ Հարավսլավիայից)

Հինգ տարի յե, ինչ բանվորներին, գյուղացիներին ու ճնշված ազգութիւններին դեմ ուղղված մեծ Սերբիայի բուրժուազիայի ու իր ռազմաֆաշիստական կառավարութեան տեռորը կատարելի չափերի յե հասնում: Մեծ Սերբիայի բուրժուազիան սպիտակ տեռորը պատերազմի վերջերից ու Հարավսլավիա ստեղծվելու օրից (համաձայն Վերսալի դաշնագրի) արդեն սկսել ե կատարել: Բայց յերեք տեռորն այնքան վայրագ չի յեղել և այդպիսի չափերի չի հասել, ինչպես այժմ:

Հարավսլավիայի կոմկուսակցութեան լավագոյն առաջնորդներն ու մարտիկները, ինչպես և բազմաթիւ հեղափոխական բանվորներ, գյուղացիներ ու նացիոնալ-հեղափոխականներ սպանվել են վոստիկանական բանտերում կամ ուղղակի վոլոցնեբում: Զոհերի մեծ մասը մահից առաջ ամենահրեշտալոր տանջանքների յե յենթարկվել՝ բերաններից ցուցմունքներ դուրս քաշելու համար: Այսպես, ընկ. ընկ. Զորա Դյակովիչը՝ մետաղագործ բանվոր և Հարավսլավիայի կոմկուսակցութեան առաջնորդ ՎՈՒԿԸ, Հարավսլավիայի կոմկուսակցութեան ԿԿ անդամ, ԳԵՉԻՄՈՎԻՉԸ՝ Հարավսլավիայի Կարմիր Ուղեւորութեան քարտուղար, Հարավսլավիայի կոմյերիտմիութեան վեց քարտուղար (Միչէչը, Որեչկին, Շատուկոն, Ադան, Մարդանովիչն ու Դորեւյակը) և ժւրիշ շատերը նույն զապիր մեթոդներով են սպանվել:

Հազարավոր հեղափոխական մարտիկներ Հարավսլավիայի բանտերում անլուր տանջանքների յեն յենթարկվում: Հարավսլավիայի վոստիկանական բանտերի վայրագութիւնները դերազանցել են միջնադարի ինկվիզիցիայի բոլոր սարսափները: Զոհերը յերկար ու ձիւղ որեր սաղկոտական տանջանքների յեն յենթարկվում: Մենք ուզում ենք այստեղ միայն մի քանի որինակ բերել, վոր տանջանքների այդ բազմաթիւ դեպքերից ենք վերցրել: Ընկ. Մարդանովիչը Զադրերի վոստիկանական բանտում 20 օր տանջանքի յենթարկվեց: Նրա մարմինը վերքերով ծածկ-

վել եր, մաշկը շատ տեղ դուր-դուր կ'ախ եր ընկել, նրա ատամները ջարդել ու թևը վոտրել եյին: Համոզվելով, վոր նրանից բան չի պոկվի՝ Փաշխտաները նրան մերջ են տվել: Ընկ. Պետկո Մե-վիչիչը Բեկդրադի վոստրիկանական բանտում 50 դիշեր տանջանքի յենթարկվեց: Զադրեբի վոստրիկանապետ Բեդիկովիչն անձամբ տանջել և քաղքանտարկյալ կանանց շատերին, վորոնց մեջ նաև Ֆիսակենդան բանվորուհի Կորդիչին, վոր թոքախտավոր հի-վանդների սանատորիայից եր բանտ բերվել: Տանջանքների յեն-թարկված զոհերից վոմանք խելքները թոյրին, նրանցից շատերն ամբողջ կյանքում հաշմանդամ դարձան: Խրվատացի աղգայնա-կաններից մի քանիսը տանջանքների ժամանակ ամորձատվեցին:

Տեղ չլինելու պատճառով մենք հնարավորութուն չունենք այս բոլոր վայրագությունները նկարագրել. որինակ՝ մարմնի մասերի (կողերի, վոտքերի, ձեռքերի) կոտրատելը, վոտքերի թաթերն այրելը, աչքեր հանելն ու այլ խոշտանգումները: Բայց ստորև բերած մեր ամենաթերի ու սեղմ վիճակագրությունն ա-մենայն հստակությամբ պատկերում և մեծ Սերբիայի բուրժուա-շխայի սպիտակ տեռորի բոլոր սարսափները:

Այսպես՝ ռամդա-Փաշխտական դիկտատուրայի 4 տարվա ընթացքում (մինչև 1933 թ. սեպտեմբերի վերջը) Հարավսլա-վիայում, ըստ մեր ունեցած տեղեկությունների, դիկտատուրա-կան վարձկանների ձեռքով սպանվել են 328 քաղքանտարկյալ, 3270 մարդ տանջանքների հետևանքով ծանր վերքեր են ստացել: Քաղաքական հանցագործությունների համար 30.000 մարդ և Բաղաքական հանցագործությունների համար 9.000-ը վոստրիկանական բանտերում զանազան տանջանքների յեն յենթարկվել:

Փաշխտական դատարանները Փաշխտական վոստրիկանու-թյունից յետ չեն մնում: Ընդհանուր առմամբ այդ ժամանակա-միջոցում 33 մահվան վճիռ և յեղել, 7 ցմահ բանտարկության մատվճիռ և բազմաթիվ այլ դատավճիռներ՝ ընդհանուր առ-մամբ 4940 տարվա տաժանակիր աշխատանքի վճիռ:

Քաղքանտարկյալները Հարավսլավիայի բերնեբերան լցված բանտերում յեղքայրական ոգնություն են սպասում և հույսները

դրել են Հարավսլավիայի ու միջադեպին բանալոր դատաւարդի
համերաշխ սլաւքարի վրա :

ՊԱՅԳԱՐ ՀԱՐԱՎՍԼԱՎԻԱՅՈՒՄ ԱՄՆԻՍՏԻԱ ՁԵՌՔ ԲԵՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

(Նախկին քաղաքագիտական նամակը)

ԴԱՀԻՃՆԵՐԻ ՃԱՆԿԵՐՈՒՄ

(Առաջին նամակը)

Անցյալ տարի Միջ. Միտրոպոլիտոս (Հարավսլավիա) տեղի
ունեցաւ 200 քաղաքագիտական սննդադուլ : Այս դորձադուլը
թե քաղցողների թիւով, թե քաղաքագիտական տոկունութեամբ
և թե ռազմաֆաշիստական դիկտատուրայի ձեռք առած ռեպրե-
սիւ միջոցներով դերադանցում և այն ամենը, ինչ մինչև այսօր
այդ ասպարիզում տեղի չեն ունեցել :

Հարավսլավիայի բանտերի քաղաքագիտական սննդադուլը
սովորական չերեւոյթ և : Սննդադուլը կատակ բան էի, մանա-
վանդ Հարավսլավիայի բանտերում : Այս նամակովը յետ ուղում
եմ պատմել, թե ռազմաֆաշիստական դիկտատուրայի դահլիճ-
ներն ի՛նչպես են տանջում քաղցող քաղաքագիտականներին :

Ստորև բերված փաստերը յետ իմ անձնական կյանքից ու
ապրումներից եմ վերցնում, քանի վոր յետ, իբրև նախկին քաղ-
քագիտական, բազմիցս սովորված եմ յեղել քաղցել Հարավսլա-
վիայի բանտերում, վորտեղ 12 տարի անընդհատ յեղել եմ :

Ամեն մի սննդադուլ քաղաքագիտական մի դիմադրություն
և ռազմա-ֆաշիստական դիկտատուրայի դահլիճներին : Այս բանը
ֆաշիստները չատ լայլ դիտեն, ուստի և ամենայն խստութեամբ
աշխատում են դիմադրության մաղաչաւի վորձ անդամ խեղդել :
Բանտի վարչութիւնը յերբեմն այնպես և ցույց տալիս, թե քո-

ջորովին սառն աչքով և նայում անդադուլին, առեա թե ամեն
բան կարգին և, և առանձին վոչինչ չի պատահել: Այս բանն այն
ժամանակ և լինում, յերբ քաղցողները քիչ են լինում, և յերբ
հասարակարկան կարծիքը անդադուլի մասին վոչինչ չի իմա-
նում:

Իմ միտն է ընկնում 1927 թ. Մ.Ի.Վ. Մխրումովիցում տեղի ունեցած սննդադուլը: Մենք 10 քաղբանտարկյալ էյինք: Մենք արդարադատության մինիստրությանն ուղղած մի հուշագիր հանձնեցինք բանտապետին, Վորի մեջ ցույց տվինք բանտի մեր կյանքըն ու մեր պահանջները դրինք: Բանտապետը հուշագիրն ընդունեց, հեղնանքով թեթևակի ծիծաղեց ու հետո, կաճենալով մեզ մախեցնել, բղավեց.

— Յեա ձեզ ցույց կտամ, թե ի՞նչ ե նշանակում իմ բան-
տում բռնատ անել: Այնուհետև մեզինից բոլոր իրերը (բացի փայ-
տե դռայից ու սրբիչից) խեցին և կարցեր դրին: Բանտի վար-
չությունից մեզ մոտ յերեք ուր վոչ-վոք չեկալ: Բայց մամուլի
մեջ մեր սննդադուլի մասին առաջին հոգվածներն արդեն լույս
տեսան: Իսկույն ձեռ ու վոտ արին: Թե՛ բանտապետը, թե՛ իր
ոգնականը, թե՛ տերտերը, թե՛ բժիշկն սկսեցին իրար հետևից
զնալ քաղցողներն մոտ: Նրանք բոլորն էլ համոզում եյին սնունդն
ընդունել և այն ժամանակ ամեն բան կարգի կընկնի: Իհարկե՝
1927 թ. երայդ: Այն ժամանակ յերկրում «ազատ» մամուլի պես մի
բան դոյություն ուներ, վոր չէր կարող սննդադուլի մասին չը-
հայտնել: Բայց բոլորովին այլ պատկեր ե հիմա՝ բացարձակ
ռազմա-ֆաշիստական դիկտատուրայի սլայմաններում, յերբ գոր-
ծադուլի մասին ամենաչնչին հոգվածն անդամ մամուլում չի
կարող հրապարակել: Յեւ այդ ժամանակ ՄՈՊԲ-ի, վոր քաղ-
բանտարկյալներն պաշտարի գործում միշտ էլ խոշոր դեր ե խա-
ղացել, դրոշի տակ միջադպային կամպանիա կազմակերպելը
վճարական նշանակություն ունի:

1930 թ. մենք՝ 12 հոգի քաղբանտարկյալ Մարիբորտում սննդազուրկ հայտարարեցինք, պահանջելով՝ յերեկոները լուսավորում լինի, քաղբանտարկյալների ընդհանուր կամերը տաքացնել և այլն: Սկզբից մեր իրերը ձեռքներիցս առան և ափսոս ցույց

տվին, իբր թե սննդադուլը չեն նկատում: Բայց պետք է շեշտել՝ վոր մեր իրերը ձևափոխության տեղում՝ նրանք փորձում եյին մեղ պրովակացիայի մեջ դնել ու ալելի խիստ դատաստան անելու վորեւ պատրվակ ունենալ: Առանձնապես դեմ եյին ազգականներ ի հետ կապ ունենալու, ցերեկը պառկելու և դրոսներու հարցերին, և այդ խորժանքները հայհոյանքներով եյին ընթացակցվում՝ մեր կողմից բողոք առաջ բերելու նպատակով, վոր այնուհետև այս հիման վրա «որինակելի կարդ մտցնեն»: Մի քանի օրից հետո, յերբ բանտապետը տեսավ, վոր սննդադուլը չի դադարում, կարգադրություն արեց՝ մեղ բռնի կերպով կերակրել: Սննդադուլի 7-րդ օրը, 7 բանտապահ խուժեցին իմ կամերը, ինձ մահճակալից վերցրին և ստիպեցին բերանս բանալ, վորի մեջ ունելու պես մի բան դրին, վոր չկարողանամ փակել, և ուտինե խողովակով սուպ լցրին ներս: Բայց զղլելի բան եր՝ այդ ու ցավացնող, վորովհետև անողը մի բանտապահ եր, վոր վոչ միայն այս բանի հետ վոչ մի առնչություն չուներ, այլև խողովակը դիտմամբ թափ եր տալիս, վոր ցավացնի: Որական յերկու անգամ յես յենթարկվում եյի այդ ոպերացիային:

Լեոնդալի բանտում, վորտեղ 1932 թ. 30 քաղբանտարկյալ եր քաղցում, սննդադուլը ճնշելու դործում առանձին յեռանդ ցուցարեց բժիշկը: Նա քաղցողներին բռնի կերակրելու մեթոդներ գործադրեց: Նրա դործադրած տանջալի մեթոդներից մեկը կլիզմայով կերակրելու մեթոդն եր: Նա նպատակ ուներ այդպիսով ընկճել քաղբանտարկյալներին կամքն ու դիմադրությունը:

Քաղցողներն օրը մեջ յենթարկվում եյին կերակրելու այս մեթոդին, վոր արյունահոսություն եր առաջ բերում: Բժիշկը պնդում եր, թե կլիզմայի միջոցով միայն կարելի յե նպատակին հասնել և քաղցողներին «խեղճի բերել»: Բայց ուղմա-Փաշխատական դիկտատուրայի դահլճներն այսքանով չեն սահմանափակվում: Միջ. Մխարովիցի վերջին սննդադուլի ժամանակ, վորին 200 քաղբանտարկյալ եյին մասնակցում, նրանք միայն ուտինե խողովակով ու կլիզմայով եյին գոհություն ստանում: Քաղբանտարկյալներին ծեծում ել եյին: Ծեծելուց հետո հանգստացուցիչ չափիկներ եյին հաղցնում նրանց: Այս կատաղի պայքարի ար-

դէյունքն այն յեղալ, վոր բանտի վարչութիւնը բոլոր քաղցողներին մեկուսարան դցեց, վորտեղ նրանց դատաստանն անխնայ տեսնում եր:

Առանձնահատուկ տանջանքների եյին յենթարկւում զեկաւ վարներն ու կաղմակերպիչները: Բայց վերջին անցուղարձի մասին մինչև որս ճշգրիտ տեղեկութիւններ չունենք, սակայն դրժմար չի պատկերացնել այն բանտարկյալները՝ դրութիւնը, վոր Միջ. Միտրոլիցում պայքար եյին մղում: Բացի ցուրտ մեկուսարանում քաղցելուց, նրանք զրկւած եյին արտաքին աշխարհի հետ վորևեկ կապ ունենալուց, նրանք վոչ միայն ծաղրանք, հայհոյանք, ուտինե խողովակ և այլն պետք ե տանեն, այլև հանդըստացուցիչ չափիկ ու դաղանացած դահլիճների ծեծը պետք ե կրեն: Հաջորդ նամակով յես կպատմեմ, թե ի՞նչ են ձեռք բերում քաղբանտարկյալները:

Դրագոտին Սալիչ

ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ԲՈՂՈՒՔԸ

Անցյալ տարի զեկտեմբերին քաղբանտարկյալների ընտանիքներն արդարադատութեան միևիտրութեան մի հուշագիր ներկայացրին այն սարսափելի պայմանների մասին, վոր ընթացիկ տարւա սեպտեմբերի յերկրորդ կեսից Գրուսկիանդեյի քրեական բանտի քաղբանտարկյալներն եյին ապրում: Այս բանից հետո այդ հուշագիրն ստորագրած ընտանիքների բոլոր քաղբանտարկյալներին խաղւոյն տեղափոխեցին մի ուրիշ բանտ: Բանտից բաց թողած նախկին քաղբանտարկյալներին ասելով՝ մնացած քաղբանտարկյալների դրութիւնն այն որից վոչ միայն չլաւացաւ, այլև, ընդհակառակը, ալելի վատացաւ և ալելի անտանելի ու սարսափելի դարձաւ՝ վտանգի յենթարկելով քաղբանտարկյալներին կյանքն ու առողջութիւնը:

Բերենք մի քանի վորոշակի փաստեր վերահիշյալ բանտի քաղբանտարկյալների դրութեան մասին:

1. Արդեն մի քանի ամիս ե, ինչ քաղբանտարկյալները բոլորովին զրկւած են դուրսն զբոսնելու իրավունքից: Բանտի վար-

չությունը սրանով չբավականացավ. քաղբանտարկյալներին ա-
վելի տանջանք պատճառած լինելու համար, կամերների բոլոր
պատուհանները մեխել տվեց. մյուս ժամանակներս պատուհաննե-
րին լայն ու անթափանցիկ սաղակներ դրել տվին, Վորից հետո
պատուհանները բացելն ու կամերների ողբ թարմացնելն անհնա-
րին է դառնում: Քաղբանտարկյալները պահանջում են յերկու
ժամվա պրոսանք, պատուհանները բացելու և ողբ թարմացնելու
իրավունք:

2. Քաղբանտարկյալները զրկված են լրագիր, գիրք և գրե-
նական պիտույքներ ունենալու հնարավորությունից. նրանց մո-
տից հավաքել են նաև բոլոր տեսակի խաղերի սլարադաները՝
շախմատ, դոմինո և այլն: Այսպիսով նրանք բոլորովին մատ-
չված են անդործության:

3. Քաղբանտարկյալներին արգելված է ծխել:

4. Նրանց զրկել են նամակ գրելու և ստանալու իրավունքից:

5. Նրանց զրկել են հարազատների հետ տեսակցություն ու-
նենալու իրավունքից:

6. Նրանց արգելվում է իրար հետ աննդամ թերքների փոխա-
նակում վատարել:

Ընկերոջը մի կտոր հաց տալու համար մեկի աննդամ թերքը
բռնադրավել են և մեղադրյալին նստեցրել կարգեր, իրար մի
կտոր հաց տալը սարսափելի հանցանք է համարվում:

7. Կամերներում ձմեռը ցուրտ է, բայց բանտի վարչու-
թյունը քաղբանտարկյալներին մի վերմակ է տալիս, չնայած վոր
բանտում ավելորդ վերմանակներ չստանան: Հարկավոր է նշել,
վոր այդ բանտի քաղբանտարկյալների զգալի մասը թոքախտով
է տառապում:

8. Բժշկական ողնություն բոլորովին դոյություն չունի.
հիվանդ քաղբանտարկյալները բժշկի գրվելիս, 6—8 օրից հետո
միայն կարող են նրա մոտ ընկնել: Բացի այդ, այն քաղբան-
տարկյալները, վորոնք բժշկական ողնություն են պահանջում,
բոլորովին մերկացվում և նախնական խիստ քննության են յեն-
թարկվում, իսկ վորոնք ընդմանում են այդ քննության, նրանց
բոլորովին արգելվում է բժշկին ներկայանալ: Հաճախ ծանր ու

լուրջ հիվանդները հաղիվ են բժշկի մոտ ընկնում, և դեղ ստանում են միայն այն ժամանակ, յերբ արժեքը մճարում են: Բայց 200 քաղրանտարկյալներէյ այդտեղ մեծ մասը չքալորներ են, չեն նարողանում դեղ գնել, զրկված են իրենց առողջութունն ադատելու բոլոր հնարավորություններէյ:

9. Քաղրանտարկյալներն այսպիսի ծանր պայմաններում գտնվելով, միաժամանակ զրկված են վորեւ մեկին դիմելու հրնարավորությունից՝ իրենց իրավունքները, կյանքն ու առողջությունը պաշտպանելու համար: Յերբ Վլոդարսկին և Նլովիչն ուղեցին դատախազության բողոք դրել, բանտի վարչությունը թույլ չտուց: Յերբ քաղրանտարկյալները պահանջեցին դատախազին կանչել, նա չեկալ: Տեսնելով, վոր յեւք չլա՝ նրանք սկսեցին կամերաներում բարձր դուռալ՝ «դատախազ»: Այս բանի համար բանտի իշխանությունը նրանց ծեծեց և չատերին կարցեր նստեցրեց:

10. Ամենափոքր հանցանքի համար քաղրանտարկյալներին վրակում են կարցերում՝ առանց բժշկական վերախաւնի, թեւ բանտային կանոնադրության մեջ այդ մասին հատուկ հոդվածներ կան:

11. Վերջին ժամանակներս այդ բանտում ծեծը դարձել և սխտեմ. ծեծը բանտում սկսվեց այս տարի ապրիլի 8—15-ից. ծեծին ակտիվ մասնակցություն ունեցողների շարքն են նշանակված՝ տեսուչ Մատելովսկին, ավագ վերակացուներ՝ Ոսիսկին և Կասպերովիչը, ինչպես նաև վերակացուներ՝ Կախանսկին, Մայսկին և ուրիշները: Ծեծում են բանալիներով, ձեռքերը և վրտքերը շուռ տալով և այլն: Բանտի պետ Կուխարսկին բոլոր քաղրանտարկյալներին չորս ու կոչտ անկողնով պատժեց այն պատճառով միայն, վոր վերջիններս պահանջել են դատախազին կանչել: 40 քաղրանտարկյալի՝ իտիւն Վարցեր նստեցրին: Բոլորից անկողինները խլեցին և ստիպեցին հատակին կամ մահճակալների շոր յերկաթների վրա քնել: Դեռ ավելին՝ տեսուչ Մատելովսկու հետ հսկիչները յեկան և քաղրանտարկյալներին հրամայեցին, վոր խտտի ներքնակներն իրենց տան. իսկ յերբ կամերաներից մի քանի քաղրանտարկյալները հրաժարվեցին այդ հրամանը կա-

տարեւ, նրանց սկսեցին ծեծել՝ չխնայելով նույնիսկ ծանր հիւանդներին: Հետո սկսեցին սխտեմատիկ կերպով՝ ամեն ուր, այսինքն՝ որական յերկու անգամ, ստուգման ժամանակ նրանց ծեծել այն պատճառով, վոր Հեն ուղում շարքի վանդներ:

Բանտարկյալները բողոքին իբրեւ պատասխան, կոշտ անկողիններում պառկելու պատիժը յերեք ուր ևս ալիւցրին: Ամենադաժան կերպով ծեծվեցին՝ Չժեսկին, Խոմսկին, Խրոմիկան և այլ ընկերներ: Առանձնապէս կալանքի յեն յենթարկում հրեյաներին՝ ծեծելու ժամանակ նրանց անվանելով «ղզվելի ջհուղներ» և այլն: Ծեծի դեմ բողոքելիս քաղբանտարկյալներէից շատերը տաս ուրով կարցեր են դրվել:

12. Քաղբանտարկյալներն իրենց արժանապատիւթյունը, կյանքն ու առողջութիւնը պաշտպանելու համար դիմում են աննդադուր միջոցին: Այն փաստը, վոր յոթ ամսիւս ընթացքում աննդադուր չորս անգամ նորոգվել է, պերճախոս կերպով վկայում է այն ծանր պայմանները, վորոնց մեջ Կուխարսկու իրավասութեան տակ դռնված քրեական բանտի քաղբանտարկյալներն են ապրում: Այս բանը հաստատում է դոնէ Վոյայովայի հիւանդանոցում ինքնապանութիւն դործելը, Պրոտասի մահը, և ամեն ուր աչդ բանտում ծանր հիւանդների թիւն աճելը (թոքախտ, սրտի, ստամոքսի և այլ հիւանդութիւններ):

Ստորագրութիւններ

ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ԲԱՅ ՆԱՄԱԿԸ ԲԵԼԱՍՏՈՎԻ ԲՈԼՈՐ ԲԺԻՇԿՆԵՐԻՆ

(Լեհաստան)

Այն ատկալի դրութիւնը, վորի մեջ է դռնվում Բելաստոկի բանտի քաղբանտարկյալների բուժման դործը, առանձնապէս բանտային իշխանութիւնների բարբարոս վերաբերմուքը քաղբանտարկյալների հանդեպ— հարկադրում է մեզ դիմել այս նամակով:

Ամբողջ Լեհաստանում, ինչպես նաև Բելաստովկի բանտում խոսում են նոր կարգեր մտցնելու մասին, բայց չեն խոսում այն մասին, վոր հիվանդ բանտարկյալներին թողնում են առանց բժշկական ոգնութեան, վոր կալանավոր հիվանդները, նամանավանդ ուրիշ բանտերից փոխադրվածները, հիվանդանոցի յերես նուշնիսի չեն տեսնում և վոչ մի բուժօգնութիւն չեն ստանում, վոր վարակիչ հիվանդներին և թրքախառվորներին տեղավորում են առողջների հետ միեւնուշն կամերայում: Մեկ տարվա ընթացքում մահացել են 10 քաղբանտարկյալներ, բայց դա դեռ լրիվ պատկերը չէ. մահացութիւնը քաղբանտարկյալների մեջ ավելի շատ է, ըստ վորում յուրաքանչյուրի մահվան պատճառը բանտային իշխանութիւնների արտասովոր վայրագութիւնների հետեանքն է:

19 տարեկան քաղբանտարկյալուհի Տատյանա Չումակը մահվանից յերկու որ առաջ աղերսում էր բանտի սպասավորուհի Գերմանիկին հրավիրել իրեն մոտ բանտային բժշկին, սակայն դա մընաց անհետեանք: Քաղբանտարկյալ Կոմպլետիդը մահացավ դեկտեմբերի 25-ին բանտից դեպի հիվանդանոց գնալու ժամանակ՝ կալանքից ազատվելուց հետո:

Ահա թե ինչ են պատմում քաղբանտարկյալ Պոստովսկու մահվան մասին նրա ընկերները, վորոնք գտնվելիս են յեղել նրա հետ հիվանդանոցում: Պոստովսկին հիվանդանոց է ընդունվել հունվարի 15-ին, զգում էր իրեն չափազանց վատ, արյուն էր թքում, քթից շարունակ արյուն էր հոսում, տեսողութիւնը թուլացել էր, դժվարութեամբ էր կարողանում խոսել, ուտել և քնել: Այդ դրութեամբ նա վոչ մի ոգնութիւն չէր ստանում: Նրան տվին մի ինչ-վոր փոշի, վորից դրութիւնն ավելի վատացավ: Ամբողջ ոգնութիւնը կայանում էր, տաքութիւնը չափելու մեջ, վորովհետև ջերմութիւնը միշտ բարձր էր:

Բժիշկը սնդում էր, վոր հիվանդը կեղծում է՝ պատժվելուց ժամանակավորապես ազատվելու համար: (Ընկ. Պոստովսկու դրավոր դիմումը պատժից ժամանակավորապես ազատվելու մասին, մնացել էր անհետեանք): Վերջին շաբաթվա ընթացքում հիվանդը ճշում էր ու հառաչում որ ու գիշեր: Նրան արտկումներ էին անում, բայց սրտկում ստանալու համար հարկավոր էր գիշերներու կռիւ, ինչքան վոր ուժ կար— թակել դուռը և պա-

հանջել բուժակ: Յերբ նա դիմեց բժշկին և խնդրեց տեղափոխել հիվանդանոց ազատ պայմանների մեջ, նրան պատասխանեցին, վոր յերբ նրա առողջութիւնը վատանաւ — այդ դեպքում միայն կարելի կլինի խոսել փոխադրման մասին:

Պոստովսկու մահւման նախորդակին ընկ. Ս. խնդրեց բժշկին ի հաշիվ կոմունայի հրավիրել մասնադեւո բժիշկ, բայց նրան պատասխանեցին, վոր բանտային ռեգլամենտը այդ անել թույլ չի տալիս, իսկ տեսուչները սպառնացին ընկ. Ս-ին, վոր նման յեղևյթների համար նա կհեռացվի: 1934 թ. հունվարի 31-ին, յերեկոյան ժամը 10-ին Պոստովսկին մեռաւ: Մահւանից առաջ նա ասաց ընկերներին՝ «Փաշխտները դիտակցաբար լնձ սպանեցին: Հաղորդեցեք վողջույններս ընկերներին»:

Փետրվարի 9-ին, յերեկոյան ժամը 6-ին մեռաւ մեր ընկեր Լուկաս Դորժինսկին, վորին մեկ տարի առաջ Լյուբլինի բանտից բերեցին այստեղի բանտը բուժվելու համար: Դորժինսկին ամբողջ ժամանակ չեր ստանում վոչ մի բժշկական ոգնութիւն և սահմում էր քրեյտիսն հանցադործների հետ: Յերբ քաղբանտարկյալների կոլեկտիվը կատեգորիկ կերպով պահանջեց և բողոքեց — այն ժամանակ միայն Դորժինսկուն փոխադրեցին հիվանդանոց, վորտեղ նա մեկ շաբաթ անց մահացաւ:

Պարոնայք բժիշկներ, հնարավոր էք դնում արդյոք կատարել ձեր բժշկական պարտականութիւններն այդ հրեշալին ռեգլամենտի համաձայն, վորը թույլ չի տալիս — ոգնել մեռնող մարդուն: Բժշկութեան այս ձևը՝ մնացած մարդկային ելեմենտար իրավունքներից զրկելու հետ միասին, հանդիսանում է բանտային նոր ռեգլամենտի մի մասը, նպատակ հետապնդելով Ֆիդիկաթեա վոչնչացնել քաղբանտարկյալներին: Հրեշալոր ռեգլամենտը թույլ չի տալիս ոգնել մահամեծին:

Մենք դիմում ենք ձեզ, պարոնայք բժիշկներ, վորպեսզի դուք չչարունակեք մնալ անտարբեր դեպի քաղբանտարկյալները և վորպեսզի դուք ձեր բժշկական հիղինականութեամբ ազդեք՝ այդ վայրագութիւնները Բելաստոկի բանտից վերացնելու համար:

Վողջույններով՝

Բելաստոկի բանտի քաղբանտարկյալներ

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ Ն. ԲԱՆՏԻ ԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԸ՝
ԽԱՀՄ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻՆ, ԱՇԽԱՏԱՎՈՐ ԳՅՈՒՂԱՑԻՆԵՐԻՆ ՅԵՎ
ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԱՅԻՆՆԵՐԻՆ:

Մենք քաղաքապետարկյալներս, թվով 170 հոգի, դռնվերով
բանտի մեջ, Հոկտեմբերյան հաղթական հեղափոխության 16-րդ
տարեդարձին յեղրայրական հեղափոխական վողջույն ենք հղում
ԽՍՀՄ բանվորներին, աշխատավոր դուռղացիներին և կարմիր բա-
նակայիններին:

ԽՍՀՄ-ը պրոլետարական առաջին հնգամյակում արդեն դը-
րած հիմքի վրա, 2-րդ հնգամյակում սոցիալիզմի անհաղթելի ամ-
բողթյուններն և կառուցում՝ հակառակ սոցիալ-ֆաշիզմի վողմից
աջակցութուն դառն համաշխարհային իմպերիալիզմի ամեն
տեսակի դիմված մեքենայությունների:

ԽՍՀՄ-ի դոյությունը՝ աշխարհի մեկ վեցերորդ մասի ազա-
տագրումը կապիտալիզմի լծից, սոցչինարարության հակաշակա-
դարգացումը, մարդկության պատմության մեջ չտեսնված թե-
տիվությամբ ու վողևորությամբ և Համկոմկոմի (ք) Կենտկոմի
լենինյան ղեկավարությամբ անսասան խորացնում և կապիտալիզ-
մի ճգնաժամը:

ԽՍՀՄ-ը համաշխարհային հեղափոխության պատվար հան-
դիտանալով՝ կապիտալիստական սխտեմի անկման կարևորագույն
ֆակտորներից մեկն և դառնում: Բանվորների, աշխատավոր
դուռղացիների և կարմիր բանակայինների ստեղծած ԽՍՀՄ-ում
վերացած և աշխատավոր մասսայի ազդային և սոցիալական ճըն-
չումը, լիկվիդացիայի յե յենթարկվում կուլակությունը, վոր-
պես դասակարգ, լիկվիդացիայի յեն յենթարկվում դասակարգե-
րի մնացորդներն ընդհանրապես: Դասակարգային ներհակու-
թյուններն անուր չափերով սրելուն զուղընթաց, կապիտալիս-
տական աշխարհի այս ու այն յերկրներում (Կուբա, Պաղեստին,
Լեհաստան, Գերմանիա) աճում են ղինված հեղափոխության ա-
լիքները:

ԽՍՀՄ-ը դարձել և պրոլետարիատին, չքավոր դուռղացիու-
թյանն ու ճնչված ժողովուրդներին հեղափոխականացնող ֆակ-

տոր: ԽՍՀՄ խորտակելու փորձերից հետո, մեր կարմիր բանակի պողպատյա ձեռքերով լիկվիդացիայի յենթարկվեցին, միջադեպին իմպերիալիզմն ալթմ ալելլի յեռանդով ձեռնարկել ե հակախորհրդային բլոկ կադմակերպելու գործը: Իմպերիալիզմը, մորին հեղափոխական շարժումն սպառնում ե խորտակել, այլ յելք չի տեսնում այդ դրությունից, քան համաշխարհային հեղափոխության պատվար ԽՍՀՄ-ի խորտակումը:

Ճնշված ժողովուրդները բուրժուազիան թե դադութներում և թե համաշխարհային իմպերիալիզմի դանադան կլիկների կողմից դրաված առանձին յերկրամասերում հետզհետե ալելլի ու ալելլի ամուր ե կապվում իմպերիալիզմի հետ՝ ամեն քայլափոխում դավաճանելով աղբային ազատագրման պայքարին:

Սոցիալ-Փաշխտական II ինտերնացիոնալն որստորե ջախջախելով պրոլետարիատի ամեն մի պայքարը՝ հետզհետե ալելլի ամուր ե կապվում Փաշխտական ապարատի հետ, կադմելով նրա բաղկացուցիչ մասը՝ բանվորական հեղափոխական շարժման գեմ կուլելու ալելլի վտանգավոր մասը, վորովհետե այդ ինտերնացիոնալն իր գործունեյությունը բանվորական մասսաների միջավայրում ե կենտրոնացնում:

Սոցիալ-ինտերվենտները, վորոնց ամենից չատ ե սպառնում հեղափոխությունը, ալելլի ուժեղ, քան 1918 թ. հոկտեմբեր-դային ինտերվենցիան, Փորսոստոն են հանդիսանում (Անդլիայի, Ալստրիայի սոցիալ-դեմոկրատների բանաձևը, Վանդեր-Վելդեյի յելույթը և այլն): Չորսի պակտը, տնտեսական դինաթափման կոնֆերենցիան, Ազգերի Լիգայից Գերմանիայի դուրս դալը, ճապոնական իմպերիալիզմի պատրաստակամություններն ինտերվենցիայի համար, Հիտլերի ինտերվենցիոնիստական հանրաքին, նրա մեքենայությունները Ֆրանսիայում և Լեհաստանում, բուֆերային պետությունների պատվար ստեղծելը, — այս բոլորն ինտերվենցիայի շուտափույթ պատրաստումն են վկայում: Իմպերիալիստական պետությունների մեջ մշտապես խորացող հակասություններն ալելլի յեն սրում նրանց ձգտումները՝ միանալու և այդ հակասություններն ԽՍՀՄ-ի հաշվին լիկվիդացիայի յենթարկելու: Չհարձակվելու պակտերն ուժեղացնելով մասսա-

ների համակրանքը դեպի ԽՍՀՄ-ի խաղաղարար քաղաքականությունը՝ միաժամանակ ծածկույթ են հանդիսանում ինտերվենցիայի համար:

Ֆաշիստական Լեհաստանը համաշխարհային խմբերիալիզմի թույլ ողակը կազմելով՝ արևմուտքում հակախորհրդային բռնկի պղտղարմն ե հանդիսանում (Տուտուղեսկոյի ալցելությունները, լատվիական և ֆինլանդական դիւսալոր շտաբի սպաներն, Ստանիսլավսկու խաղերը, Վիլնայի և Պերեմիշլի դադային մանեւլըները)։ Իր ներսում հեղափոխական շարժումը ճնշելու համար՝ Ֆաշիզմին հարկաւոր ե ԽՍՀՄ-ը խորտակել։ ԽՍՀՄ-ի հանդեպ, լեհական Ֆաշիզմի ուժեղացմանը զուգընթաց՝ հակախորհրդային ակցիաներն ու պրովակացիաները (մահափորձ Լվովում) ներկայումս կենտրոնացել են Լեհաստանում, Արեւմտյան Ուկրաինայում և ուկրաինական եմիգրացիայի հերքը՝ Լեհաստանից դուրս (ընդհանուր Ուկրաինական համադումար, ուկրաինական Ֆաշիստների ցույցեր՝ 29/10, և սոցիալ-Ֆաշիստական ցույցեր 5/1—) :

Լեհաստանի հեղափոխական պրոլետարիատը Արեւմտյան Ուկրաինայի և Արեւմտյան Բելուռուսիայի աշխատավոր գյուղացիութեան և աշխատավոր մասսաների հետ միասին, Լեհաստանի կոմկուսի ղեկավարութեամբ՝ իր հեղափոխական մարտերում հետ կմղի աշխատավոր մասսաների հաշին ճշնաժամից դուրս դաշու կապիտալիզմի փորձը, կջախջախի հակախորհրդային խաչակրաց արշավանքի Փորպոտը՝ հակառակ նրանց խաղերի ու հեղափոխական փրօն ճառերի։ Կիշրի ինտերվենցիայի ամեն մի փորձը ԽՍՀՄ-ի դեմ՝ համաձայն Լենինի ուսմունքի, խմբերիալիստական ամեն մի պատերազմ ու ինտերվենցիա քաղաքացիական կռիւի փոխելով։

Ճշնաժամը կլուծվի միայն հեղափոխական ճանապարհով, Լեհաստանի կոմկուսի ղեկավարութեամբ, նույն աշն ճանապարհով, վոր 16 տարի սրանից առաջ ցույց են տվել ԽՍՀՄ-ի բանվորները, աշխատավոր գյուղացիները և կարմիր բանակայինները՝ պրոլետարական դիկտատուրայի համար իրենց մղած պայքարում։

Կեցցե Հոկտեմբերի և ԽՍՀՄ-ի 16-րդ տարեդարձը։

Կեցցե ԽՍՀՄ-ի աշխատավոր մասսաների ղեկավար՝ Համ-
կոմկուսի (Բ) Կենտկոմը:

Դեպի սլաքար համաշխարհային սոցիալիստական հեղափո-
խության համար կոմկուսի ղեկավարության ներքո:

Կեցցե՛ Կարմիր բանակը, դեպի սլաքար՝ ընդդեմ խմբերիա-
լիստական ինտերվենցիայի:

Կեցցե՛ Կոմկուսը՝ Լեհաստանի սլոլետարական հեղափոխու-
թյան առաջնորդը:

Քաղբանտարկյալների Կոմունայուր
(Լեհաստան)

ԿՈՐՈՆՈՎԻ (ԼԵՀԱՍՏԱՆ) ԲԱՆՏԻ ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿ

Մենք այստեղ 160 քաղբանտարկյալ ենք: Դատավճիռներից
մեծ մասը յերկարատե ժամանակներով է: Ընտանիքից համար-
յա թե ոգնություն չենք ստանում: Մեր բանտում ամենակարևո-
րանցքը 1933 թ. սեպտեմբերի 19-ի քրեյականների յեւույթին է:
Կոմունան ամենատիկով մասնակցությունը ցույց տվեց այս յե-
ւույթին: Առավոտից բոլոր բանտարկյալները սրահանջեցին բան-
տապետին: Առաջին ծեծի ու բարիկաղը դրոհելու ժամանակ
քաղբանտարկյալները դռնեցին:

— Կորչի՛ սպիտակ տեւորը, կորչի՛ անպաշտպան բանտար-
կյալների ծեծը:

Նախքան այդ, յեւույթ անող քրեյականները մի ճառով դի-
մեցին վարչական ստորին կազմին: Այն քրեյականները, վոթ
մինչև այդ չեյին մասնակցում յեւույթին, տեսնելով քաղբան-
տարկյալների յեւույթը՝ միացան քրեյականների հետ և կամերա-
ներում յերկու շուր բարիկաղ կառուցեցին: Վարչությունն ստիպ-
ված յեղավ նահանջել: Հետո, յերբ տեղ հասած վոստիկանու-
թյունը բարիկաղը դրսից ու սկսեց բանտարկյալներին ծեծել,
քաղբանտարկյալների մեջ աղաղակներ բարձրացան:

— Չծեծե՛ք, չսպանե՛ք:

Ի պատասխան այս բարձրաձայն բողոքի, վոստիկանությունը դադարեցրեց քրեյականներին ծեծելը :

Բոլոր քաղբանտարկյալները ճաշից հրաժարվեցին՝ պահանջելով դատախազին կամերաներ կանչել : Դատախազը կամերաներ դալուն պես մենք նրան դիմավորեցինք բարձրաձայն բողոքով՝ անպաշտոյան բանտարկյալներին ծեծելու դեմ, և դրինք մեր բոլոր պահանջները :

Այս ընդարձակ հրապարակայնության հետևանքով, վոր մեր յեկույթն և դտել, մինխտրությունից մի խորհրդական մեզ ալցի յեկավ, վորին մեր պահանջները դրինք, որինակ՝ մթերքների բալսում, դրամական վոխադրություն, լուսավորություն՝ մինչև յերեկոյան ժամը 9-ը, սոցիալական բովանդակություն ունեցող պրքերի թույլատվություն և ստացում : Մենք նրան բացատրեցինք ադմինիստրացիայի դործադրած պատիժների, ծեծերի, տեղավորելու հատուկ սխտեմը, ինչպես և քրեյականների վերջին ընդվզումների հիմքն ու դրդապատճառը : Նկատի ունենալով հանցադործների մեջ կատարած հետադա թախառումը՝ մենք վորոշեցինք ադմինիստրացիային ճնշել այն մտքով, վոր մեր պահանջները կատարի : Մանր-մունր պահանջներն ադմինիստրացիան բավարարեց, այնուհետև կոմունան դորակոչվեց պայքարելու այն անվանակոչի (перекличка) դեմ, վոր մի տարի առաջ Կորոնովի կոմունայի վլովն և յին վաթաթել : Կոմունային հաջողվեց անվանակոչը ձախողել : Սկզբից իշխանությունը չեր համարձակվում դիմադրել, այլ յերկու շաբաթից հետո միայն անվանակոչը նորից պահանջեց : Մեզանից կտրուկ պատասխան ստանալով, թե անվանակոչի համար շաբթի չենք կանգնի՝ ադմինիստրացիան մեզ պատժեց անորոշ ժամանակ մախորկայից զրկելով : Դեկավարությանը կոմունան դորակոչի հրավիրեց անվանակոչի դեմ պայքարը շարունակելու : Կոմունայի պատգամավորների անընդհատ ու բարձրաձայն բողոքներից, բոլոր րնկերների մատայական բողոքներից ու դռները բարձրաձայն թակելուց յերեք որ հետո, ադմինիստրացիան մախորկան վերադարձրեց մեզ : Այսպիսով, չնորհիվ կոմունայի հեռա-

վոր ու միաձայն դիրքի, աղմինխտորացիայի գրոհը հետ մղելից:

Կորոնովի բանտի կոմունայի ղեկավարութիւն

Նոյեմբեր, 1933 թ.

ԼՈՍԺԱՅԻ (ԼԵՀԱՍՏԱՆ)

ՔԱՂԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԸ

Մեր կոմունայում 105 մարդ կա, վորից 85-ը աղամարդ ե, իսկ 20-ը՝ կին: Նյութական դրությունը սոսկալի յե: Արդեն մի քանի ամիս ե, ինչ ծխախոտ չկա, մեկուսարաններում ենք նըստած: Վերջին յեղույթի որից, այսինքն՝ 1932 թ. սեպտեմբերից (4 որչա սննդադուլ) զբոսանքը մի ժամով պակասեցրել են, գրադարանից զրկել են (գեղարվեստական գրականությունը մըտցըրել են բանտի գրադարանը), մյուս գրքերը վոչնչացրել են: Զբոսանքի համար նոր ուժիւմ ե սահմանված (զույգ զույգ, զույգը փոխել, մյուս զույգի հետ խոսել չի թույլատրվում, զբոսանքը սկսել համաձայն հրամանի, համաձայն հրամանի՝ պատվի կանգնել ու գլուխը բանալ): Արդելված ե մթերքներից միմյանց բաժին տալ, մի բան, վոր հախաւարադոր ե կոմունայի վոչընչացման: Զբոսանքից առաջ ու հետո, նույնիսկ զուգարանից զուրա գալիս, անհատական խուզարկություն: Սկզբից թերթերով ոգտվում եր նա, ոյ ուղղակի խմբադրությունից եր ստանում, իսկ այժմ միմիայն բանտապետի հատուկ թույլտվությամբ կարելի յե թերթ ստանալ, իսկ յեթե մյուս ընկերն ուզում ե այն կարդալ, նորից պետք ե պետին հայտնի: Տետրակ կամ մատիտ ունենալու համար դարձյալ պետք ե ղիմում տալ: Նամակներն առայժմ կամեբաներում են գրվում: Կանանց արդեն հայտարարել են, վոր ամիսը մի անգամ կարելի յե նամակ գրել: Աղմինխտորացիան ներկայացուցչին ձեռնադրեն չի ճանաչում, բայց փաստորեն ղեկավարը կոմունայի բոլոր գործերը կանոնաւորում ե: Ամեն անգամ բանտապետը նրան հաւաւակում ե, չի ուզում նրան ախանջ դնել և վերջիվերջո ղիջում ե: Պատժելու, վարցեր դնելու, ծեծելու և այլ գեպքերում ներկայացուցչը հա-

կարդում եւ այն բոլորին և հաճախ համապատասխան արդյունքներ եւ ունենում: Նորերս սնունդը մի քիչ լավացավ, ընկերների յեղույթից հետո, փոքրնք պահանջել եյին, վոր դատախազը դա: Յերբ դատախազը յեկեալ ամեն մի ընկեր նրա հարցին՝ թե ի՞նչ ունի ասելու, կըլնում եր, վոր իրենց նկատմամբ աղմկահարուցիլայի վերաբերմունքը սարսափելի յե, վոր կերակուրն անտանելի յե, և վոր իրենք կտրուկ կերպով պահանջում են սնունդը լավացնել: Այս ալցից հետո սնունդը լավացավ, սուրճը քաղցրացավ, և շաբաթը յերկու անգամ մի-մի կտոր միս ու սուպ տվին: Ընկերները կտրուկ կերպով հրաժարվեցին անխանակոյն պատասխանելուց, վոր աղմկահարուցիլան եր պահանջում, և կանչելիս քրեյականների պես եյին կանգնում՝ դուխը դեմ անելով դռան դիմացի լուսամուտին: Բայց բողոքները չոգնեցին: Այս անգամ ընկերներն աշխատում են դուռը բանալուց առաջ կանգնել, բայց վոր լուսամուտի դեմ: Փոխարենն զրոսանքի ժամանակ խմբի պետի ներկայութեամբ մեզ յերկու անգամ կրկնեցին.

— Շարքի, և դուքներդ բացեք:

Բայց ընկերներն իրենց չխելուն դրին ու սկսեցին զրոսանքը, իսկ աղմկահարուցիլան լուեց: Փորձեր յեղան նաև ընկերներին չոր փոխելու, առանձնապես նորերին: Նույնիսկ դեպքեր յեղան, վոր բռնի կերպով նրանց չոր փոխեցին: Մի քանի որ անընդհատ այդ ընկերները չորերը չեյին հաղնում և կամերի դուռը բանալուն պես բանտի չորերը չարտում եյին միջանցք: Այդ ժամանակ բանտապահները խուժեցին կամերան, ու սկսվեց մեզ ծանոթ ճեծ ու ջարդը: Ներկայացուցիչը բողոքի գնաց պետի մոտ, վոր խոստացել եր, թե այլևս այդ բանը չի լինելու, իսկ ինչ վերաբերում ե չոր փոխելուն, պետը հայտարարեց, թե առողջապահական նկատառումներով նա նորերին 10 որով չորը փոխում ե: Իբր թե կարանտինի համար եր արվում: Մինչև որս ել այդ խոստումը կատարվում ե և տաս որից հետո սեփական հազուադուր վերադարձվում ե իրեն՝ բանտարկյալին:

Ընկերները վորոշում կայացրին, վոր յեթե ճեծը կրկնվի, համապատասխան կարգով բողոքելու յեն: դատախազ կպահանջեն ու չեն նախաճաշի: Ամեն մի դատարկ բանի համար պատիժներ են տեղում՝ կարցեր, կոշտ մահճակալ, մի քանի շաբաթ թեյից դրկել և այլն:

Մենք դռնվում ենք ծայր աստիճան լարված դրուժյան մեջ։ Մասնաշաղկան մերկացում է կատարվում։ Քրեյսական որենադրու-
թյան 154 հոդվածով 15 կին մերկացրել են։ Նրանք 3—4 որ մնա-
ցել են մեզի։ Բոլորը հիվանդացել են։ Այժմ յերկու մեզի կին
նստած են ստորյերկրյա բանտում (կարցերում) վորոնցից մեկը,
այսպես կոչված՝ «որինական» բանտում։

Միասին դրոսներուց հրաժարվելու համար պատժվեցին՝
յերկու չարաթ զրկվելով վորե է բան ընդունելու իրավունքից։
Զգանովակայան (կանանց բանտի տեսուչը) ծաղրում է մեզ,
գինայելով մոչ մի միջոց։

Հունվարի 28-ին մեզ հայտարարեց, վոր տարածված տիֆ
հիվանդության պատճառով չեն թույլատրվելու դրսից սպիտակե-
ղեն ստանալ։ Առաջարկում են՝ կամ բանտային հաղուստը հաղ-
նենք, կամ սպիտակեղենները լվանալու համար դրամ վճարենք։
Պարզ է՝ տիֆ հիվանդությունը միմիայն առիթ է ծառայելու,
վոր մեզ մերկացնեն։

Զբոսանքը պարբերաբար կըճատում են, այժմ 30—40 բոպե
յենք դրոսնում։ Ամենատարբրական բանի համար խիստ կերպով
պատժում են։ Բացի մերկացումից, 7 կին պատժված են և աք-
սորված յերկու չարաթից մինչև մեկ ամիս ժամանակով։ Գրա-
կյան պարագաներ ու լրագիր մինչև հիմա չունենք (կամերայից
յերկուսը միայն լրագիր ունեն)։

ԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՍ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑՈՂ ՍՊԻՏԱԿ ՏԵՌՈՐՆ ՈՒ ՀԱԼԱԾԱՆՔՆ ԲԱԼԿԱՆՆԵՐՈՒՄ

Բարկանյան պետություններն ազգային փոքրամասնություն-
ներին ճնշելու, հալածելու տիպիկ որինակ են հանդիսանում։
Ուրինակ՝ Ռումինիայում ազգային փոքրամասնությունը 40 տո-
կոս է կազմում, Հարալսլալիայում, վորտեղ 5 միլիոն սերբ

կա, աղզային փոքրամասնությունը 7,5 տոկոս է կազմում, Բուլղարիայում, Պետրիչեյի շրջանում 200000 մակեդոնացիներ են բնակվում, վրոնց դաժանորեն ճնշում են բուլղար «փրկիչները»: Հունաստանում՝ մակեդոնացիները, տաճիկները, Թրակիայում՝ բուլղարներն, հայերն ու հրեայաները տարրական իրավունքներից ու ազատությունից զրկված են, Փաշխտական բանդաններն աղզային փոքրամասնությունների դեմ չլաված տեղոր են տարածել:

Բեսարաբիայում (Ռումինիա) այսպես կոչված «յերկաթե գլարդիան» է իշխում, վրո ցարական ժամանակների սև հարյուրակայիններին և հիշեցնում: Դոբրուջայում (Ռումինիա) Փաշխտական բանդաններ են կաղմակերպված: Հունաստանում «Յե, Յե, Յե» կոչված Փաշխտական կաղմակերպությունը, վրո Վենիդեկոսի խմբակի ծառայողն է, հրեյաների, հույների, տաճիկների ու մակեդոնացիների դեմ անառնթ հալածանք է սկսել: Բալկանյան յերկրներից վրո մեկում և վրո մի աղզային հեղափոխական կաղմակերպություն լեզալ կերպով չի աշխատում: Այդ կաղմակերպությունների առաջնորդները բանտարկվում, տանջանքների յեն յենթարկվում և յերկար տարիներ զրկվում են ազատությունից:

Այս տարվա սկզբում Փաշխտական բանդաները Բուլղարիայում նացիոնալ-հեղափոխական մակեդոնացի լիդերներից սպանեցին պատգամավոր Բրիտոս Տրայկոսին, և Դիմո Կալրակիրովին: Բուլքովինայում վերջին ամիսները բանտարկված և Յասսայի բանտերն են տեղափոխված 100 ուկրայնացի աղզային հեղափոխական: Արգելվում և հալածվում են վրո միայն քաղաքական այլև փուլտուրական կաղմակերպությունները:

Բալկանյան բոլոր յերկրներում բունի դենացիոնալիզմի սրուցեան արագ տեմպերով (և ամենադաժան միջոցներ կիրառելով) է ընթանում: Աղզային փոքրամասնությունների բոլոր դպրոցները փակվում են: Աղզային փոքրամասնությունների լեզուներով լույս տեսած մամուլը (թերթեր, ամսաթերթեր) սխտեմատիկ կերպով բռնադրավվում են և արգելվում: Աղզային հալածանքի ամենացայտուն արտահայտությունը տնտեսական և ֆինանսական քաղաքականությունն է՝ հանդես աղզային

փոքրամասնությունները, վորը տարվում է չտեսնված շահագործման և թալանի միջոցով: Այն տուրքերը, վոր աղքատյին փոքրամասնությունները վրա յեն դրվում, միշտ յերկու անգամ ավելի յեն, քան իշխող աղքության վրա դրված տուրքերը: Տուրքերը դանձվում են ամենադաժան կերպով, և վրչ մի լրացուցիչ ժամկետ չի տրվում: Աղքատյին փոքրամասնություններին վարկեր չեն տրվում, իսկ յեթե տալիս են ել, ապա նրանք մոծով են կրկնաթի չափով: Գործադրվությունն աղքատյին փոքրամասնությունների մեջ ավելի ուժեղ է, քան աղքատնակցության մյուս խավերի մեջ: Աղքատյին փոքրամասնություններին պատկանող գործադուրկների թիվն որեց որ աճում է, վորովհետև աղքատյին փոքրամասնությանը պատկանող բանվորներին կառավարությունը գործարաններից դուրս է առնում:

Բանվորների համերաշխությունը պատակտելու նպատակով՝ աղքատյին փոքրամասնությանը պատկանող բանվորների աշխատավարձը միշտ ավելի յե իջեցվում, քան այն բանվորներինը, վոր տիրող աղքությունից են:

Աղքատյին փոքրամասնություններին պատկանող բանվորները և դյուղացիները շահագործմանն ու թալանին մասնակցում են իրենց սեփական կապիտալիստներն ու խոշոր կալվածատերերը, քանի վոր աղքատյին փոքրամասնությունների բուրժուազիան կառավարության և կառավարական կուսակցությունների մեջ է մտնում և վերջիններիս հետ ձեռք ձեռքի տված՝ իրենց սեփական աղքության աշխատավոր մասսաներին ճնշելու քաղաքականություն է վարում: Ռումինիայում նրանք ամեն տեսակի միջոցներ են ձեռք առնում, վոր աղքատյին փոքրամասնությունները չմտնեն աղքատյին հեղափոխական շարժման մեջ:

Հարավսլավիայում, վորտեղ բոլոր կուսակցություններն ու կազմակերպություններն արդելված են, սոցիալ-դեմոկրատներն իրենց լեզալ կազմակերպություններն պահպանել են այն պատճառով միայն, վոր նրանք կառավարությանն ոժանդակում են՝ ֆաշիստական սերբերի քաղաքականության հանդեպ ճնշված աղքատյին փոքրամասնություններ ունենալու:

Բուլղարիայում և Հունաստանում սոցիալ-դեմոկրատ պա-

բազմութիւնները նույն դերն են խաղում և նույնպէս իրենց նացիոնալ շովինիստական կառավարութիւններէ ծառայողներն են։ Հակառակ այս բանի, ազգային ազատագրական շարժումը բալկանյան յերկրներում աճում ու ընդարձակւում ե, հաճախ յերևան դալով իբրև բացարձակ ապստամբութիւն։ Այս ապստամբութիւններն արյան մեջ խեղդելու համար պատժիչ զորամասեր են ուղարկւում, վորոնք բաղմամբով զոհերի պատճառ են դառնում։

Հարավսլաւիայի «սլացիֆիկացիան» վերջացավ մասսայական զնդակահարութիւններով և տասնյակ մահապատիժներով։

ՄՈՊՐ-ի բալկանյան սեկցիաներն ազգային փոքրամասնութիւններէ զոհերին ողնութեան են գալիս այնպէս, ինչպէս և դասակարգային պայքարի զոհերին։

ՄՈՊՐ-ի սեկցիաները բալկանյան յերկրներում սխտեմատիկ պայքար են մղում ընդդէմ սալտակ տեռորի, և ակտիւ կերպով մասնակցում են տեղի ունեցող յերդշթներին, ազգային փոքրամասնութիւններէ պայքարին՝ մոբիլիզացիայի յենթարկւելով վոչ միայն վերջիններեց, այլև տիրող լայն աշխատավորական մասսաների ազատագրման համար։ Նրանք կազմակերպում և կամպայնիաներ են մղում՝ հանուն ազգային ազատագրման պայքարող հեղափոխական մարտիկներին ողնելու համար։

ՍԻՐԻԱՅԻ ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԸ ՀԿԵՐԴՈՒ ԲԱՆՎ ՈՐՆԵՐԻՆ

Ընկերներ՝

Ստացանք ձեր նամակը, թարգմանեցինք և անմիջապէս հասցրինք Սիրիայի բանտերում գտնվող մեր բոլոր ընկերներին, վորը նրանց մեծ ուրախութիւն պատճառեց։

Խորհրդային Հայաստանում և ամբողջ Խորհրդային Միութեան մեջ կատարող սոցիալիստական շինարարութեան մասին գրված հետաքրքրիւ լուրերը մեզ մեծ հաճույք են պատճառում։

Հետաքրքրութեամբ և համակրանքով հետևում ենք մեր սի-

բելի ընկ. ՍՏԱԼԻՆԻ առաջնորդությամբ կոմունիստական կուսակ-
ցության՝ ամբողջ աշխարհում տարած հաջողություններին :

Ընդհանառակը, մեր յերկիրը կրում է ֆրանսիական իմպե-
րիալիզմի ճնշող լուծը և նրա դարհուրելի տեռորը : Միանալով
քաղաքի փտած ֆեոդալներին ու բուրժուազիային, լինչպես և
դեմագոգ նացիոնալիստներին՝ նա վայրագորեն հալածում է սի-
րիական կոմկուսակցությունը և այն համակրողներին : Բանտերը
լիքն են անիրավացիորեն և անստույգ պատճառներով ձերբակալ-
ված ընկերներով :

Բեյրութում միայն անցյալ չարաթվա ընթացքում ձերբակալ-
վեցին 18 ընկեր, վորոնք մասնակցել էին հակադաշնակցական
մի ցույցի կամ թուլցիկներ ելին բաժանել : Այս ցույցն ամբողջ
աշխարհում իր հակաադղեցությունն ունեցավ . վոստիկանական
յերկու կոմիսար և մի տասնյակ ագենտ վիրավորվեցին . ծերերը,
կանայք և պատանիները փողոց իջան իրենց ցատումը հայտնելու
ֆրանսիական իմպերիալիզմի քաղաքականությանը, վորը պաշտ-
պանում և քաջալերում է ֆաշիստ դաշնակիների կուսակցություն-
նը և հրահրում է նրա տեռորիստական և վոճրագործական ալ-
տերը :

Դամասկոսում մեր կուսակցության և Կարմիր Ողնության
ընկերներն ամեն մի բանի համար ձերբակալվում և բանտ են
դրվում . ներկայումս 38 ընկեր բանտումն են : Միևնույն պատ-
կերն է նաև Հալեպում, ուր այս-որերա հակաիմպերիալիստական
մեծ ցույց տեղի ունեցավ, վորին ամբողջ ժողովուրդն եր մաս-
նակցում, և վորին հաջորդեց ընկերներից 60-ի ձերբակալումը :
Մի խոսքով՝ Սիրիայի բոլոր բանտերը լիքն են մեր ընկերներով .
բանտապետները և ապահովության ագենտները մեր ընկերների
հետ ամենավայրենի կերպով են վարվում, ծեծում, չարչարում են
և հաղար ու մի տեսակ տանջանքների յենթարկում, վորպեսզի
նրանց ստիպեն խոստովանություններ անել և իրենց ընկերներին
մատնել : Սակայն նրանք վրչ մի հաջողություն չեն ունեցել, և
չառ հաճախ զնդանների խորքերից Քնդացող Ինտերնացիոնալն
ու Կարմիր Սիրիայի մարչն են լսում :

Ընկերներ, բերկրանքով սպասում ենք «Մեծ գիշերվան» :
Մենք հաջողություններ ունենում ենք և վստահ ենք, վոր հաղ-

Թանակելու յենք: Պրոլետարիատը բոլոր դժվարութիւններն ու խոչնդոտները պետք է վերացնի և լծակերիալիստական, ֆաշիստական ու կապիտալիստական տեռորը հաղթահարի:

Կեցցե՛՛ Համաշխարհային Կարմիր Հոկտեմբերը:

Կեցցե՛՛ ամբողջ աշխարհի բանվորութիւնն ու դյուղացիութիւնը:

Կեցցե՛՛ Մոմունխատական կուսակցութիւնը և ամբողջ աշխարհի պրոլետարիատի առաջնորդ ընկ. ՍՏԱՒԻՆԸ:

Հեղափոխական քարեկներով

Սիրիայի Կարմիր Ոգնութեան Կեմուկով

ՂՈՔ ՌՈՒՄԻՆԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՌԵԺԻՄԻ ԴԵՍ

Մենք՝ ներքո ստորագրողներս, մի շարք քաղաքատարկյալների դատապաշտպաններս և իրավաբաններս, հասարակութեան լայն խավերին մամուլի միջոցով հայտնում ենք ի դիտութիւն հետևեալ իրականութիւնը:

Դուլթանի տաժանակիրներին բանտում նրանք մեկուսացված և դրված են քարից, յերկաթից, ցեմենտից շինված կամերներում, վորոնք չեն տաքացվում, և այս պայմաններում դրոսանքն ուրական ընդամենը մի ժամ է տևում: Քաղաքատարկյալների և իրենց աղգականների ջանքերով կազմակերպված հազուստի վերանորոգման ու այլ սեփական արհեստանոցները, և մեծամեծ զոհարեութիւններին հետո ձեռք բերած փոքրիկ դրադարանը, վորտեղ նրանք զբաղվում եյին մտալոր և ձեռքի աշխատանքով, փակված են: Փակված է նաև նրանց կազմակերպած խոհանոցը: Բոլոր տեսակի թերթերն ու ամսագրերն արգելված են: Մնունդը խայտառակ վիճակում է: Բանտարկյալը սովամահութեան դուռն է հասել. հարադատների և բարեկամների բերած մթերքների և իրերի հանձնումը յերբեմն սահմանափակվում է, յերբեմն ել այդ մթերքներն ուղղակի խլվում են:

Բանտարկյալների մեծամասնութիւնը հիվանդանում է թոքախտով և այլ հիվանդութիւններով. բժշկական ունութիւն

համարյա չկա, վորովհետեւ բժիշկն ամսական մի անգամ եւ միայն հիվանդանոց այցելում:

Դովթանի բանտի բոլոր քաղբանտարկյալները, վոր աղաքովում կամ նոր են ընդունվում, յերկաթե մուրճերով, Վրամ ձողերով ու այլ բաներով ծեծվում—արյունաշաղաղ են արվում: Ներանց չլիթայակալում և դցում են իրենց բարբարոսությամբ հանրածանոթ՝ ցեմենտեհատակ սենյակը, վոր նախորոք ջրվում ե: Այստեղ նրանք մնում են առանց լույսի, ցուրտ տեղը, խայտառակ կեղտի մեջ, յերբեմն ել՝ նույնիսկ առանց ուտելիքի: Մարդու առողջությունն ու ջղեր քայքայող այս ուժիմի դեմ չնչին բողոք անելու դեպքում քաղբանտարկյալները յենթարկվում են ամենադաժան պատիժների— ծեծից մինչև «մահվան» Վրամերան ներառյալ: Կալանավորներից վրամնք խեղադարվում են: Այուդայում, Մարու-Մարեյում, Յասանում, Գիշինեյում և այլ քաղաքներում ել նույն ուժիմն է, յերբեմն նույնիսկ ավելի դաժան:

Ռեժիմը դաժան եւ նաև կին բանտարկյալների վերաբերմամբ՝ Միսլեյում: Այն աննշան թեթևությունները, վոր ծանր դոհաբերություններից հետո, մասամբ ել հասարակական բողոքի հետևանքով են ձեռք բերված, կամ սահմանափակվում կամ վերացվում են և փոխարինվում ավելի դաժան ուժիմով, ավելի մեծ անարխիայով:

Այս վայրադ ուժիմի դեմ մենք մեր բողոքն ենք հայտնում և պահանջում ենք անհաղաղ վերացնել այն:

Իրավաբաններ՝ Վ. Գերասիմ,

Ս. Նիտուշեկու

Պավել Մոսչովիցի

Պ. Գրոզդեւ

Ծանոթ.— Այս բողոքին միացել են նաև ռումինական ինտելիգենցիայի 85 ներկայացուցիչ՝ զրոհներ, թղթակիցներ, դեղարվեստագետներ, դերասաններ և իրավաբաններ:

Հրապարակված «Դիմինետա» լրագրի 1933 թ. դեկտ. 12-ի համարում:

ՁՈՆՆԵՆԲՈՒՐԳԸ ՎԱՐԱԿԻ ՈՋԱԽ Ե

Յես մեկն եմ այն տառնյալը քաղբանտարկյալներից, վոր Գերմանիայում հիտլերյան ուժի մահմանելու որից տառապել եմ ֆաշիստական բանտերի վանդակներում:

Յես յոթ ամիս Ձոննենբուրգը (Նեյմարկ) համակենտրոնացման ճամբարի բանտարկյալ զոհն եմ հաղել: Այս ճամբարի յերկտակ պատերի ներսը մոտ հազար քաղբանտարկյալ կա: Գերմանիայում Ձոննենբուրգի մասին խոսելիս «Ձոննենբուրգ դժոխք» ասելուց բացի, ուրիշ բան չեն կարողանում ասել: Շնորհիվ այն բանի, վոր պայմանները բացառիկ բարեհաջող ընթացք ունեյին, յես հաջողեցրի տյնտեղից փախչել: Այս գրքում յես մի ջանի եպիդոդ կպատմեմ, վոր այդ դժոխքում եմ անցկացրել: Յես կըպատմեմ առանց վորքե բան ավելացնելու և առանց դուշն տալու, վորովհետեւ վոր մի, նույնիսկ կատարելագործված, ֆանտազիա չի կարող մտածել այն, վոր այնտեղ եկատարվել և աշխարհաւարվում ե: Յես հաճախ սարսափում եմ, յերբ հիշում եմ այն սարսափներն ու տանջանքները, վորոնց բանտարկյալներն են յենթարկվում, բայց փախուստիցս առաջ յես նրանց հանդիսավոր կերպով յերդվեցի, վոր ամբողջ Յեյրոպան, ամբողջ աշխարհը կլսի այն աղաղակները, վոր Ձոննենբուրգի դժոխային բանտից են տարածվում:

Ձոննենբուրգը յերկարատե կամ ցմահ դատապարտված քրեյական հանցադործների բանտն ե:

Անցյալ տարիները, յերբ բանտը դեռեա «չահագործվում» եր, այդ «մեռյալ տան» մեջ հինգհարյուր վաթսուս հոգուց ավելի մեռան Այս անձնաստանությունն գործեցին: Բանտին կպած գերեզմանոցը մարդկային վողբերգությունների կենդանի վկան ե: 1930 թ. Ձոննենբուրգի բանտարկյալների մեջ լուծ և գրիպ հիվանդությունների կատաղի համաճարակ եր ընկել, վոր խմելու ջրի վատորականության ու չենքի անտանելի խոնավության պատճառով եր առաջացել: Կատաղարությունն ստիպված յեղավ բանտը փակել. ուրիշ ճար չկար:

Վարակի այս բուռը, այս հակառակտարական, խոնավությունից ու կեղտից բորբոսանած այս չենքը հիտլերյան կառա-

վարութիւնն ե ընտրել՝ համակենտրոնացման ճամբար պատրաստելով քաղբանտարկյալներին՝ կոմունիստներին, սոցիալ-դեմոկրատներին, հակաֆաշիստներին և հրեյաներին համար: Ըստ ճամբարի ղեկավար կազմի յեղբակացութեան, խմելու ջուրն աշտեղ դեռ այժմ էլ թունաւոր ե, և բանտարկյալներին վճռականապես արգելւած ե այդ ջուրը խմել: Դժվար էի հասկանալ, թե ի՞նչ հրեշալոր բան ե այդ արգելքը ճամբարում, վորտեղ հազար հոգի չարաթներ, սովիսներ, կարող ե պատահել՝ նույնիսկ տարիներ պետք ե անցկացնեն:

ԶՈՆՆԵՆԲՈՒԳ ԳԱԼԸ

Բանտարկյալներին առաջին խումբը Զոննենբուրգ բերվեց 1933 թ. ապրիլին՝ բեռնատարներով ու վոստիկանական սայլերով՝ վոստիկանութեան ու դրոհային ջոկատներին հակողութեամբ: Ծանապարհին քաղբանտարկյալներն ստիպւած եյին սայլերի մեջ յերկար ու ձիգ ժամեր կանգնել անձրևի հեղեղի տակ:

Ծամբար հասնելուն պես մեկնեմ սկսեցին առաջին ծաղրանքներն ու ոտաձական վայրագ մարդանքը:

Բանտարկյալներին հետևյալ խմբերը, վորոնց հետ նաեւ մերը, վոր նույնպես ապրիլին տեղ հասաւ, յերկաթուղով բերվեցին: Բեռլինի Շպանդաու Լիքտերշտրասե, Ալեքսանդրապլատց և Պլոդնիգեե բանտերից բանտարկյալները Սիլեզի կայարան եյին բերվել: Յերբ մենք «կանաչ միննան»*) թողինք, ամեն մեկիս շղթայակապ արին և ամեն մի «հանցագործիս» մոտ մի հատուկ պահակ դրին: Այսպես շղթայակապ՝ մենք կայարանից անցանք դեպի բանտի վազոնը: Լուռ ու վշտացած տղամարդիկ և բանավորուհի կանայք արտասուքն աչքերին կանգնել եյին կայարանում:

Բանտի վազոնը փոքրիկ վանդակներից ե բաղկացած: Ամեն մի վանդակի մեջ, իրար պինդ կպած, կարող են յերկու բանտարկյալ կանգնել: Այսպես դնացինք մենք մինչև Զոննենբուրգ,

*) Բանտային ակտոմորիլն տրված կոչում:

այդ դժոխքը, մորն ստիպեց բաղձաթիւ գլուխներ սպիտակել, մորտեղ շատերն սպանւեցին կամ այլանդակւեցին:

Ձոններուրդի կայարանում մեղ շրջապատեց համալինորոնացման ճամբարի պահպանությունը (стража) — ֆաշիստ դրոհայինների բռնութ ու վայրագ բանդան՝ լցրած կարաբիններով, մոր նշան էյին բռնել: Վոստիկաններն ու դրոհայինները բղաւում էին:

— Կրունկները միատին, կոմունիստական կեղտոտ խողեր: Պատվի՛, կանգնիր սրիկա:

Մեղ չորս—չորս կանգնեցրին ու գլուղի միջով տարան ճամբար:

Պահակապետը բղաւում էր.

— Սպրդային հիմն:

Շատերն այս հիմնը չգիտեցին: Առաջին հարվածները տեղացին: Հրացանների կոթերը բանտարկյալների մեջքերին դրոսանք էյին կատարում, բռնեցքները ջարդում—դեմքերն արնլլիկ էյին անում: Ով չէր կարողանում արագ մարդանքի քայլքով շարժվել, դրոհայիններից կամ պահնորդայիններից քացի յեր ուտում՝ տակն ամուր մեխեր խփած կոշիկներով: Ձոններուրդի բնակչությունը լուռ էր: Վարադուրած լուսամուտներից մռայլ դեմքեր էյին յերևում:

Վերալորանքների, ապտակների, հրացանների կոթերի հարվածների կարկտի տակ մեր ջոկատը վերջապես մտավ բանտի բակը: Խուզարկություններից հետո բանտարկյալներին հայտարարեցին, թե ով ուղում է իր վիճակը թեթեացնել, իր ազգականներին պետք է դրի, մոր Ձոններուրդում տեղի ունեցող ծեծերի ու տանջանքների մասին յեղած պատմությունները մտացածին են և սուտ: Իսկ ով այս բանը չի վատարի, մեղքն իր վիղը:

Բանտարկյալները առաջին խումբը շատ յերկար քնեց բաց հատակին, նույնիսկ առանց ծղոտի: Մի անգամ յերբ բանտարկյալներն սկսեցին քնելու համար բակից ծղոտ տանել իրենց բնակարանները—ահա այդ ժամանակ միջանցքները, սանդուղքներն ու բակը դրոհայիններով լցվեցին: Նրանք իրարից մի—մի

մետր հեռու տողաներ կազմեցին և բանտարկյալներին ավտո-
 ներով, յերկաթե տարբերաներով և փայտե ու ռետինե մահալ-
 ներով ծեծեցին: Ընկերներից չատերն այդ որն այն աստիճան
 ալանդակվեցին, վոր հարկ յեղավ փոխադրել բանտի՝ աչքա-
 թող արած ու կեղտոտ հիվանդանոցը: Այս առաջին տանջանքը
 մեխի պես ցցվեց Զոհնենրուրդի բանտարկյալների հիշողու-
 թյան մեջ: Բանտի լեզվով բանտարկյալներն այս տանջանքն
 անվանում են «առաջին ծղոտե վայլսը»: Մոտենում եր Ադուլֆ
 Հիտլերի ծննդյան տոնակատարությունը: Առաջնության ժամը
 5-ին և յերեկոյան ժամը 11-ին մեզ պոկում եյին մեր շարժական
 մահաձակալներից կամ ծղոտ լցրած մեշտիկներից և մենք ստիպ-
 ված եյինք լինում մերկաչապիկ դիք կանգնել մեր անկողինները
 մոտ: Կիսադրազեա մի դրոհային բարձրանում եր ավթուին և
 մեզ, վոր ցրտից ատամներս չխիչխկում եյին, ատվորեցնում
 եր աղբային հիմնի բառեր ու մեղեդիներ: Այս դասերն անսահ-
 ման՝ չիրտ խառնելու, չիրտ թափելու աստիճան յերկար եյին
 տևում: Պահակապետն այդ ժամերին սենյակները պետք և ստու-
 գեր, և նրա ստորադրյալներն ամեն կերպ, շտապ-շտապ աշ-
 խատում եյին հաճոյանալ իշխանության: Չե՞ վոր նրան դուր
 պետք և դար «Ժողովրդական կանցլեր Ադուլֆ Հիտլերի» ծնն-
 դյան տոնակատարության պատրաստվելու «բարեկամական միա-
 վորությունը»: «Ի պատիւ Ադուլֆ Հիտլերի» արտասանած հան-
 դիսավոր ճառի ժամանակ, վորով վերջանում եյին այդ դա-
 սերը, մի քանի վոստիկան ու դրոհային վխտում եյին քաղբան-
 տարկյալների շարքերի արանքներում և, վորտի շան լպես,
 ամեն մեկին տնողում, վոր տեսնեն թե չծիծաղե՞ց արդյոք մեկն
 ու մեկը, ուսերը վեր չքաշե՞ց, կամ քիթ ու մուռթը չհավա-
 քե՞ց, յերբ ճառախոսը «Ժողովրդական կանցլեր Հիտլերի» մա-
 սին եր խոսում կամ հայտարարում, թե՛ Հիտլերը հաց և աշ-
 խատանք կտա»:

Բազմադանության համար, հենց սկզբի յերեկոները կա-
 մերից կամեր լուրեր եյին տարածվում՝ «Վաղը առաջնության
 4-ին դնդակահարելու յեն յուրաքանչյուր տասերորդ բանտարկ-
 յալին»: Առաջնության բանտարկյալները, յերկար ու անքուն գի-
 չերներից տանջված, չինությունից դուրս եյին վռնդվում, և

սկսւում էին այն տանջանքները, վոր առաջին որերից հիմք են հանդիսանում Զոննենրուրդի դաժան, ծաղրող ուժեղի, այն է՝ — «պառկիր, կանգնիր»-ը, «պառկիր, կանգնիր»-ը (բանտարկյալները կայծակի արագությամբ պետք է կատարեն այս հրամանը—վորի վրա ընկնեն դետին ու կանգնեն պատվի առած) :

**ԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՈՐՑՆԵԼՈՒ ԱՍՏԻՃԱՆ
ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Այս դաժան ուժեղը, ինկրիդիտորների տեսակետից, բանտարկյալներին պետք է սանձի ու բարոյալքի, նրանց մեջ խեղդի դիմադրության բոլոր ձգտումները: Բանտարկյալների առաջին խմբի վրին վաթաթած, ուղմահան վարժություններն այն աստիճան տանջալի էին, վոր ընկերներից չատերը հոգնածությունից ուշաթափւում էին: Վարժությունների արանքում անկերջ կրկնւում էր այս հրամանը:

— Մարզանքի քայլքով, մա՛րչ:

Ռազմական խստավարժությունն այնքան էր տեսում, մինչև վոր տասնյակ բանտարկյալներ դիտակցությունը կորցնում էին: Քաղբանտարկյալներին մի քանի ամիս չարունակ ստիպում էին ալաղի ու ցեխի մեջ սեփական հագուստով թափալել, վոր շուտով դարձան ցնցոտիներ, և յերկարատե բողոքներից հետո միայն բոլորիս կոչա գործվածքից հագուստ տվին:

**ԲԱՆՏԱՐԿՑԱԼՆԵՐՆ ԻՐԵՆՔ ԵՆ ԻՐԵՆՑ
ԳԵՐԵԶՄԱՆ ՓՈՐՈՒՄ**

Զոննենրուրդ ճամբար դնալու առաջին որերից կոմունիստները, ձախ փաստաբաններն ու հակաֆաշիստներն անլուր տանջանքների էին յենթարկւում:

Առանձնապես տառապում էին նախկին կոմունիստ պատգամաւորները՝ Շնեկերը, Կասպերն ու Ռուլսը, Երրիս Մյուգաւը, փաստաբան Լիտգեմն ու գրող Ոսիցիին: Որքնակ՝ Երմատ Շնեկերին իր կամերում հաճախ այնքան էին ծեծում, վոր դիտակցությունը կորցնում էր:

Ծեծելու ժամանակ նրան ստիպում էին հարվածները համբել:

Բայց Փաշիստներն ամենից շատ ծաղրում էին կոմունիստական Փրակցեայի նախկին նախադահ Վիլլի Կասպերին, վորին

վորոշել եյին կենդանի քաց չթողնել Զոննենբուրգից: Հրեյա Ռուդէի Բերնշտեյնին այնքան եյին ծեծել, վոր յերկար ժամանակ ու խոր վերքերով պառկած եր Բեռլինի քաղաքային հիվանդանոցում: Հռչակավոր դրող Երրիխ Մյուզամը մշտական թշնամանքի ու ծաղրանքի առարկան եր: Նրա մաղերը քաշում եյին ու միբուքը պոկոտում: Նա և Ոսիցիլին Զոննենբուրգ բերվեցին արդեն սարսափելի վիճակում: Մայիսի լույս 17-ի վերջերն Երրիխ Մյուզամին իր կամերում դարձյալ տանջում եյին: Հաջորդ ոքը նրան ճանաչել անկարելի յեր: Նա պառկած եր հիվանդանոցում և չեր կարողանում բերանը բանալ, վոր գոնե մի խոսք ասեր:

Այս բոլոր տանջանքները ճամբարապետ լեյտենանտ Պեսելերի ղեկավարութեամբ եյին տեղի ունենում: Այլընկն փաստաբան Լիտտենը, Վիլլի Կասպերը, Երնստ Շնեյլերն ու Երրիխ Մյուզամն*) արեւմտյան կորսուած պատի յերկարութեամբ իրենց համար դերեզման պետք ե վորեյին: Բոլոր բանտարկյալներին շարք եյին կանգնեցրել կորսուած բաժնում և ստիպում եյին նայել, թե ինչպիսի վայրադութեամբ են ծեծում ու տանջում իրենց չորս ընկերոջը: Նրանց դնդակահարելուց առաջ, վերջին բոսեյին մեջ մտաւ ինչ վոր մեկի կողմից նախադուշացված մի փոստիկան և «գաղանթյունների դեմ մղվող կամպանիայի» նոր արիքի յերկրողից խանդարեց դնդակահարութիւնը:

Վոստիկաններից մեկը նկարել եր այն տեսարանը, յերբ չորս բանտարկյալ Զոննենբուրգի բաժնում իրենց համար դերեզման եյին փորում: Ինչպես հետո խմացանք, լուսանկարի թիթեղը վարչական կարգով դրաւված ե յեղել, «վոր արտասահմանում հարձակումների տեղիք չտրվի»:

Զոննենբուրգում բազմաթիւ բժիշկներ, փաստաբաններ, լրագրողներ, գրողներ ու պարլամենտի նախկին անդամներ կան, վորոնց հետ սոմենափայրենի ձևով են վարվում: Այնտեղ են՝ «Վերտրյունեն»-ի նախկին հրատարակիչ Ֆոն-Ոսիցիլին, Բեն-ժումեն և Երվին Մյուլլեր բժիշկները, տառնյակ կոմունիստ

*) Ներկայումս Թերթերը լուբեր են բերել Երրիխ Մյուզամի «Ինքնապաշտպան» մասին: Ակներե ե, վոր քաղբանտարկյալին զաղիր ինքնապաշտպան անելու մի փաստ ել ունենք:

պատգամաւորներ, սոցիալ-դեմոկրատ շարքայիմներ, Ռայխս-
տագի, Լանդտագի ու քաղաքային խորհրդի ներկայացուցիչ-
ներ:

Այս ընկերներին տանջելու փորձված միջոցը «Հարցաքնու-
թյան կանչին» եր: Որինակ՝ նրանց հարցնում եյին.

— Դու դեռ կոմունիստ ես:

Յեթե հարցաքննողը «այո» պատասխան եր տալիս, ապա տե-
ներն ու մահակի հարվածներն անձրեւի պէս տեղում եյին նրա
դէմքին:

— Վո՞նց թե, խոզ, դու դեռ կոմունիստ ես:

Յեթե հարցաքննողը «վոչ» պատասխան եր տալիս, նա
եւ նույնն եր ստանում: Նրա վրա բռնեցքներով եյին հարձակ-
վում ու վտարելի տակ տրորում:

— Վո՞նց թե, սրիկա, քաջություն հունե՞ս խոստովանելու,
փոր կոմունիստ ես:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԻՋՆԱԴԱՐԸ

Չոնենբուրգի վայրագ ուժիմի պատմությունն ամենավայ-
րագ դուրսն է այն տանջանքների ու սխտեմատիկ չարչարանք-
ների, վարոնց յենթարկելում են բոլոր նորեկները:

Ամենաարտաբնական այն է, փոր խոլոր տանջանքները վո-
րոջ ծրարի մեջ են մտցված, վաղորդ մշակված սխտեմով են
հաջորդում: Չոնենբուրգի պարեան այս տանջանքների համար
Արևելյան և Արևմտյան կորպուսների նկուղներում հատուկ տե-
ղեր է նշանակել: Բանտարկյալներն այս տեղերի անունը դրել
են «չարչարանքի կամերներ»: Ամեն մի նորեկ ժամանակակից
ինկվիզիցիայի այդ կամերներում յերկու կամ յերեք շաբաթ
պիտի անցկացնի, նախքան հուսալը, թե կարող է «նորմալ» կա-
մեր փամ հանրակացարան փոխադրվել: Որական հինգ, տաս,
չառ անգամ՝ յերեսուն նորեկ են ուղարկվում «չարչարանքի կա-
մերները»:

Մարդկանց Չոնենբուրգ առողջ են բերում: Մի քանի բո-
պելյից հետո բանտի բակով նրանց այնպես են քշում, կարծես
կատողած շուն լինեն:

Քացիներն ու բռնեցքներն անդադար տեղում են: Յերբ մար-
դիկ վերջնականապես ուժասպառ են լինում ու ընկնում, քարշ

են տալիս կարցեր: Յերկաթե ճիպոտներով, մահակներով, հրացանի կոթով, բռուկցքներով այնտեղ այդ մարդկանց այնքան են ծեծում, մինչև վոր ականջներից ու քթից արյուն ե դալիս, մինչև վոր խոր վերքերը ծածկում են նրանց գլուխը, ուսերն ու մեջքը: Հետո դահիճները թողնում գնում են: Միառժամանակից հետո, յերբ բանտարկյալները մի քիչ ուշքի յեն դալիս և արդեն կարող են վոտքի վրա կանգնել, նրանց պահեստ են տանում ու կոշտ կտորից՝ կալանավորի խալաթ հագցնում: Յեյ ահա այն մարդիկ, վոր չեյին յերեակայում թե իրենց ինչ ե սպասում և վոտք եյին դրել Ձոնեներուդի դժոխային շեմքն առողջ ու ամբողջապա, բակի միջով նորից գնում են իրենց կամերաները: Այժմ՝ նրանք վոտքի վրա հաղիվ են կանգնում: Փոս ընկած աչքեր, արյունախեղդ դեմքեր, գլխին՝ խուրձով պոկած մազերի հետքեր:

Յերեկոյան ռազմական ուսուցումն ե սկսվում: Նրանց չորս-չորս սյունաշարքի յեն կանգնեցնում: Լսվում ե ականջ ծակող հրամանը.

— Ո՛ւղի՛դ—թո՛ղե՛ք—

Հետո այդ ուժասպառ մարդկանց ստիպում են մարդանքի քայլերով վազել բանտի բակի չուրջը: Պարետը վորոտում ե.

— Պա՛ռ-կի՛ր: Կա՛նգ-նի՛ր:

Հարյուր-հազար անգամ ստիպված ես լինում պառկել գետնին ու վեր կենալ: Հետո՝ նորից մարդանքի քայլը: Առաջին դուհերը վայր են ընկնում ուժասպառ: Բակն արյունը բռնել ե:

— Կա՛նգ-նի՛ր, — բղավում ե Փաշիստական յենթասպան դիտակցությանը կորցրած բանտարկյալների վրա: — Կա՛նգ-նի՛ր, խողի մոռթ:

Ու յերկաթե դամերով պայտած կոշիկն անխնա լիջնում ե պատկածի մարմնին: Վերջինս կյանքի նշանները չի կորցնում, և հրամանատարը դուռում ե.

— Ծորակի տա՛կ:

Զորս բանտարկյալ վերցնում են գիտակցությունը կորցրած ընկերոջն ու տանում ծորակի տակ: Զուրը խլիում ե աչքին ու յերեսին, մարմնին, բերանն ու ականջներն ե լցնում, և առաջ ե դալիս ցնցող հազ: Մի քանի բոպեյից հետո, յերբ թշվառն աչքերը բաց ե անում, հրամանը նորից ե լսվում:

— Կա'նդ-նի'ր: Մարդանքի քայլքով մա'րչ:

Ու նորից .

— Պա'ռ-կի'ր: Կա'նդ-նի'ր:

Ելի մի քանի բողոք, և բանտարկյալը նորից ուշաթափ վայր է ընկնում և քարերին խփելով՝ արյունալիլի դառնում: Նրանց նորից են քարշ տալիս ծորակի տակ: Զուրը չուում է: Շրխկաց-նելով, թափահարելով, ձեռքերը ձիգ տալով՝ դոհին նորից են ուշքի բերում: Յեվ այսպես այնքան է տևում, մինչև վոր դա-հիճները մարդկային տանջանքներից կշտանում են, այնուհետև ծվեն-ծվեն արած բանտարկյալներին տանում են կամերաները: Բայց այս դեռ վերջը չի: Չարչարանքի դիչերն է սկսվում: Այս առաջին դիչերը բանտարկյալներն ամենից շատ վճռում են ինք-նասպանություն գործել, միայն թե տանջանքներ այլևս չքաշեն:

Մի քանի օրինակներ ևս, վոր ապացուցում են, թե Փաշիստ դահիճներն ինչ վայրադուրթյունների յեն ընդունակ:

Բանտարկյալները ծալապատիկ այնքան պետք են ստեն ողանց-քի առաջ, վորից սառ քամի յե փչում, մինչև վոր նրանց հոգերը վերջնականապես փայտանան: Այս անգամ նրանց ստիպում են դոր-տի պես ցատկոտել: Յեվ դոհերը, վորոնց հոգերը ցրտից ու լար-վածությունից այլևս չեն ծալվում, հենց առաջին ցատկելուց ընկ-նում են հատակին ու գլուխները ջարդում:

Պահնորդ՝ դահիճ Աբրիսն ու իր կամախատարները հաճախ են վաղ տվել հիվանդանոց՝ ասեղի: Այդ ասեղները նրանք ձխտում ելին ողանքի առաջ ծալապատիկ նստած կամ բակում ցատկո-տող մարդկանց մեջքը, փորն ու սեռական անդամները: Այո չարչարանքների ժամանակ բանտարկյալների ձիչն ու տեքոցները ճամբարի սահմաններից շատ հեռու ելին դնում: Կարելի յե, թերևս, ասել, վոր ուշաթափությունների ու վիրավորվելու մեծ մասը հենց այդ տանջանքների արդյունքն է:

Հռչակավոր «մարդանքի քայլքի» ու «պառկիր, կանգնիր»-ի ժամանակ շատ անգամ վեց-յոթ բանտարկյալ բոլորովին ուշա-թափ՝ գետին ելին գլորվում: Քրտնած, տաքացած՝ նրանք 20-30-ակա՞ն բողոք պառկում ելին սառն ու խոնավ քարերին: Խիստ և խիստ արգելվում եր ուշադրություն դարձնել այդ «սիմուլյանտ-ներին»: Յեվ մենք հաճախ տկանատես ենք յեղել այն ներկա-

յացումներին, վոր նույնիսկ նորմալ մարդու յերևակայությունն անգամ չեր կարող պատկերացնել:

Բանտարկյալները զույգ-զույգ պետք և չորեքթաթ կանգնելին: Յուրաքանչյուր զույգի մեջքին մի ուշաթափված ընկեր էին դնում: «Դեպի առաջ մարչ» հրամանը տալուն պես նրանք չորեքթաթ պետք և սողալին բանտի ամբողջ բախով, և այն զույգը, վոր մյուսներէից շուտ եր հասնում բանտի սլատին, «հատուցում» եր ատանում. այդ ուրը նրան աղատում էին հետագայ մարդանքից ու խոտալարժությունից:

ՅԵՐԵՒ ՀՐԵՅԱ ՍՏԻՊԱԾ ԵՆ ԻՆՔՆԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԻՄԵԼ

Սեպտեմբերին մի քանի պահնորդ ու ժանդարմ հանդիսավոր կերպով Ձոննենրուդը քարչ տվին մի հրեայի՝ իր յերկու տղայի հետ: Հայրը մոտ հիսուն տարեկան եր, մեծ տղան՝ մոտ յերեսուն, փոքրը՝ քսան: Գրոհայինների մեջ կայծակի արագությամբ լուրը տարածվեց՝ «Յերեք ջհուդ խող են յեկել»:

— Հիմա մենք նրանց հաշիվը կքաշենք, — հրճվում էին ֆաշիստները: Հրեային ու իր տղաներին փղղից տարան գրանցման բաժին: Պատահմամբ այնտեղ ներկա յեղող բանտարկյալները լսել էին, թե ինչպես են «Ձոննենրուդի լավ-լավ բանտերից շատ բան» խոստացել նրանց: Բանտարկյալներն արեւելյան կորպուսի բակից տեսել էին, թե հետո յերեք չոգու ինչպես տարան այդ վորպուսի կարգերը: Յերեքն էլ միանդամայն առողջ ու անվնաս էին:

Բայց մի քանի ակնթարթից հետո արեւելյան կորպուսի նկուղից ճիչեր ու ողնության աղաղակներ լսվեցին: Մի խումբ պահնորդ՝ ռետինե մահակներով ու յերկաթե ճիւղտներով զինված, Արրիանի դիտավորությամբ՝ գնացին դեպի մենարան կարգերները, վորտեղ յերեք հրեյա էին: Ներածական ինկվիզիցիան եր սկսվում այդ: Չնայած՝ դռները ակնաբախ էին թշվառների ճիչն ամբողջ արեւելյան վորպուսում ու բակում լսվում եր և հիմանդանոց ու հյուսիսային կորպուս եր հասնում:

Միտոժամանակէն հետո նրանց ստիպեցին պահեստ դնալ և հաշուետ, աման ու անկողին տառնալ: Բայց հայրն արդեն վիրավոր՝ պառկած եր իր կամերի հատակին ու նույնիսկ չեր կարողանում շարժիլ, եւ ո՞ր մնաց, վոր տրված հրամանը կատարեր:

Իրերը պետք և բերիւնին նրան: Յերկու տղան, ծեծված-ջարդված, դուլսններն, աչք ու յերեսներն ու մեջքներն արնաշաղախ վերքերով պատած, աչք ու յերեսներն այն աստիճան ուռած, վոր նույնիսկ մի ժամ առաջ տեսնողները չկարողացան ճանաչել, յերերաւով անցան բակի միջով:

Յերեկոյան մի անաստիւնի տեսարան տեղի ունեցաւ: Ժամի ծին, չնայած սարսափելի դուրթյան, թշուա հրեյաներին քարշ տալով բերին բակն ու ստիպեցին մյուս «նորեկներին» հետ միասին «մարդանք» կատարել: Նրանց ստիպում եյին դժի պես՝ մարդանքի քայլքով վազել բակի շուրջը: Արբիանն ու իր կամակատարները բռնեցըով ու մահակով խփելով՝ քշում եյին յետ մնացողներին: Անվերջ լսվում եր «Պառկի՛ր, կանգնի՛ր» հրամանը, վոր Արբիանը նաև համեմում եր հրեյաների հասցեյին ուղղած հայհոյանքներով ու վիրավորանքներով:

— Կեղտո՛տ խոզի ջհուդ, դու քրիստոնյա տղաների յետապանել: Ու-Ո՛ւ, ջհուդ շանվորդի: Դու գերմանացի բանվորներին մատնել ես:

Ուշաթափությունները շուտով ախմեցին: Հրեյաներին, վոր զխապեցությունը կորցրած՝ գետին եյին թափվել, քարշ տվին ծորակի տակ: Շորերով ու վտանամաններով նրանց դրին ծորակի տակ: Արբիանը սեփական ձեռքով նրանց բռնածում եր ապտակներով ու կամթոցով: Հենց վոր նրանք աչքերը բաց արին, դահիճը հրճվեց:

— Տեսնո՞ւմ եք, ջհուդներն արդեն առողջ են:

Ու նորից լսվեց հրամանը:

— Ծա՛ր-բի՛: Մարդանքի քայլքով մա՛րշ առաջ:

Թշվառները դրոլիւով մի քանի տասնյակ քայլ եւ քարշ յետան, ու նորից ուշաթափություն, նորից ապտակներ, կամթոց, ջուր, և այսպես անընդմեջ հինգ-վեց անգամ:

Այդ որից առաջին անգամ մի չարչարանք եւ դործ դրվեց,

Վոր հետադարձում հաճախ վիրավորում եր. Ֆաշիստներն սկսեցին մյուս բանտարկյալներին ստիպել, Վոր հրեյաներին ծեծեն: Ում փորձեց հրաժարվել, տաժան կերպով ծեծվեց: Թեև հետադարձում այս սխտեմը հաճախ եր կիրառվում, բայց պարծանքով կարելի չէր ասել, Վոր բացի ճամբարի քրեյական տարրերից Վոչ Վոք այդ սխտեմին չէր մասնակցում:

Կոմունիստ բանտարկյալներին հաճախ ծեծում — կիսամեռ եյին դարձնում ու դրում արևելյան կորպուսի կարցերները, բայց քաղբանտարկյալներից Վոչ Վոք իր ընկերոջը շխտեց: Կալանավորված հրեյաներն ու մյուս բոլորը ժամ ու կես կամ յերկու ժամ չարչարանքից հետո վերադարձան իրենց կամերները, և այն ժամանակ միայն Ֆաշիստների վայրագությունն սկսեց իր դադաթնակետին հասնել: Յերբ արևելյան կորպուսի կամերները ճրագները հանդրին, մի քանի պահնորդ խուժեցին կրտսեր հրեայի կամերը: Աննկարագրելի տանջանքներից ու կտտանքներից հետո, սադիստական վանող տեսարաններից հետո պահնորդները քանդան վերմակը դրեց պատանու դլխին ու «Գերմանական աղվի հերոսները» Յերբորդ կայսրության «կուլտուրայի պիտներները» բռնաբարեցին թշվառին: Նույն օրը հայրն ու յերկու վորդին փորձեցին վերջ տալ իրենց: Առաջինը փորձեց կախվել, իսկ վերջինները՝ իրենց յերակները կտրել: Նրանց խանդարեցին վերջին բոպելին: Հաջորդ առավոտը Զոնենբուրգի վորջ ընակչությունն արդեն դիտեր անցյալ դիշեր տեղի ունեցած անցքերը: Այս լուրերը դրոհայիններն եյին տարածել, Վոր թուեղ տտում եյին իրենց «սև յեղբայրներին», Վորոնք իրենց մոտ կոնտրոլ են դրված:

Նույն առավոտ հիվանդանոցի պետը՝ պահնորդը, Վորի պարտականությունների մեջ և մտնում բանտարկյալներին տառապանքները թեթևացնելը, պետք և դրադվեր հրեյաներով: Նրան բերին այն մարդու մեղը, Վոր ամենավայրագ կերպով եր բըղկրտված: Յինիկորեն ժպտալով՝ հաշիշ ծխողի աչքեր ունեցող այդ զաւարը (մսադործ) ատամների արանքից ճրբաց:

— Մեղի մեջ Վոչ պակաս քան 25 տոկոս արյուն կա:

Բանդաներն իրենց նպատակին հասել եյին: Պատանի հրեայի յերիկամունքներն ամբողջովին ջնջվել եյին: Մինչև իր վյանքի վերջը նա հաշմանդամ դարձաւ:

ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏ ՄԻ ԲԱՆՎՈՐ
ԻՆՔՆԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՄԲ ՎԵՐՋ ԴՐԵՑ ԿՅԱՆՔԻՆ

1933 թ. ոգոստոսի 10-ին մի քանի սոցիալ-դեմոկրատ բան-
վոր բերին Ձոննենբուրգ: Հենց նույն յերեկոյան ել սկսվեցին
նորեկներին համար ծրագրով նախատեսնված չարչարանքները:

Զարչարվողներին սիրտ կրծող ճիչերը բանտի ամբողջ բաղը
լցրել էին: Այդ ժամանակ գլխավոր դահլճը Ողերի Փրանկ-
ֆուբուրցի հռչակավոր պահնորդ Մակս Մյուլերն էր:

Այբուաղակած աչքերով նա որեցոր հետևում էր, թե բան-
տարկյալներն ի՞նչպես են ուժից ընկնում, և հրճվում եր իր դո-
հերի ցավից առաջացող ճշոցներից: Բանտարկյալներից մեկը,
40 տարեկան սոցիալ-դեմոկրատ մի բանվոր, բացառիկ դաժան
տանջանքների յենթարկվեց: Հետևյալ առավոտ սոցիալ-դեմո-
կրատ բանվորին կախված գտան արևելյան կորսուսի իր կամե-
րում, վորտեղ նա բանտարկված էր: Վոչ այս դեպքում, վոչ ել
նախորդներում, ընկածի վրա բժշկական քննություն չկատար-
վեց: Այդ ժամանակ սկսվեց պահնորդային ջոկատների արձակու-
մը: Մակս-Մյուլերն ուղղում էր անուր դաժանություններով ի-
րեն ապահովել արձակումից այնպիսի մի շնորհագիր ստանալ,
վոր հնարավորություն տար տեղափոխվել հանրային ապահովու-
թյան ջոկատը: Այս պատճառով՝ դաժանությունների ու ծաղ-
րանքների նոր ալիք անցավ ամբողջ ճամբարով, բայց այդ որերը
գրոհայինների ու պահնորդների մեջ մեկը առաջին անգամ մի
քանի մարդ տեսանք, վոր մի տեսակ աշխատում էին քաղբան-
տարկյալներին ողնել և իրենց ընկերների դաժանություններից
զայրանում էին: Այս գրքում նրանց անունները չեն կարող գրե-
վել, բայց դեպի այդ մարդիկ ունեցած գոհանակությունն ընդ-
միշտ կմնա բանտարկյալների սրտում:

ԳՐՈՀԱՅԻՆՆԵՐԻ ՂԵԿԱՎԱՐ ՀԱՄԱԵԼՆ ՈՒ ՎՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐԸ
ՔՐԵՑԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՆԵՐ

Դժվար է յերևակայել, թե ի՞նչ հանցադործ տիպեր կան
թաղնված գրոհայինների տարալի մեջ: Դժվար է յերևակայել,

Թե ո՞ւմն եր վստահված Չոննենրուրդի ճամբարի ղեկավարութեան հսկողութեան դործը: Ամենից առաջ գրոհայինների ղեկավար Համմելը ճամբարի վորոչ տեսակի փոխ-պարետ եր: Նա յերբ նորոգումների մի փոքրիկ արհեստանոց ուներ, դեռ այն ժամանակ նրան մեղադրանք եր առաջադրված յեղել դրամական փառաթղթերի վրա ստորագրութեանները կեղծելու համար:

Ճամբար նշանակվելով՝ նա ելի նույն բանով եր պարսպում, դրամական դումարներ եր տախնաթաղ անում, չեքեր, ստորագրութեաններ եր կեղծում: Այս փառաթղթերից մեկը բանտարկյալները պատահաբար տեսել եյին: Այս բոլոր բաներին խառն եր նաև պարետ Բրյունինգը, բայց այդ նրան չեր խանգարում Համմելին իբրև ողնական պահել իրեն:

Արրիանը՝ գրոհայինների նախկին ղեկավարը, վոր հիմա իջեցված ե շարքային գրոհայինի պաշտոնի, այն Արրիանը, վոր դեռ անցյալ տարի հոկտեմբերին Չոննենրուրդի գլխավոր դահիճն եր— ահա այդ մարդը Համմելըտեյնի համակենտրոնացման ճամբարի տեսուչ եր: Նա Չոննենրուրդ եր փոխադրված այն պատճառով, վոր այնպիսի սպանութեաններով ու դադանութեաններով եր անուն հանել, վոր Փաշխտտական ճամբարի պատերն անգամ չեյին կարող թափցնել:

Ճամբարի պարետի ողնական, վոստիկանութեան բրիգադիր Վազները մեղադրվում եր քաղականին կեղտոտ մի դործի մեջ: Հուլիսի 31-ին գնալիս նա հետը տանում ե այն դրամները, վոր պարետութեան դրամարկղ պետք ե հանձնվեյին: Հոկտեմբերին դեռ հայտնի չեր, թե նա այդ փողերը վերադարձրել ե, թե վող:

Մի գրոհայինից, վոր նոր եր յեկել ճամբար, բանտարկյալներից մի քանիսն իմացան, թե ինչ հանցադործ տիպեր կան պահնորդների ու գրոհայինների մեջ, ումն ե վստահված հակա-Փաշխտտների զինյալ պահպանութեան դործը: Այդ գրոհայինը մեղ պատմեց, վոր «կարգի արժանավոր պահապանների» մեջ մեծ թվով հին հանցադործներ կան, վոր Չոննենրուրդում բանտարկված են յեղել: Պահնորդները, վոր ապրիլին եյին Չոննենրուրդ յեկել, շատ շուտով չընպատուեցին Չոննենրուրդ ավանի վողջ բնակչութեան լուռ ատելութեամբ: Բնակչութեանը, մանա-

վանդ յերկտասարդ կանանց, ահաբեկելու դործում վոստիկանությունն ու սրահնորդներն իրար դեմ մրցում եյին: Մինչև ամռան վերջը յերկտասարդ կանանց բռնաբարելու շատ դեպքեր յեղան:

Այդ ժամանակամիջոցում պահնորդները մեջ մեկը կար, վոր առանձին դաժանությամբ եր աչքի ընկել՝ «պատերազմի հերոս» եր, առաջին կարգի յերկաթե շքանաշանով եր պարգևատրւած:

Մի անգամ թունդ հարրած՝ նա կարարինն առաւ— պայթուցիկ դնդակներ լցրեց ու սկսեց վրակել դեպի պահպանության շէնքի առաստաղը: Գնդակն առաստաղը ծակեց անցաւ և տեղն ու տեղն սպանեց վերելի կամերում յեղած բանտարկյալին: Այս քանից հետո «պատերազմի հերոսը» դնաց արևելյան կորպուսը, այնտեղից դուրս քաշեց չորս քաղըանտարկյալի և սկսեց սովորական մարզանքը՝ «կանգիր, պառկիր»—ը:

Այս վարժությունը սուր քարերի վրա յեր կատարվում, և յեթե վերջին բոսլեյին մի վոստիկան կամացուկ չհանգստացներ «հրձված» պահնորդին, հալանական ե, վոր նա տեղն ու տեղը վերջ տար իր դոհին:

«ՓԱՆՁԵԼՈՒ ՓՈՐՁ ԱՆԵԼԻՍ» ԳՆԴԱԿԱՀԱՐՎԵԼ Ե

Ամռան մի դիչեր արեմայան կորպուսի բանտարկյալներին հանկարծ արթնացնում են: Գրոհայինների բանդան դռում գոչումով խուժում ե մի կամեր: Ոգնության աղաղակներն ամբողջ շէնքը բռնեցին:

— Վոչ, չեմ դա: Դուք ուզում եք ինձ դնդակահարեք:

Ընկերոջը կամերից դռով դուրս քաշեցին, հետո գրոհայինները նրա հետ միասին կորան մթության մեջ: Բանտարկյալները, վոր իրենց կամերների լուսամուտներից տենդագին կերպով հետևում եյին ընկերոջը, մի առ ժամանակ դեռ ձայներ լսում եյին, հետո ամեն ինչ լռեց: Մոտ կես ժամից հետո հեռից մի քանի խուկ կրակոցի ձայն լսեց: Կրակոցները Լիմրից անտառից եյին դալիս: Յեւ նորից մեռելային լություն տիրեց: Բանտարկյալները յերկու որ այս դործի մասին բան չլսեցին: Այնուհետև լույս տեսան «Անդրիֆ»-ն և «Ճեկիչե

Բեռախտեր»-ը*) և մեծ-մեծ վերնագրերով նորություններ հրապարակեցին. «գրոհայինները պարզել են, Վճր «կարմիր ճակատի» գործիչները մարդասպաններ են: Մի կոմունիստ վախ-
չելու փորձ անելիս զնդակահարվել է»: Այս թերթերից մենք իմացանք, Վճր մի ուրիշ բանտարկյալ, Մեղերիցիայից, Վճրը մեղադրվում էր, Վճր իբր թե մի քանի տարի առաջ մի գրոհա-
յին է սպանել, «հարցաքննության» ե յենթարկված յեղել այն ժամանակ, յերբ կամերից դուրս ելին քաջում այն ընկերովը, Վճ-
րի մասին վերն ասացինք: Ճամբարից նրանց միասին են դուրս
հանել: Մեղերիցայի բանտարկյալն իսկույն զնդակահարվում է
«դեպի Լիմրից անտառը վախչելու փորձ անելիս»: Արևմտյան
կորպուսի բանտարկյալը ծանր վիրավորվում է: Շամբուտից
հեռու, Վճրի մոտ զնդակահարությունը տեղի յին ունենում, այդ
բանտարկյալն ընկնում է ջուրը, և գրոհայինները թողնում հե-
ռանում են, կարծելով, թե նա ել կորավ: Մյուս ուր թշվառն,
արյունաքամ լինելով, չոքեչոք յեկավ Զոնենբուրգի հիվանդանո-
ցը: Յերբ գրոհայիններն այս բանն իմացան, հայտարարեցին,
թե միևնույն է «նրա հետ շուտով իրենց հաշիվը կտեսնեն»:
Հայտնի չէ, թե նա ուր կորավ: Ըստ յերևույթին այդ գաղան-
ները նրան վերջ տվին: Այս դեպքից մի քանի շաբաթ առաջ Ո-
դերի Ֆրանկֆուրտի ու Ֆյուրադադալտի թերթերը հայտնե-
ցին, թե յերեք «ակտիվ» կոմունիստ են ձերբակալված: Գրոհա-
յինները հրճվանքից ձեռքերը չփում էյին.

— Ոխա՛յ, ոխա՛յ, — ասում էյին նրանք — թող հլա մի
դա՛ն:

Հաջորդ ուրը գերմանական վոյջ մամուլը հայտարարեց, Վճր
յերեք կոմունիստ, Զոնենբուրգ փոխադրվելու ժամանակ, «վախ-
չելու փորձ անելիս» զնդակահարվել են:

«ՀԱՅ ՈՒ ԶՐՈՎ, ՄՈՒԹ ԿԱՐՑԵՐ»

Վորովհետև ֆաշիստները ռազմական խստալարժություն-
ներով, կարցերով, ծեծով ու տանջանքներով չեն կարողանում

*) «Անդրիֆ» և «Մեկիկիչե Բեռախտեր» — ֆաշիստական թերթերի անուն-
ներ են:

միտիւել իրենց բանտարկյալներէ ճեղատիտական համոզմունքները, ուստի ամեն կերպ միորձում են իմանալ՝ բանտարկյալներն իրար հետ ճեղատիտական թեմայից խոսո՞ւմ են, թե միոչ, կամ ի՞նչպէս են նրանք հաջողացնում աշդ:

Մենք պարծանքով կարող ենք արձանագրել, վոր Զոննենբուրգի աշդ ահադին թմով բանտարկյալներից միայն հատ ու վենտ մարդիկ կային, վոր Ֆաշիստների կառթն եյին ընկել ու իրենց ընկերներին մատնում եյին: Բայց և այնպէս այսպիսի դեպքեր կային:

Առաջին մատնիչը դուրս յեկաւ սոցիալ-դեմոկրատական միոստիկանության նախկին տեսուչը, վոր վենտրոնական կորպուսի իր կամերի պրավակատոր եր: Ինքը՝ քաղբանտարկյալ լինելով՝ հետամուտ եր լինում իր ընկերներին և ամեն մի դատարկ բանի համար հայտնում իշխանության: Ամեն մի մաղաչափ հանցանքի համար մատնված ընկերները կարցեր եյին ընկնում կամ չարչարանքի վամերում տաջանքների յենթարկվում: Բանտարկյալներից մեկն ասաց, թե Հերբերտը լավ ճառախոս չի, մյուսը, թե՝ Հիտլերը յերկար չի մնա իշխանության դուռի, իսկ յերրորդը՝ թե լագերում տված սնունդը նույնիսկ խողերի համար ել անպետք ե: Յերեքով ել սոցիալ-դեմոկրատի մատնությամբ կարցեր դրվեցին:

Ի՞նչ բան ե պատժի այս տեսակը: Բանտարկյալին դնում են բացարձակ մութ վամեր՝ ցամաք հացով ու ջրով: Բանտարկյալը չորս ու մի անգամ ե միայն մի քիչ տաք ջուր ստանում, վորի միջին յերկու կարտով ե լող տալիս, և վորը դորհայինների լեզվով սուպ անունն ե կրում: Խիստ արգելվում ե հատակին նստել, վով սուպ անունն ե կրում: Արդելվում ե դիպչել մահճակալին, վոր ամբացված ե պատին, և միայն այն 5—10 բոպեյին, վոր հաց ուտելն ե զբաղեցնում, բանտարկյալին թույլատրվում ե ծալապատիկ նստել:

Այս ուստիւից մի քանի ուր միանգամայն բավական կլինի ամենամուր որդանիդմը քայքայելու: Բանտարկյալները գունատ, գերեզմանից դուրս յեկած մեռելների պէս, չորս ուր մի անգամ դուրս են դալիս կարցերից ու բակի միջով գնում խոհանոցը՝ «սուպ» ստանալու: Ռեւմատիզմն ու թոքերի բորբոքումը կար-

ցեր դրված բանտարկյալները ամենահաճախակի հյուրերն են: Ի՞նչ զարմանալու բան կա, ախր պիտի խմանաք, վոր, բացի կատարյալ մթությունից, կարցերի շենքը բացարձակ խոնավությամբ եւ ե աչքի ընկնում: Կարցերները նկուղային հարկումն են տեղաւորված, վորոնց սլատերը բորբոսը բռնել ե, ե ջրի սառը կաթիլներն սուսստաղից կաթում են:

Գրոհայինների համար ամենամեծ տոնը լինում ե կամերները շրջելն ու քաղբանտարկյալներին հայտնելը, վոր իրը թե մահւման դատաւիճիւններ են կայացված: Այսպիսի դեպքերում գրոհայինները «մարդասիրության» ցույց են անում ե բանտարկյալներին թույլ են տալիս հրաժեշտի նամակներ ու կտակներ գրել: Դժվար չի հատկանալ, թե բանտարկյալներն ինչ վիճակում են իրենց ծնողներին, կանանց ու յերեխաներին հրաժեշտի նամակներ գրում: Հետո գալիս ե գրոհայինների ջոկատն ու բանտարկյալներից նամակները հաւաքում ե ստիպում, վոր կամերի մեջտեղը չարք կանգնեն կամ անկողնի մոտ չոքեն: Նրանց աչքի առաջ հրացանները լցնում են: Բանտարկյալների աչքերը կապում են ու ստիպում մի քանի բոսկե կանդնած մնալ, թույլ չէտալով, վոր նույնիսկ ծաղտուն հաւնեն: Այդ ժամանակ Փաշխտոները կամացուկ, մատները վրա հեռանում են ե կամերի յերկաթե ծանր դուռը հանկարծ աշխպես ուժգին շրխկացնում, վոր առասելի աղմուկ ե հանում: Շատ անգամ այս կամ այն բանտարկյալն ուշաթափւում ընկնում ե կամերի քարե հատակին: Այն ժամանակ գրոհայիններն անդուստղ հռհռոցով դռները բաց են անում ե իրենց ընկերներին հերթական ներկայացման կանչում, ձայն տալով:

— Յեկեք տեսեք, կամերի դռնով մենք նրան գնաղաղկահարեցինք:

ՄԻ ՈՐՈՒՄ ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ

39 ՈՒՇԱԹԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

Հուլիսին, յերբ ճամբարապետ Զլոմուդն լմացավ, վոր իր պահակության ու վոստիկանության վողջ կաղմը փոխվելու յե, վճռեց ապացուցել, վոր իր զինակիցներն անխոխարե-

ներկի յեն: Լաւադույն ապացուցն, ի հարկե, վիթխարի մի պրո-
վաւագիւն յեղաւ: Մի խումբ վաւառաւորներ իւրաքանչեւ մո-
գոնեցին, իսկ պահակներն ու ճամբարում յեղած վողջ պահ-
պանութիւնը նրանց հետեից կրակ պետք ե բաց անելին: Ար-
դեւունքն այն յեղաւ, վոր Զիզմունդը կառավարութեան, իհարկե,
ապացուցեց, վոր անհրաժեշտ ե ճամբարում այդպիսի անխոխա-
րհներ լինելու վորոհանքն ու դրոհանքն թողնել: Պրովաւագիւ-
ները շարունակվեցին:

Կենտրոնական կորպուսի № 11 կամերի դռան մեջ ծա-
ռաները կոմունիստական մի թուղթիկ են հանկարծ «հայտարե-
րում»: Այդ թղթի վտորի վրա հետեյալն ե գրված լինում.
«Լեյնում դրոհանքն իշխանութիւնը վերջանում ե, հետեւ-
բերին այնտեղ կոմունիզմ ե լինելու»: Համաձայն վաղորդ
պատրաստված ծրագրի, № 11 կամերի բոլոր բանտարկյալնե-
րին հարցաքննութեան յենթարկեցին, վոր տանջանքներով ու
ծեծելով եր ընթացակցվում: Հետո նրանց բոլորին հավաքե-
ցին բակը ե ոտմական խտտաւարժութեան յենթարկեցին:
Նույնն ել մյուս կամերի բանտարկյալներին նկատմամբ արին,
հետո՝ արեւմտեան կորպուսի վողջ բանտարկյալներին նկատ-
մամբ ե վերջապէս՝ արեւելեան կորպուսի բանտարկյալներին
նկատմամբ: Բանտարկյալներին մի մասին չարչարանքի կամեր
դրին: Նրանց հայտարարում ելին, թե չարչարանքներն այնքան
պետք ե շարունակվեն, մինչեւ վոր նրանք «մեղաւորներին»,
այսինքն թուղթիկի հեղինակներին ձեռք տան:

Այդ որն ընդերներէից 23 հոգի գիտակցութիւնը կորցրած
վիճակում փոխադրվեցին հիւանդանոց, ե միայն հետեյալ յերե-
կոյան դրութիւնն իր գաղաթնակետին հասաւ: Վիթխարի մի
պրովաւագիւն յեր պատրաստվում, վոր բանտարկյալներին մաս-
սայական գնդակահարութիւններով պետք ե վերջանար: Արե-
վելեան կորպուսի բանտարկյալներն ու հյուսիսային կորպուսի
բանտարկյալներին մեծ մասն այդ ժամանակ արեւելեան կորպու-
սի բակումն ելին՝ հիւանդանոցից մի քանի քայլի վրա: Արե-
ւմտեան կորպուսի ու կենտրոնական կամերների ընկերները պետք
ե հավաքվելին արեւմտեան կորպուսի բակը: Նրանց հրաման եր
տրված մարզանքի քայլքով վազել: Քառի ու քրտինք մտած,

Հնչասպառ, ամբողջ որը քաշած տանջանքներից վերջնականապես ծվեն-ծվեն յեղած՝ նրանք սկսեցին բանտի բակում վաղ տալ։ Այնուհետև լսվեց ստանդարտ «պարտկիր», «կանգնիր»-ը։ Այս վարժությունը հարյուր քսանական անգամ պետք է կատարվեր։ Բանտարկյալները մեկը մյուսի հետևից սայթաքում-ընկնում ելին արևմտյան կորպուսի բակի քարերի ու ցեխի մեջ։ Այս տեսարանի ժամանակ արևելյան կորպուսի բանտարկյալներին սով-պեցին՝ յերգել, և բանտարկյալների փոքրիկ նվաղախումբը (մի քանի նվաղարան ու մանդալին) նվաղելու հրաման ստացավ։ Արևելյան կորպուսի բակում համաքած բանտարկյալների բաղմության առջևից Փաշիստները յերկու բողբեն մի անգամ մի բանտարկյալ ելին քարշ տալիս, վորը ցավից ճշում եր, ծեծ-ված-արնվիկ եր արված, կամ գլխակցությունը կորցրել եր։ Բոպեններն ացնում ելին։ Նվաղախումբը ղաղարեց նվաղել։ Բանտարկյալների բաղմությունը քարացավ։ Հարյուրավոր մարդիկ բռնեցքները սեղմած՝ մնացին կանգնած։ Իրենց անգործությունը գլխակցելուց առաջացած բարկությունն ու ղայ-բույթը չափը լցրին։ Վոստիկանն բղավեց։

— Վերջապես պիտի յերգե՞ք, թե չե, խոզի՛ նախիր։

Բայց բաղմությունը մնաց համր։ Ծերունիների յերեսից արցունքը ներքև եր գլորվում, իսկ հարեան կամերաններում, գրոհայինները կարարիններով ու ատրճանակներով զինված՝ պատրաստվում ելին կրակ բաց անել։ Ծներն սպասում ելին և վճռել ելին իրենց գործողությունն սկսել ամենաթունդ լարված մոմենտին։ Բոլոր բանտարկյալներն այս բանն զգացել ելին։ Սմեն մեկը մտածում եր. «Հիմա վերջս ե»։ Մի մոմենտ ևս, և բանտարկյալների բաղմությունը պետք է հարձակվեր վոստիկանության ու գրոհայինների վրա։ Ֆաշիստ պրավակատորները ուղածն ել հենց այդ եր։ Բայց բանտարկյալներն իրենց ղայրույթը զսպեցին։ Յեվ պատրաստվող արյունահեղ դատաստանը հաջողվեց։

Արևելյան կորպուսի բանտարկյալների առջևից 16 ընկեր ել քարշ տվին, վորոնք գլխակցությունը կորցրել ելին։ Այդ ժամանակ հարյուրավոր կոկորդներից դուրս թռավ «Յես ընկեր ունե-

յի» մասսայական յերգը: Վոտովիկան Բառերը վազ տալով սլացալ արեւելյան կորստաւի բակը:

— Գո՛վե՞լ եք, ի՞նչ ե, չա՛ն վորդիք: Ես ըոպեյիս դադաբեցրեք: Վո՛ւ՛ մի յերգ:

Բազմութիւնը մի քանի վայրկյան ել յերգեց, հետո լռեց: Արեւելյան կորստաւի բոլոր բանտարկյալները, բացի ծանր հիւշանդներէց չարք պետք ե կանգնեյին: Կոմունիստական Ֆրակցիայի նախկին ղեկավար Կատարը, վորը ծանր հիւանդ եր, բանտարկյալներին պետք ե հրաման աներ ե քառասուն ըոպե նորից կատաղի վաղըը կատարւէր բանտի բակի շուրջը: Ֆաշիստները ձեռքերը դրել եյին ստորձանակների պատյաններին, ե կատաղութիւնից նրանց ատամները չխչիկում եյին: Կինսոմոնապոլսոյ դահիճները հուշս ունեյին պրաւակացիա առաջ բերել ե արյան ծարալ հագեցնել: Բայց նրանք իրենց նպատակին չհասան:

Բացառիկ կարգապահութեամբ, ատամ-ատամի սեղմած, միակերպ մտածելակերպով— «մեզնից վոչ մեկը պրովակատորների գնդակով չպետք ե դնա»—մեր ընկերները շնչակտուր եյին լիւնում, բայց ե այնպես փախչում եյին: Բարկութիւնից դողալով վրեժի յերդումը շրջաններին, թե կգա մի ուր, յերբ մենք Ֆաշիստների հետ հաշիւ կտեսնենք՝ մեր յեղբայրներն ու ընկերները նայում եյին իրենց կամերաների լուսամուտներից: Այդ յերեկո հիւանդանոցը բերնեբերան լիքն եր: Սանիտարական վախ-միստը, վոր մարդկային վորոշ գզացմունքներ դեռ պահպանում եր, իր դայրույթը բացարձակորեն յերեան եր բերում: Այն բողոքագիրը, վոր նա ճամբարի պարետին ու ներքին գործոց մի-նիստրութեանը դրեց, այս դարձվածքն եր բովանդակում:

«Այսօր, հուլիսի 13-ին ծախսւեցին բոլոր դեղորայքը, սրտի գործողութիւնն ամբարնդող բոլոր դեղերը, վոր մի տարւա համար եյին նախատեսւած»: Միառժամանակից հետո գրոհայիններն այս ու այն բանտարկյալին աւել եյին, թե № 11 կամերի դռան մեջ դռնված թուռցիկը մի Ֆաշիստ պրովակատոր եր գրել: Այս պրովակացիայից մի քանի շաբաթ հետո № 11 կամերի դռան մեջ նորից հեղափոխական կոչեր «գտնւեցին»: Բայց այս անգամ կոչերը մի Ֆաշիստ եր սարքել, վոր նաև ճամ-

բարում եր ծառայում, բայց պրովակացիան չհաջողվեց, վորովհետև նա հիմարի պես դռան դռսի յերեսին եր գրել:

Սեպտեմբերին արևելյան կորսուսի բանտարկյալների համար յերրորդ պրովակացիան «հասունացալ» բանտարկյալներից մեկը մեծ թվով ընկերների ներկայութեամբ ասաց.

— Հեռու չե ասի ժամը, յերբ գրոհայիններին մեծք վատսպենք հենց այս բաղում վարժություններ կատարել:

Դոկտոր Յունդ-Մարչան՝ նացիոնալ-սոցիալիստ մի բժիշկ, վոր ինչ վոր հանցանքի համար Չոնենբուրգում բանտարկված եր, վճռել եր, մատնիչ դառնալով՝ նորից աչք մտնել, և լվացատեղում լսած խոսակցություններն իսկույն տեղ հասցրեց: Ընկերներից վեց հոգու տարան հարցաքննության: Նրանց ծեծեցին ու չարչարեցին: Բայց նրանցից վոչ վոք չմատնեց այդ խոսքերն ասող ընկերոջը:

Կատաղած ու վրիթրած ասի բանից, վոր իր բոլոր ջանքերն իրողը են անցնում՝ պարեառ Բրունլենդն այն ժամանակ հրաման տվեց՝ բոլոր բանտարկյալներին ժամ ու կես ռազմական խոստովարժության ու ծանոթ «կանգնել, պատկել»-ու յենթարկին: Մեկը մյուսի հետևից վայր ելին ընկնում գիտակցությունը կորցրած ընկերները: Վիլլի Կասպերին, վոր սիրտը թունդ նվաղել եր, հիվանդանոց փոխադրեցին: Այդ ուրերն ընկերներից շատերն իրենց առողջությունն ընդմիշտ կորցրին: Թունդ սիրտ նվաղեցնող հիվանդությունները հաճախակի դարձան, բայց, չնայած այս բանին՝ արտի թունդ նվաղում ունեցողներին ու նրանց Բետտե «վեկտ-Բյուլենի» նախկին խմբագիր Ոսիցիուն և Աուսլենդերին այնուամենայիվ ատկպում ելին, վոր արյունաբուր շան Սրբիանի հրամանով ռազմական ծանր խոտավարժություններ կատարի:

«ՎԻԼԼԻ ԿԱՍՊԵՐԸ ՊԵՏՏ Ե ՓՐԿՎԻ»

Չոնենբուրգի բանտարկյալների մեջ ֆաշիստների ամենատոր հարածանքներին յենթարկվեց կոմունիստների նախկին պառզամալոր Վիլլի Կասպերն: Նա համբար յեկավ միանգա-

մայն առողջ վիճակում: Հենց առաջին որերը նրան մի քանի անգամ ծեծեցին սորնվիկ արին:

Այժմ Վիլլի Կասպերը, վորին մի քանի ամիս ստիպում էյին արևելյան կորպուսի պարետի չափազանց ծանր դերը կատարել, անվերջ չարչարանքների ու ֆաշիստների հայհոյանքի առարկան է: Մաղաչափ հանցանքի համար, ճամբարի յուրաքանչյուր բանտարկյալի կողմից նրա հետ քաղաքական զրույցի փորձ անելու համար մեղադրում են: Մի որ, մի բոլե նրան հանգիստ չեն թողնում: Շատ հաճախ, ճանապարհին պատահմամբ հանդիպելիս, մի վորեն գրոհային նրան ստիպում է ժամերով վաղել բակի շուրջը: Բանտի շենքի միջանցքներում ու սանդուխդների վրա, ընկնել դետին, նորից վեր կենալ և վաղ տալ՝ գրոհայինների հռհուոցների ու ծաղրանքի տակ:

Նրա առողջությունն ու ջղերը հիմնահատակ քայքայվել են: Վիլլի Կասպերը սրտի ծանր հիվանդություն է ստացել: Ամենածանր բույանների ժամանակ, յերբ խեղճի մարմինը ջղաժգությունից ցնցվում էր, ֆաշիստները գալիս էյին նրա մոտ և ասում.

— Կասպեր, դու ինքդ քեզ մի գյուլլա տուր: Ի՞նչ ես սպասում: Ուղում ես վոր մենք ինքներս այդ բանով զբաղվենք:

Ինքնասպանություն գործելու այս հրահրումը հաճախ էր կրկնվում: Մեր ընկերը ջղերի ծանր քայքայումով հիվանդ է, ջղերի ցնցումից նրա գեմքը կուչ է գալիս և խոր վնճիւններով ափսոսված է: Մի քանի ամսում նա տաս տարով ծերացավ: Ծամբարում բանտարկյալներն ասում են.

— Յեթե այս բանը դարձյալ շարունակվի, Վիլլի Կասպերը ճամբարից կենդանի դուրս չի գա: Վիլլի Կասպերը պետք է փրկվի:

ԿԱՐՄԻՐ ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆՆԸ ԶՈՆՆԵՆԲՈՒՐԳԻ
ՀՈՒՍՈ ՃԱՌԱԳԱՅԹՆ Ե

Չարչարանքների ու տանջանքների դատապարտված տասնյակ հաղարափոր բանտարկյալներ հուսո մի ճառագայթ ունեն, վոր նրանց ավելի յե ուժ տալիս—կարմիր Ոգնության գործին անդուռ ու կատարյալ նվիրաբերություններ անելու, նրա բաղմաթիվ անդամների ու ակտիվիստների մասին յեղած լուրերն են այդ:

Ձեռքած արյունոտ հալածանքներին, չնայած՝ Կարմիր Ոգնության աշխատակիցները դիտեն իրենց սպառնացող վտանգը, գիտեն, վոր դուցե վաղն իրենց վիճակվի մեղ բախտակից դառնալ, այնուամենայնիվ ամենուրեք աշխատանք ե կատարվում :

Գաղբանտարկյալների կանանց ու յերեսաներին նյութական ոգնություն ե տրվում : Գրքեր ու կենսական անհրաժեշտ պիտույքներ մեղ կանոնավոր կերպով ուղարկվեցին այնքան, մինչև վոր ճամբարի պարետը հանձնումն արեւելեց :

Մենք մեծ ուրախությամբ իմացանք, վոր արտասահմանի բանվորներն ու ինտելիգենցիան մեծ աշխատանք են կատարում, վոր հիտլերյան բանտերի բանտարկյալների վիճակը թեթեւացվի :

Միայն նա կարող ե հաժիրանալ, թե ինչ ասել և Կարմիր Ոգնության գոյության վտատը, ով հիտլերյան Գերմանիայի ուղղիչ տներում, բանտերում ու համակենտրոնացման ճամբարներում ռարսայիելի ամիսներ ե անցկացրել : Յես տասնյակ հաղարավոր քաղբանտարկյալների անունից դիմում եմ բոլոր բանվորներին, բոլոր նրանց, ով համաշխարհային կուրտուրայի ավանգարդի հետ ե, կոչ անելով՝ «Պաշտպանեցեք Կարմիր Ոգնությանն իր աշխատանքների մեջ, միջազգային պրոլետարական համերաշխության համար մղած իր պայքարում» :

ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ՊՈԼ ՅԵՎ ՇԵՐՏՐՈՒԴԱ ՌՈՒԵԳՆԵՐԻՆ

Այս տարվա հունիսին արտասահմանյան թերթերում հրապարակել եր Սուն-Յաթ-Սենի այրու նամակը, վորտեղ ի միջի այլոց ասված ե.—

«Մոտ 3 տարի յե, ինչ հեռավոր արևելյան արհմիությունների գլխավոր քարտուղար Պոլ Ռուեզը և նրա կին Հերտրուդան գտնվում են Նանկինի բանտում : Յերկուսն ել կումունիստական աշխատանք կատարելու համար դատապարտվել եյին մահապատժի, վորը հետագայում փոխարինվեց ցմահ տաժանակրությամբ :

Ներկայումս լուր ե ստացված, վոր Պոլ Ռուեզը հիվանդ ե տիֆով և գտնվում ե Նանկինի կենտրոնական հիվանդանոցում : Բանտի վարչությունը հրաժարվում եր վորեւե բժշկական ոգնություն հասցնել նրան : Հիվանդի դրությունը լավացալ այն ժամանակ, յերբ դրսում ամեն ինչ արվեց նրան ոգնություն ցույց տալու համար :

Աննկարագրելի յե չինական կալանավորների դրուժյունը, վորոնք վարակված են տիֆով: Կամերները խավար են, խոնավ, լեղի-լեցուն: Կալանավորների մեծ մասը չղթաչակապ է: Մահացության դեպքերը բաղմամբիվ են:

Մենք կոչ ենք անում ամբողջ աշխարհի տղամարդկանց և կանանց բարձրացնել իրենց բողոքի ձայնը և պահանջել, վոր ազատություն տրվի Պոլ և Հերտրուդա Ռուեզներին ու չինական բոլոր քաղբանտարկյալներին»:

ՉԻՆԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՃՈՒՄ Ե ՀԱՎԱՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Այս տարվա հունիսին խիստ ուժեղացավ այն զորամասերին ողնելու կամպանիան, վոր Կարմիր բանակի հրամանատարությունն ուղարկում էր ճապոնական իմպերիալիզմի դեմ կռվելու համար: Շանհայում, համալսարանում և մի մետաքսագործարանում հավաքվեց 134 իշեն (41,50 ամերիկական դոլլար): Աշխատավորներն ու ինտելիգենցիան, խանդավառությամբ համակված, հայտարարում էին. — «Գոմինգանականները և իմպերիալիստները դերի վերցրին մեր ազգային հերոսին, մեր հակաիմպերիալիստական առաջնորդին: Սակայն այդ առաջնորդի, — Ֆանգթզե-Մինի ստեղծած բանակը չարունակում է իր մեծ գործը: Բնակչությունը սիրում և աջակցում է նրան: Ամեն մեկը, ով չի ցանկանում ստրկացած տեսնել իր հայրենիքը, պետք է իր բոլոր ուժերով ոգնի Կարմիր բանակին, վորպեսզի իրագործվի մեր հերոսի առաջադրած նպատակը: Թող դա պատասխան լինի դոմինդանական դահլիճներին»:

ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ ՃԱՊՈՆԻԱՅԻՆ ՎԻՐԱՎՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Այս տարվա հուլիսի 9-ին Շանհայի դատարանը 14 ամսվա բանտարկության դատապարտեց չինական «Սին-Շեն» (Նոր Կյանք) ժուռնալի հրատարակչին, մի հոդվածի համար, վորը ճապոնացիք վիրավորանք համարեցին ճապոնական կայսեր հասցեյին:

Դատարանում ներկա գտնվողները բուռն կերպով բողոքեցին

այդ դատավճռի դեմ : Իսկ յերբ դատարանը մերժեց պաշտպանի բառաջարկը՝ բանտարկությունը դրամական տուգանքով փոխարինելու մասին, ներկաների զայրույթն այնքան ուժեղացավ, վոր նրանց դահլիճից հեռանալու համար, վրտտիկաններ կանչվեցին :

Ճապոնական «Նիցի-Նիցի» թերթի հաղորդագրությամբ, Գոմինգանի կենտրոնական կոմիտեն պաշտոնապես ներողություն խնդրեց ճապոնական իշխանություններից և խոստացավ նանկինի կառավարության հետ միասին խիստ միջոցներ ձեռք առնել հակաճապոնական շարժումը ճնշելու համար :

ԳԵՂԻՆ ԳԵՏԻ ԿԱՏԱՍՏՐՈՖԻԿ ՀԵՂԵՂՈՒՄԸ ՆԱՆԿԻՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՆ Ե

Այս դարնանը բաղձաթիվ նահանգներում, փանավանդ Դեղին դետի հովտում կատառորոֆիկ հեղեղումներ յեղան : Միմիայն Չանդ-Յուանի շրջանում հեղեղվել և 441 դյուղ, խեղդվել և 20·000 մարդ և անոթեան և մնացել 140·000 մարդ : Հեղեղումների դեմ ամբարտակներ կառուցելու համար բաց թողնված միջոցների միայն 30 տոկոսն և ծախսվում, իսկ մնացած 70 տոկոսը մնում և հեղեղումների դեմ պայքարող բաղձաթիվ կոմիտեներէ չինուլնիկների դրպանը : Նանկինի կառավարությունը ժողովրդապետական յեկամտի 80 տոկոսից ավելին ծախսել և քանակի մրա և բոլորովին անտարբեր և դեպի այն վողբեղառկան դրությունը, վոր ստեղծվել և Դեղին դետի հովտում :

Վերջերս Չան-Կայ-Շիի փեսա ի. ի. Կունդը, վոր ֆինանսների մինիստր և և հեղեղումների դեմ պայքարող կոմիտեյի նախագահ, հայտարարեց հետեյալը, — իորհրդային Չինաստանի դեմ արշավելու համար կառավարությունը միջոցների կարիք և դրում, ուստի հաղիվ թե հնարավոր լինի փող ստանալ հեղեղումների դեմ պայքարելու համար :

ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՅՖԵՆԵՑԱՆ ԲԱՆՏՈՒՄ (ՀԵՆԱՆ)

ՄՈՊՐ-ին դրում են. — Առաջին Կայֆենիյան բանտը վրամ հենանի բանտը Չինաստանում համարվում և ժամանակակից որինակելի բանտ : Սակայն կալանավորներին դրությունն այստեղ

նույնքան սարսափելի յե, վորքան և մյուս «որինալիելի» քանտե-
րում: Ահա փաստերը.—

Բանտը 450 հոգու համար ե, բայց ներկայումս այնտեղ կա
900 կալանավոր: Նրանք բոլորը քնում են հատակի վրա, չատե-
րը նույնիսկ վերմակ չունեն: Բաղմաթիւ են մահացության դեպ-
քերը: 900 բանտարկյալից յերկու որում միջին թվով մեռնում են
3 հոգի: Կալանավորներն ուտում են օրական միայն մի անգամ:
Նրանք ապուրամանի կեսի չափ փչացած բրինձ են ստանում:
Ամսական մեկ անգամ ստանում են նեխլած կաղամբով սուպ:
Սոսք չի կարող լինել բժշկական վորեւ օգնության մասին: Կալա-
նավորների հագուստը վոչ փոխվում ե, վոչ ել լվացվում: Հե-
տաքրքիրն այն ե, վոր վերակացուները ծառայում են առանց ու-
ճիկի: Նրանց յեկամտի. գլխավոր աղբյուրը կաշառքն ե, վոր ստա-
նում են հարուստ բանտարկյալներից: Վերակացուները կրկնակի
գնով ապրանքներ են ծախում կալանավորներին:

Կալանավորներից փող են վերցնում նաև սպաններն ու չինով-
նիկները: Յուրաքանչյուր կալանավոր, մտնելով այդ բանտը,
չլթայվում ե: Շղթաներից նա կարող ե աղատվել կաշառք տա-
լու միջոցով: Ահա թե ինչու վոչ մի հարուստ կալանավոր չըղ-
թայված չե: Բացի դրանից, հարուստ կալանավորներն առանձին
ճաշ են ստանում:

Այդպիսի կալանավորներից շատերը բանտից աղատվում են
Ժամկետից առաջ, վորքան չատ ե կաշառքը, այնքան շուտ են
աղատվում նրանք:

ՖԱՆԳ-ԹՂԵ-ՄԻՆԸ ԳՈՄԻՆԴԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ՁԵՌՔՈՒՄ

Հայտնի յե, վոր Կարմիր բանակի պանծալի առաջնորդներից
մեկը, Ֆանգ-Թղե-Մինը այս տարվա փետրվարին իր ջոկատով
Յանցզի գետն անցնելիս գերի ընկաւ: Դա գոմինդանականների և
հապոնական իմպերիալիզմի միասնական դատադրության ար-
դյունքն եր: Գերության մեջ Ֆանգ-Թղե-Մինի վարքագիծն հիաց-
մունք ե առաջ բերել Չինաստանի բոլոր աշխատավորների սըր-
տերում: Չինական թերթերի հաղորդագրությամբ Ֆանգը չա-
քունավում ե մնալ անհողողող ու վճռական: Շանհայի յերիտա-
սարդությունը հիացմունքով ե խոսում Ֆանգ-Թղե-Մինի մասին:

Չինական մի թերթի թղթակիցը գրում է. — «Յես 20 բոպե տեսնելիցի Փանդի հետ: Նա բարձրահասակ է, ունի խիստ դարդաշած մկանուներ: Նրան չղթալած են պահում: Այնուհետև թղթակիցը գրում է, թե Փանդը հրաժարվեց պատասխանել նրա սյն հարցին, թե ներկայումս ինչ կարծիք ունի տիրող դրության մասին: Թղթակիցը հաղորդում է, թե դեպի արևմուտք շարժվող Կարմիր բանակի զորամասերին մտանդ է սպառնում: Փանդը սպառախանում է. — «Այդ մասին դատել յես չեմ կարող, վերոհետև գրսից մոչ մի լուր չեմ ստանում»:

Մինչև այժմ հաջողվել է չինական աշխատավորության բողոքի շարժման միջոցով փրկել Փանդ-Թդե-Մինի կյանքը: Գոմինդանական Չինաստանում յեղած սպիտակ տեուրի սեմ բոլոր յերկրների աշխատավորների հուժկու բողոքը վերջնականապես կապահովի նրա փրկութունը:

ԼՅՈՒԴԻԲՐՈՏՍԿՈՒ ՇԵՐՈՍԱԿԱՆ ՄԱՇԸ

Վորպես ՄՈՊՐ-ի հյուր, վերջերս Փարիզ ժամանեց Մարիա Լյուդերբրոտսկայան, վորի սմուսինը մայիսի 9-ին, առավոտյան ժամը 4-ին մահապատժի յեր յենթարկվել Վառնայի քանտում: Կինը ժամանեց իր փոքրիկ վորդու, — Իլիչի հետ, վորն իր հոր ձերբակալման ժամանակ մի քանի ամսական եր և յերբեք չեր տեսել նրան: Մարիա Լյուդերբրոտսկու յերխառարդական դեմքի յեռանդ է դրոշմված, նա խոսում է միայն բուլղարական լեզվով և թարգմանչի միջոցով հայտարարում է. — «Յես յեկա ձեզ մոտ մոչ միայն նրա համար, վոր խոսեմ Լյուդերբրոտսկու մասին, այլ նրա համար, վոր հասարակության ուշադրութունը հրավիրեմ Բուլղարիայում տիրող տեուրի վրա, վորը նորանոր զոհեր է պահանջում»:

Յեվ նա սպառնում եր իր բարեկամի և ընկերոջ պայքարի ու մահվան մասին:

ԼՅՈՒԴԻԲՐՈՏՍԿԻՆ բուլղարական կոմունիստական կուսակցության անդամ եր: Արդեն լրացել եր նրա 24 տարին, յերբ կախվեց: Կոմյերիտմիության շարքերը մտնելիս համարյա թե մանուկ եր: 19 տարեկան հասակում, յերբ մանածաղործ եր, ձերբակալվեց ու պատասխարտվեց մի քանի տարվա քանտարկու-

թիւն; Բանալից աղատվելուց հետո նա Վրկին հալածանքի յեն-
թարկվեց և անլեզալ պայքար մղեց:

1929 թվականին վոստիկանությունն խմացավ, վոր նա ապ-
րում ե մի ուսանողի սենյակում: Լյուդերբրոտսկուն հաջողվեց
ատորճանակը խել ժանդարմի ձեռքից ու փախչել: 1934 թվին
Սոֆիայում նա դարձյալ ձերբակալվեց: Նրա մոտ անլեզալ
թուռցիկներ գտնվեցին: Յեւ Լյուդերբրոտսկու դեմ մեղադրանք
հարուցվեց այն մասին, վոր նա Դանուբի նախաորմի նախատե-
ների մեջ հեղափոխական աշխատանք ե կատարում: Սկզբում Լյու-
դերբրոտսկին դատաւարաւեց 12 տարւա բանտարկության, իսկ
յերկրորդ դատաւարության ժամանակ—մահապատժի:

Դատարանում նրա վարքը հիացմունք առաջ բերեց: Իրեն
պաշտպանելու համար նա վոչինչ չեր ստում, բայց զայրանում
եր, յերբ դատարանը վարդահալություններ եր թափում կոմյե-
րիտմիության և կոմկուսակցության հասցեյին:

Դահլիճներն ուղում եյին ստիպել, վոր նա հրաժարվի հեղափո-
խական պաղատարներից և ստորագրի ներման խղիւրը: Լյուդե-
րբրոտսկին հրաժարվեց: Հայրը նրան աղերսում եր խնայել իր
միտնքը և ներում խնդրել: Լյուդերբրոտսկին նամակով պատա-
խանեց հորը.— «Այլի լավ ե մեռնել, բայց ապրել իմ դասա-
կարգի սրտում. ալիլ լավ ե մեռնել, քան վենդանի դիակ դատ-
նալ»:

Մայիսի 9-ի առափոտյան ժամը 4-ին վոստիկանությունը
ներխուժեց նրա կամերան: Ժանդարմները վոտարբրիկ եյին
քայլում. նրանք խուսափում եյին ամենաչնչին աղմուկից, զխտե-
նալով, վոր մյուս բանտարկյալները կիմանան նրանց արարքը և
բողոքի ձայն կբարձրացնեն: Դահլիճները հարձակվեցին կալանալո-
րի վրա և փախչեցին նրա բերանը: Մակայն Լյուդերբրոտսկին ժա-
մանակ գտավ դռնալու.— «Հառա՛ջ, ընկերներ»:

Մահապատժի տեղում, մեռնելուց առաջ նա քառորդ ժամ
խոսեց: Յերբ նա վերջացրեց, քաղաքացիական դատախազը նրա
խոսքերի աղեցնության տակ և արցունքները աչքերին բացակա-
նեց.— «Անիծված զինվորական դատարաններ: Ինչո՞ւ նրանք
իրանք չեն ի կատար ածում այս մահւման դատաւճիւրը»:

Իր հօր դրած նամակը Լյուդերբրոտսկին վերջացնում ե հե-
տեյալ խոսքերով.— «Պարանը վզիս յես կոչ եմ անում ձեզ,—

գրույններդ բարձր պահեմ, հա՛յր, սիրելի կի՛ն և վաղդի, վարին
յես յերբեք չեմ տեսել: Հառա՛ջ, ընկերներ: Յերե հարկավոր
լինի, ամենածանր գոհերի գնով մե՛նք պետք է նվաճենք հաղթա-
նակը: Մարտիկները կապեն հաղթական պրոլետարիատի գիտակ-
ցութեան մեջ, յերբ նույնիսկ փիզիկապես մեռած լինեն: Մար-
տիկների զավակները կնաշակեն իրենց հոր ցամաճ պտուղները, և
ճրանց թվում դու յե՛լ կլինես, իմ փոքրիկ Խլոյ՛չ, վորին յես չեմ
կարող համբուրել վոչ առաջին, և վոչ ել վերջին անգամ»:

ԱՄԲՈՂԶ ԱՇԽԱՐՀԸ ՊԵՏԲ Ե ԻՄԱՆԱ ՎՈՐ 18 ԱՄՍԱԿԱՆ ՄԻ ՅԵՐԵՒԱ ԲԱՆՏԱՐԿՎԱԾ Ե ԼԵՀԱՍՏԱՆՈՒՄ

(ՖՈՐԴՈՆԻ ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՑԱԼՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԻՑ՝ ՈՒՂՂՎԱԾ
ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆՎՈՐ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԻՆ)

Մեր բանտից, վոր դանդա՛ւմ է փորդոնում (Լեհաստան),
ձեզանից հեռու, մեր յեղբայրական վողջույններն ենք ուղարկում
ձեզ:

Մենք 65 քաղաքական բանտարկյալներ ենք, զրկված մեր
յերևխաներից, վորովհետև պայքարեցինք սովի և անդործու-
թյան դեմ, վորովհետև մասնակցեցինք դործադուլներին ու
պայքարեցինք կապիտալիզմի տիրապետութեան դեմ:

Մեզ հետ բանտարկված են յերեք 16 տարեկան աղջիկներ,
նրանք Լոձից, Վիլնայից և Լոմժայից են: Նրանց բանտարկել
են, վորովհետև յերխտասարդների վողորմելի աշխատավարձի
դեմ պայքարել են:

Մեզ հետ ունենք նաև 18 ամսական մի մանկիկ: Դա մեր
Վլադկեն է, նրա հայրը դատապարտված է 7 տարվա բանտա-
րութեան, իսկ մայրը՝ 3 տարվա: Նա դեռ չատ փոքր է և այս
բոլորից շատ քիչ բան է հասկանում: Սակայն ֆաշիստական տե-
ռորն արդեն տարածվում է նրա վրա: Նա ծնվել է բանտում:
Առաջին բանը, վոր նա տեսել է բանտի յերկաթյա փեղկերն են
յեղել: Պահակների դուռումը զարթեցրել է նրան քնից: Նա քայ-
լել սովորեց մի փոքրիկ խցում, ուր զարնվելով պատերին, ցա-
վացրեց իր մարմինը: Յերբ մեզ սուպ տալու համար խուցի
դուռը բաց են անում, նա փախչում է միջանցք, սակայն պա-

հակները նրան հրում են խուցից ներս, յերբ նա մոտենում է լուսամուտին. և փորձում է յերկաթյա փեղկերի արանքից յերկինքը դիտել, պահակը բղավում է՝ «Իջիր, թե վոչ կլսեմ»։ Սակայն հակառակ այս բոլորին նա մեծանալու յե և նա լինելու յե ձեզ արժանի մի պատանի, բանվոր պատանի։

Թանկագին բարեկամներ, հակառակ նրան, վոր դուք ազատ եք, ձեր դրուժյունն ել նախանձելի չե։ Բոլոր կապիտալիստական յերկրներում բանվորները և գյուղացիները տանջվում են սովից։

Փոքրիկ Վլադեկը խեղդվում է մեր նեղ խցում։ Դուք ևս ձեր աշխատած արհեստանոցներում, ուր ձեզ պարտավորեցնում են որական աշխատել 12 ժամ, չունեք բավականաչափ ող։

Փոքրիկ Վլադեկը բավականաչափ սնունդ չի ստանում, նրա փոքրիկ ձեռքերը ցրտից ուռչել են, մենք բոլորս հիվանդ ենք, վորովհետև մեզ բավականաչափ սնունդ չեն տալիս։ Դուք ել սովից տանջվում եք, վորովհետև ձեր ծնողները գործադուրկ են և նույնիսկ, յերբ նրանք աշխատում են, բավականաչափ աշխատավարձ չեն ստանում, վորպեսզի կարողանանք կուշտ ուտել։

Բուրժուաների յերեսաները չգիտեն այս բոլորը, նրանք կարող են խաղ անել առանց հողսի, կարող են սովորել։

Դուք դիտեք հարկավ, վոր կա մի յերկիր, ուր դպրոցները բանվորների և գյուղացիների յերեսաների համար բաց են։ Այդ յերկրում, մայրը, վոր աշխատանքի յե գնում, յերեսային փողոցը չի թողնում, այլ հանձնում է մսուրը, ուր նա խնամվում է և դրոսնում։ Դա Խորհրդային յերկիրն է։ Ընկերներ, Փաշիստները ձեզ բանտարկելով ուղղում են վախեցնել, տեռորի յենթարկել, ինչպես նրանք անում են ձեր ծնողների հետ։

Մեր բանտում յերիտասարդներին մեղանից առանձնացրին։ Փաշիստները կարծում են, վոր այդպիսով կկարողանան ավելի հեշտությամբ ջլատել յերիտասարդների դիմադրությունը։ Սակայն մեր ընկերները չեն վախենում և մենք պարծենում ենք նրանց արի վարմունքով։

Այս նամակը գրում ենք քեզ ձեզ մայրսի մեկի նախորդակին։ Այդ ուր մենք ել ձեզ հետ միասին ցույց ենք անելու և փոքրիկ Վլադեկը ևս ունենալու յե իր կրծքին մի կարմիր վարդ։ Իր մոր գրկում նա լսելու յե մեր յերգերը և մեր ընդունքները։

Հեռավոր ֆորգոնից, ուղարկում ենք ձեզ մեր յեղբայրական
վողջույնները:

ՅՈՐԴՈՆԻ ԴԱՂԱԲԱԿԱՆ ԲԱՆՏԱՐԿՅԱՆՆԵՐԻ ԿՈՄՈՒՆԱ

ՖԱՇԻՍ ԲԱՆԴԻՏՆԵՐՆ ՈՒ ԱՖԵՐԻՍՏՆԵՐԸ

Վերջին ժամանակներս արտասահմանում ավելի հաճախակի
յեն դարձել հակաֆաշիստների առեանդումները, վորոնք կա-
տարվում են դերմանական դադտնի վոստիկանության գործա-
կներնրի ձեռքով: Դարչնադույն դահիճների այդ բանդիտական
մեթոդները դարձել են ընդհանուր ուշադրության առարկա:

Վաղուց չե, ինչ ՍԿԱՆԴԻՆԱՎԻԱՅԻ Ֆաշիստական շրջաննե-
րը թշնամական վայրի գործողություններ սկսեցին դերմանական
եմիգրանտների դեմ, մեղադրելով նրանց, վոր իբր թե պոռնո-
գրաֆիկ բացիկներ և դրականություն են տարածում: Շուկայում
խկապես վոր այդպիսի դրականություն և բացիկներ են յերե-
վացել: Սակայն, յերբ քննություն սկսվեց, ապա, — ինչպես
մատնանշել եր Դանիայի պարլամենտի պատգամավոր Ակսել
Լարսենը, — պարզվեց, վոր այդ ամբողջ պոռնոգրաֆիկ դրա-
կանությունը տարածել և դերմանական դադտնի վոստիկանու-
թյան գործակալ, վոմն ԴԱՄՄԵՐԸ: Այդ պրովակացիայի նպա-
տակն և վարկաբեկել հակաֆաշիստ եմիգրանտներին և գործն
այնպես սարքել, վոր նրանք աքսորվեն Դանիայից:

ԶԵՆՈՍՈՎԱԿԻԱՅՈՒՄ վոմն ՎԻԿՏՈՐ ՎՈՒՅ, իրեն հայ-
տարարելով եմիգրանտ, դիմեց չեխական կոմունիստներին և ա-
ռաջարկեց բաց թողնել մեծ քանակությամբ դերմանական կեղծ-
դրամ, վորպեսզի այդպիսով կազմալուծել ֆաշիստական Դեր-
մանիայի ֆինանսները: Դրա համար Վուլֆն իր արամադրության
տակ ուներ անհրաժեշտ տեխնիկական ապարատներ և գիտեր
Դերմանիայում ապրող մի շարք մարդկանց հասցեներ, վորոնց
միջոցով կարելի յեր տարածել կեղծ դրամները: Սակայն չեխա-
կան կոմունիստները չխաբվեցին և պատռեցին ֆաշիստական
ստոր պրովակատորի դիմակը:

ՇՎԵՅՅԱՐԻԱՅՈՒՄ Ֆաշիստական գործակալներն ակտիվ
գործունեյություն են ծավալում: Մայրը ԼԵԺԱՐԴՍԻ մի դա-

տալարութեան ժամանակ պարզուեց, Վոր դերմանական դադարնի վոստիկանութեան հանձնարարութեամբ նա վոչ միայն լրտեսում եր դերմանացի եմիգրանտներին, այլ և դերմանական ֆաշիստներին տեղեկութիւններ եր տալիս չվեյցարական սպաների տրամադրութիւնների ու վիճակների մասին:

Լրտեսական ել ավելի խոշոր դեմք ե յեղել չվեյցարական ողաչու-լեյտենանտ Շերցը: Սա Բերլինից պետք ե ստանար մի հատուկ ինքնաթիւ, առեանգւած հակաֆաշիստ դործիչներին Գերմանիա ուղարկելու համար: Սակայն Շերցը մի շարք հանցադործութիւններ կատարեց, ընկալ դատի տակ և այսպիսով խանգարվեց նրա հետագա լրտեսական դործունեութիւնը: Դատարանում մերկացվեցին հակաֆաշիստներին առեանգելու նրա սղանները:

Զեխտսլովակիայում, Տրուտենաուցի մոտ դանվող ՌԲԵՐՍԼԵՏՍԴՏՈՒՄ ֆաշիստներն առեանգեցին եմիգրանտ ԿՐՈՒՑԿԵՅԻ ամբողջ ընտանիքը, — Կրուցկեյին, նրա կնոջն ու յերեխաներին: Գաղտնի վոստիկանութեան դործակալներն եմիգրանտ ԼՍՄԲԵՐՍՊԵԳԻՆ խաբեբայութեամբ տարան ԵՅԶԵՆՇՏԵՅՆ կոչված չեխոսլովակյան սահմանամերձ կայարանը, Զեխտսլովակիայի տերիտորիայում, հարձակվեցին նրա վրա, չղթայեցին և դերմանական սահմանապահների ոգնութեամբ քարշ տվին Բավարիա:

Գերմանական դադարնի վոստիկանութեան դործակալներն առանձնապես սանձարձակ դարձան ՀՈՒԼԼԱՆԴԻՍՏՈՒՄ: Եմիգրանտ Գուտցեյտը տեղական թերթերում յեղած հայտարարութեան համաձայն դնաց աշխատանք փնտրելու: Նրան ուղարկեցին մի մարդու մոտ, Վորն իբր թե կարող եր աշխատանք տալ Հաարլեմում: «Սիրալիր» մարդը Գուտցեյտին նստեցրեց իր ավտոն, բայց տարալ վոչ թե Հաարլեմ, այլ դերմանական սահմանը, ուր հակաֆաշիստը հանձնվեց դադարնի վոստիկանութեան դործակալներին:

Այս պատմութիւնն այնքան աղմուկ բարձրացրեց, Վոր նույնիսկ հոլանդական վոստիկանութիւնը ստիպված յեղալ ձերբակալել հոլանդական հպատակ մի անձնավորութեան, Վորը մասնակցել եր առեանգմանը: Սակայն հակաֆաշիստ եմիգրանտները չեն կարող հույս դնել «դեմոկրատական» կառավարութիւններին ոժանդակութեան և պաշտպանութեան վրա: Ֆաշիզմի

դեմ մղվող պայքարում միայն պրոլետարական մարտական համերաշխությունը կարող է վերջ տալ ֆաշիստական բանդիտիզմին:

ԼՍԵՔ ԹԵ ԻՆՁ Ե ՊԱՏՄՈՒՄ ՖԱՇԻՍՏԱԿԱՆ ՏԵՌՈՐԻ ԶՈՂԸ

Գերմանիայի կարմիր ոգնությունը, վոր աշխատում է ընդհատակ ամենածանր պայմաններում, մի նախկին քաղաքատար-կյալից ստացել է մանրամասն ղեկուցում Կուրերզի համակենտրոնացման ճամբարի մասին, վոր գտնվում է հարավային Գերմանիայում: Այստեղ շարունակում է տիրել ամենավայրագ տեսողությունը:

Ահա թե ինչ է պատմում կենդանի վկան և ֆաշիստական տեսողի զոհը.—

«Կուրերզը գտնվում է Ուլմ քաղաքից կես ժամվա ճանապարհի վրա, — վոտքով զնալու գեպքում: Այդ մի ահավոր բերդ է, վորի մեծ մասը գտնվում է գետնի տակ: Յերկրի վրա յերևում է միայն մի բարձր աշտարակ, վորտեղ աշտմ տեղավորված է պարետային մասը: Այսպես կոչված՝ «Յեպպելինը» (ստորին հարկ) և «Ջրահապատը» (վերին հարկ) գտնվում են գետնի տակ: Կալանավորների կամերաները կառուցված են մեկմեկու վրա: «Ջրահապատը» նշանակված է նորեկների համար: Նա բաղկացած է 8 ընդհանուր կամերաներից և 3 կարգերներից, ուր նստեցնում են ձերբակալված կալանավորներին: Յուրաքանչյուր կամերան ունի 6 մետր յերկարություն, 5 մետր լայնություն և 2,5 մետր բարձրություն: Կամերաները յերկրի մակերևվոյթից 3—4 մետր ներքև են գտնվում: Պատերից կախված են 24 մահճակալներ, ամեն մի կամերայում յերեք մահճակալ, ընդամենը կա 20 աթոռ. այսպիսով չորս կալանավորներն ստիպված են ուտելիս կանգնած մնալ: Բոլոր կամերաները սարսափելի խոնավ են: Պատերի միջով ջուր է անցնում: «Ջրահապատի» կամերաներում կարգալը խստիվ արգելված է: Յեթե մի վորեկ կալանավոր իրեն թույլ է տալիս զուգարանում դրած հին լրագիրը տանել կամերա, նրան ութ որ նստեցնում են կարցերում: Կարցերը խավար ու խեղդունկ մի խուց է, վորտեղ կալանավորն իր որական ուտելիքի միայն կեսն է ստանում: Կարցերով պատ-

ժված կալանավորները զրկված են բակը դուրս դալու իրա-
վունքից և պատժի ամբողջ ժամանակամիջոցում պետք է մնան
պռանց արևի լույսի: Դժվար է պատկերացնել, թե ինչպիսի
միջնորդություններ տրվում այդ խավար կամերայում, ուր յոթ թա-
փանցում է միայն 12 սանտիմետր լայնությամբ յերկու անցքե-
րից, վորոնք բացված են դռան մեջ:

Ճամբարը պահպանում են պահուղաձևան ջոկատները, վո-
րոնք զինված են հրացաններով ու ատրճանակներով: Այնտեղ . ու-
րեք տեղերում հսկողութունը հանձնարարվում է ատրճանակնե-
րով զինված զրոհականներին: Կալանավորները հազել են Բեռլի-
նի տրամվայի ծառայողների հին, սև տարազը: Շալվարների ու
թևերի վրա կարմիր շերտիկներ են կարված, — վորպեսզի ճամ-
բարից փախչող կալանավորը նկատվի: Հազուադր կրելու վե-
րաբերյալ կանոնների ամենաչնչին խախտման դեպքում կալա-
նավորը պատժվում է, — 3 օր կարգեր է նստում:

Յուրաքանչյուր կալանավորի ընդունելիս նրան աքացի յեն
տալիս, աստակում են, հաճախ դադանային ծեծի յենթարկում:

Ուլմայի մի նկարիչ այդպիսի պայմաններում խելագարվեց
և անհրաժեշտ յեղով նրան տեղավորել Տյուրինգենի հոգեկան
հիվանդների տանը: Նույնը պատահեց նաև մի ուրիշ բանտար-
կյալի — 25 տարեկան բանվոր Մեյերի հետ: Նա իր քրոջը գը-
րել էր, թե այլևս ուժ չունի տանել այդպիսի պայմանները,
զգում է, վոր մոտ է իր մահը, — և դրա համար տեսչի ներկա-
յությամբ աշխատեց դաժան ծեծեցին նրան, վոր նա տեղն ու տե-
ղը ուշաթափվեց: Այս «միջադեպից» հետո Մեյերը ծանր հիվան-
դացավ: Չնայելով դրան, կալանավորին 40 աստիճան տաքու-
թյամբ ուղարկեցին դաշտում աշխատելու: Այստեղ նա պետք է
կարտոֆիլով լցրած պարկեր տաներ:

Յուֆենտաուգենի մի յերիտասարդ կոմունիստ, վորը դեռ
1931 թվականին, կոմկուսակցությանը պատկանելու համար
դատապարտված էր 3 տարվա տաժանակիր աշխատանքի, նույն
քաղաքում դաժան ծեծի յենթարկվեց: 1934 թվականին նա ար-
դեն կրել էր պատիժը, բայց փոխանակ ազատելու, տեղափոխե-
ցին Կուրբերգ, վորտեղ նա յերկար ժամանակ գտնվում էր սոտ-
րերկրյա կաղեմատներում, յենթարկվում էր զրոհականների հա-
լածանքին, վորոնք նրան մի րոպե անդամ հանդիստ էնյին թող-
նում:

Չնայելով վերականգնների կոստուլթյուններին և կուրերգի ճամբարի կյանքի անտանելի պայմաններին, կալանավորները չեն ընկճվում: Նրանք գոտեսպնդվում են միության միջոցով: Հուսահատության ընկերներին նրանք քաջալերում են մեկ-մեկու: Նախկին կալանավորներից մեկը տողերիս գրողին մի անգամ ասաց. — «Յես մոչ մի տեղ չեմ հանդիպել աղնիվ սիրտ ունեցող աշխարհի մարդկանց, վորքան հանդիպել եմ կուրերգի համակենտրոնացման ճամբարում գտնվող կալանավորների մեջ»:

Յ Ո Ւ Յ Յ Ւ Յ Ը Ե Տ Ո

Ո... ո... ի...

Վերջին վողբերգական ճիչը բարձրացավ, զարնվեց հաստ բետոնի պատերին և տարածվեց հսկայական բանտի բոլոր հարկերում:

Նորից տիրեց լռություն:

Ընկերների խումբն անջատված եր ու ցրված:

Յերկուական հոգի, հազիվ քարշ տալով ծեծից ու խոչտան-գոմներից ընկճված մարմինները, մեզ տանող ղինվորի սվինի սպառնալիքի տակ, մենք անցանք բանտի մութ դռներից:

Գիշերվա պաղ ոգը ներխուժեց կուրծքս և անցավ ամբողջ մարմնի վրայից:

Սարսուռացի...

Իմ աչքի առաջ մի ղինվոր հայհոյեց ու հրեց մի ընկերոջ:

— Ինչո՞ւ համար անհրաժեշտ ե դուռը ծեծել, — հաղիվ լսելի ձայնով ասեց ինձ մոտ կանգնած մի յերիտասարդ ղինվոր, — նրանք ձեզ ծեծե՞ցին:

Դրսի կարցերումն ենք:

— Մեկ, յերկու, յերեք... ութը, ղեկուցողն ել ինը...

Զեկուցում ե ռազմականորեն կանոնաձև բանտապահը, բանտի տնօրինի ոգնականին:

— Բոլորից վերցնել վոտնամանները — կարգադրեց նա ու անցավ:

Բանալին չխշխկաց ու յերկաթյա դուռը փակեց մեզ վանդակի մեջ դադանների նման: Նոր չխշխկոց և մեծ աղմուկով փակվեց նաև արտաքին դուռը: Մութ ե: Աչքերը կամաց կամաց վարժվում են մթության: Միայն արտաքին դռան վրժ

պատուհանից ներս եւ խոստում լուսի փոքր ճառագայթը կախ-
ված լամպից: Այդ ճառագայթը մտնում եւ յերկու մետր տարա-
ծություն ունեցող անցքերից: Մաշված ու կեղտոտած պատերի
վրա հաղիվ կարդացվում են ծուռ ու մուռ գրերով նկարագրված
տանջանքները կամ վոզեւորությունը նրանց, վորոնք մեղանից
առաջ յեղեկ են այստեղ:

Ողբ նեղվում եւ այս փոքր նկուղում, վորտեղ միայն փոքր
պատուհանից մտնում եւ մաքուր ողի հոսանք:

Հանդիստ խոսում ենք ստեղծված դրության մասին:

Սեղեղվում ենք. ցեմենտը քաշում եւ մեր մերկ վոտքերը:

Հանկարծ սոսկալի չվոց անցավ բանտի մի թևից դեպի յեր-
կրորդը եւ միացավ յերրորդ թևի չվոցի հետ:

Ավելի փորձառու ընկերը բացատրեց, վոր դա աղբանջան եւ
խուճապի, աղմկելու:

Յեւ հանկարծ շենքը մեր գլխի վրայից ցնցվեց ու գլորեաց:
Վարձես թե մոտիկից անցնում եր չոգեշարժ:

Բոսկական լուսթյուն...

Յեւ նորից նույն ցնցումը, նույն վոռնոցը: Ավելի ուժեղն
եւ կարծես թե ամբողջ բանտը պիտի փլվի, պիտի խորտակվի
վոտնամանների հարվածների տակ:

Լալում են մարդկային անջատվող հառաչանքներ:

Նորից վորեւե մեկին դուրս են հանում եւ ճանապարհում
դեպի կարցերը, ծեծում են:

Վերջապես դիշերը ծանրացավ ու դանդաղորեն դրավում եւ
ամեն ինչ:

Ընկերներից վոմանք գլորվեցին ցեմենտի վրա:

Տիրեց լուսթյուն, վորը խանդարվում եր միայն պահակի
միապաղաղ վոտնաձայներից:

Յերկրորդ որն եւ, վոր վոչ մի բանտապահ չի գալիս, մնա-
ցել ենք առանց ջրի, վեդրոնները լիքն են կեղտոտություններիով:
Խոր բժեւր առաջացան անքնությունից տանջված դեմքերի
վրա:

Չուշացավ եւ սովը:

§

Աղիքներն անդադար կռկում են, բերանը չորացել եւ, աչ-
քերը ցցվել են մեռելների աչքերի նման:

Դրսից հասնում են զինվորական հրամանի ձայներ:

Յեւ բաղձաթիվ վոտքերի ձայնը տարածվում եւ բախում:

Մի վաշտ զինվորներ:

Հալում են սուրերի գզրդոց: Հետաքրքիր մի անձնավորում-
թյուն նայում է մեր նկուղում, հայհոյում ու անցնում: Յերկու
որ է, վոր կտրված ենք ընկերներից:

Մկուսում ենք դուշակել:

— Ծեծված են — ասում է մեկը:

— Քանի վոր ախտեղից չանցուցին, հավանորեն կարցեր են
տարել, ավելացնում է մյուսը:

Յցվում է անորեկնի ողնականի գլուխը. նրա արյունոտած
աչքերը հառում են մթուլթյան մեջ:

— Զուր ենք ուղում, վեդրոները լիքն են — բողոքում է
ընկերներից մեկը:

Բանաթի անորեկնի ողնականի բերանը ծովում է—, նա թու-
նոտ քմծիծաղով ցույց է տալիս իր սեղմած բռունցքը, վորի
միջամասը ցցվում է:

— Ահա ձեզի ջուր: Յեվ անցավ:

Բերանը հաղիվ է բացվում, կոկորդը չորացել է: Արտասան-
վող խոսքերը հաղիվ են լսվում: Ընկնում ենք ցեմենտի վրա:
Վողբալի հառաչանքը ցնցեց կարցերը: Բոլորս վստքի կանգնե-
ցինք:

Կարցերի մի անկյունում ընկած է թոքախտավոր մի ըն-
կեր. նրա վոսկրոտ ձեռքերը վերջին ջանք ելին թափում պատ-
ռելու հադուստները և աղատելու նրան խեղդվելուց:

Վոչ հաց, վոչ ել ջուր, այլ մաքուր ոգ եր պահանջում:

Լսվում են շշուկներ:

Քունը նրան հանգստացրեց:

Պատի վրա լսվեց թեթև խիոց:

Յնցվեցինք:

Վերստին խփոցը կրկնվեց: Բոլորս զարթնեցինք:

Զգիտենք ով է և ինչու համար է խփում: Դուրս յեկավ վոր
ընկերներից մեկն իմանում է բանտարկյալների այբբենը:

Յեվ ահա ուրախալի խոսքը:

— Մեր ընկերներ:

Իմացանք վոր բոլոր քաղաքական բանտարկյալները դռն-
վում են կարցերներում մեր տակի հարկում, իսկ մյուս կար-
ցերները լիքն են քրեական բանտարկյալներով:

Կարծես թե ընկերները բաժանված չեն հաստ բետոնի պա-
տերով և գտնվում են իրարու մոտ:

Խիոցները միջոցով խոսակցությունը շարունակվեց:

Այս դիչեր քաղաքում պիտի լինեն բողոքի ցույցեր և պիտի բարձրացվեն արիքունաներ: Դուրսը հանդես են գալու մեր պայքարին աջակցելու համար:

Ինչ ուրախություն ենք զգում. մոռացանք հոգնածությունը, սովի:

Նոր ուժեր ներխուժեցին մեր կրծքերը: Յեւ մենք հաստատվճուցինք դիմադրել և պայքարել մինչև վերջնական հաղթանակը:

ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

1933—34 թվականների ընթացքում դերմանական հեղափոխական դրող ընկ. ԲՐԵՆԵԼԸ 13 ամիս անցկացրեց Համբուրգի մոտ գտնվող Փաշխատական բանտում և համակենտրոնացման ճամբարում: Մի անգամ, յերբ արդեն «Հատուկ հանձնարարությունների զորախումբը» (Փաշխատական) հերթական խոշտանգումների յեր յենթարկել Վիլլի Բրեդելին, մի ընկեր, վոր նրա տած եր հարևան կամերայում և նրան ճանաչում եր Համբուրգի յերկտասարդության մեջ կատարած հեղափոխական աշխատանքից, պատը թխկթխկացնելով նրան հասկացրեց հետևյալը. — «Ինչ կերպ լինի, համբերել, ազատվել, հրապարակել այն ամենն, ինչ վոր Փաշխատներն անում են իրենց ձեռքն ընկած բանվորների հետ»: Մի քանի օրից հետո այդ ընկերը կախվեց իր կամերայում: Սակայն Վիլլի Բրեդելն ամեն ինչ տարավ: Նրան հաջողվեց կենդանի մնալ և ազատվել բանտից: Ներկայումս նա ապրում և աշխատում ե ՍՍՀՄ-ում: «Փորձություն» կոչված իր ցնցող դրքում Վիլլի Բրեդելը նկարագրում ե Փաշխատական զնդանները: Բերում ենք մի հատված այդ գրքից:

... Կես դիչերից մի փոքր առաջ հարևան միջանցքից փոռնածայն ե լսվում: Տօրտենը լսում ե լարված... կամարների տակ արձագանքվում ե պայտած կոխիկների դուրյունը: Դուռը բացվում ե:

Տօրտենին տանում են նույն ճանապարհով, վորով մի քանի ժամ առաջ գնացել եր Միդիկեն: Այն ժամանակ, յերբ նրանք

դնում են խուլ ու խալաբ միջանցքներով, սենյակներից մեկում կարճ ու սրտաճավի՛կ ճշում ե մի կէն: Սպա կրկին լռություն: Ուղեգորդները շարունակում են գնալ, կարծես լուչինչ չեն լսել... Սոորերկրյա միջանցքում կանգ են առնում...

— Կանգնե՛լ, յերեսով դնալի՛ր Դա՛տը:

Հարեա՛ն սենյակից դուրս են դալիս նոր պահնորդներ: Սըրանց մեջ ե գրոհակոն ջոկատների պետ Դուղենչենը: Նա ծանրաքայլ մոտենում ե Տորստենին ու քաշքշում նրա թևը:

Սպա շուռ յեկ: Ուրեմն դո՞ւ յես ուսյխտադի պատգամաւոր յեղել: Կոմունայի պատգամաւոր: Պատասխանի՛ր:

Տորստենը շուռ ե դալիս ու նայում լայնադիր վոսների վրա կանգնած, ցածրահասակ մի մարդու կատաղի, կարմիր-մանիշակագուլոյն դեմքին: Հարեցող ե: Անասուն: Չար անասուն: Տորստենը նայում ե ուշադրությամբ ե լռում... Դռան մոտ կանգնած ժամապահը գոչում ե.—

— Ուշադրությո՛ւն...

«Ուշադրությո՛ւն»: Մարմինները քարանում են, կրունկները չրխկում, բարձրանում ե աջ ձեռքը:

Մի հայացքի անգամ չարժանացնելով վողջունող պահնորդականներին, բարձրատիճան այցելուները նրանց կողքից անցնում են հարցաքննության սենյակը:

Շքեղ ե յերթը, — դարչնագուլոյն գամշ, դարչնագուլոյն գըգակների վրա կարմիր ու կապույտ ժապավեններ, փայլուն կաշի, ատրճանակի՛ր ծանր պատյաններ, միջանցքի լապտերների աղոտ լուսի տակ փայլիլում են կոշիկների կինամուշակուլոյն ու սև ճիւղերը, տրեղները, չքանչանները... Կոկետությամբ որորւմում ե պատվո զենքը... Գրոհական պետ Դուղենչենը հետևում ե նրանց...

— Տո՛րստեն, յեկ այստե՛ղ:

...Կալանավորը հանգիստ քայլերով մտնում ե մի մեծ, բորովին դատարկ սենյակ: Սպաները ե քաղաքացիական իշխանավորները կիսաշրջան են կազմում: Մեծամարմին, կլորագլուխ մի մարդ գլխով կանչելու նշան ե անում Տորստենին...

— Պարոններ, յես ձեղ ասացի, թե ով եմ ե մշտապես վորտեղ եմ ապրում: Դրանով յես ամեն ինչ ասացի:

Հարցաքննող կոմիսարը, ծանրաչարժ ու արհեստական վոտով մի մարդ, քիչ կաղալով մոտենում ե հարցաքննողին ե բռնեը շեշտելով հարցնում.—

— Արդշոք չե՞ք ուզում դրանով ասել, վոր դուք հրաժար-
վում եք վկայություններ տալուց:

— Ճիշտ այդպես, պարոն կոմիսար: Ձեզ հայտնի չե իմ քա-
ղաքական դերը: Դուք ի՞նչ կասեցիք այն մարդու մասին, վո-
րը, գտնվելով իմ դրության մեջ, կմատնեք իր ընկերներին:

— Այստեղ խոսքը վերաբերում է վո՛չ բարոյականության,
խոսքը վերաբերում է Գերմանիային: Ձեզ բարի խորհուրդ եմ
տալիս, — ճիշտ պատասխանեցեք իմ հարցերին:

— Յավում եմ, պարոն կոմիսար:

— Դու ցավո՛ւմ ես, — կատաղած Փչչում է կոմիսարը և
հաստ զլուխը մոտեցնում Տորստենի դեմքին. — ցավո՛ւմ ես:

Կայծակնաթափ հարվածն իջնում է Տորստենի թի՛խ ու վե-
քին շրթունքին: Հանկարծակիի դալով յերեւոյում է նա...

— Վոչ թե ցավել, այլ պատասխանե՛լ:

— Յես այլևս վոչ մի խոսք չեմ ասի:

Մի ակնթարթ մեռելային լուություն է արեւում...

— Դժբա՛խտ խեղացնոր, — Փչչում է բարկությունից ու
ձառառդությունից ճերմակած ճաղատ կոմիսարը և հրամայում,
վոր իրեն տան մոտավորապես մի մետր յերկարությամբ մի սև
պատյան:

Նա դանդաղ բաց է անում պատյանը: Բոլորը նայում են:
Տորստենը — նույնպես: Վերջինս չի պատկերացնում, թե ինչ
է թագնված այդ պատյանում: Կոմիսարը հանում է սև, ուռի-
նե մտրակը, վոր ունի մանրակրկիտ խնամքով պատրաստված
կոթ: Դարանակալած տեսքով թեքում է զլուխը դեպի Տորստե-
նը և հարցնում. —

— Հիմա կպատասխանե՞ս:

Տորստենը նայում է նրան: Նա հասկացավ և... լոււմ է:

— Կպատասխանե՞ս թե վոչ:

Տորստենը կանգնած է մեռածի նման:

— Կռացիր:

Տորստենը դռնատվում է: Նա չի շարժվում:

— Կռացի՛ր, — դուռում է կոմիսարը, — կռացի՛ր, խո՛ղ:

...Յերեք պահնորդական նեւովում են Տորստենի վրա: Մե-
կը թեքում է նրա զլուխը: Մյուս յերկուսը վերցնում են նրա
թևերը և վոլորում են դեպի վեր, այնպես, վոր նա գալարվում
է ցավից: Կոմիսարը դանդաղ առաջ է շարժում չճալվող վոտը,

ճիշտ նշան է բռնում և ուժեղ թափ վերցնելով, ուետինն մտրա-
կի հարված է տալիս Տորստենին: Սարսափելի, շրմփող հար-
ված: Խռտանդվողը զարհուրանքով բռնված, հառաչում է,
բայց դարձյալ չծալվող վրտը դեպի առաջ է շարժվում ու լրս-
վում է նոր հարվածի ձայնը: Յերրորդը, չորրորդը, հինգերոր-
դը: Տորստենը խոխոռում է ցավից ու ամոթից: Արյունը խփում
է գլխին: Գանդի մեջ նա արճճի ծանրություն է դրում:

Պահնորդի ձեռներն ազատում են նրա գլուխը. Տորստենը
դանդաղությամբ ուղիղ գիրք է ընդունում: Նրա աչքերի առաջ
լողում է ամեն ինչ: Նա հավաքում է ուժերը, կուլ է տալիս
թուրը և տեսնում, վրո իր շուրջը դեռ կանգնած են՝ դրոհական
ու պահնորդական ջոկատների պետերը. քաղաքացիական պաշ-
տոնյաներ և վախժիստներ... Ծեծողը, վրո ամառային վե-
րարկու յե հագել, բաժանվում է խմբից ու մոտենում պատուհա-
նին:

— Վորքա՛ն համառ եք դուք: Ինքներդ եք ձեղ վնասում:
Մենք ավելի ուժեղ ենք:

Տորստենը շարունակ նայում է այդ գիրքով աշտերով և
փափկամորթ մարդուն, վրոն աշտեղ տնորինում է կյանքն ու
մահը: Տորստենը չի պատասխանում:

Կայսերական փոխանորդը սառը ժպտով, ուսերը թափա-
հարելով դառնում է մի կողմ և դահլճներն իսկույն նետվում են
դեպի զոհը: Ութերորդ հարվածից նրա ծնկները ծալվում են և
դեմքը խփվում է հատակին:

— Մի դույլ ջո՛ւր բերեք, — բոռում է դրոհական պետ
Դուդենչենը, լրջաբեմ վաղվում դանակոծվողի շուրջը, նրա
դեմքը քաջքնելով վերև է բարձրացնում, չանդռում է նրա կո-
պերը. — կարող ե պատահել, վրո այս տղան կեղծում է...

Պահնորդը պառկած զոհի առջև մի դույլ ջուր է դնում:
Յերկու վախժիստը մի քիչ բարձրացնում են զոհին, յերրորդը
բռնում է նրա գլխից ու մտցնում ջրի մեջ: Տորստենի մարմինը
ցնցվում է ջրաձգորեն: Գլուխը դուրս են քաշում ջրից: Գլու-
խը հաղիվ որորվում է: Ծնոտները ցնցվում են:

— Մի անգամ ե՛լ, — հրամայում է Դուդենչենը:

Նորից գլուխը հրում են ջրի մեջ: Մի քիչ հետո զոհի վրո-
ները խփվում են հատակին, մարմինը գալարվում է: Յերբ ջը-
րից հանում են Տորստենի գլուխը, նրա աչքերը դուրս են յե-

Պէլ, թրջված մաղերը կախվում են դեմքին, կխաբաց բերանն անդահուլթյամբ կլանում և ողբ:

Արհեստական վոտով կոմիսարը բռնում և Տորստենի բաճկոնից:

— Այս բոլորը դեռ չի վերջացել, տղա՛ս: Իսկական գործը հիմա յե սկսվում: Յեթե հարցերին չարատասխանես, մենք այսպես կչարունակենք ամբողջ գիշերը, մինչև վոր սատկես: Հասկացա՞ր:

ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆ ՎԵՆԱՅԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻՆ ԿԻՑ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԲԱՆՏԸ

Փետրվարի 12-ին, կեսօրին Ֆրանսիական յերեք պատվիրակ զնացին քրեական գործերի № 2 պալատը, վորտեղ դտընվում են ապստամբությունից մի շարաթ առաջ ձերբակալված՝ շուքբունդական ջոկատների 23 առաջնորդները, սրանց թվում — կապիտան ԼԵՎԸ և մայոր ԵՅՅԻԼԵՐԸ:

Բանտի գերեկտորի ուղեկցությամբ պատվիրակները բանտարկյալներին յեղբայրական վողջույն և լիակատար համերաշխություն հայտնեցին ամբողջ աշխարհի, մանավանդ Ֆրանսիայի հակաֆաշիստական աշխատավորների կողմից: Պատվիրակները յուրաքանչյուր քաղբանտարկյալների հարցեր եյին տալիս: Բոլոր քաղբանտարկյալները զանգատվում եյին, վոր արդեն 13 ամիս և, ինչ բանտարկված են քրեական հանցավորների հետ, բայց մինչև այժմ իրենց չի հայտնված մեղադրական ակտը:

Բանտային ռեժիմը վերջին ժամանակներս խիստ վատթարացել և, — ասում եյին քաղբանտարկյալները, — թուլլատրվում և շարաթական ստանալ միայն մեկ տուփ ծխախոտ, մինչդեռ առաջ ստանում եյին 3 տուփ: Բանտարկյալներն իրավունք չունեն դրսից տաք կերակուր ստանալ, իսկ այցելությունները թուլլատրվում են միայն շարաթը մեկ անգամ, այն ել 5 բոպեյով:

Քաղբանտարկյալները խոսում են նաև այն սարսափելի աղքատության մասին, վորոնց մեջ գտնվում են նրանց ընտանիքները:

Նրանցից 19-ն ընտանիքավոր մարդիկ են և նրանց բան-

տում գտնվելու ժամանակ Վեննայի քաղաքային վարչությունը
կրկնապատկել է այդ ընտանիքներին ընտկավարձը — 16-ի փո-
խարեն 32 չիլինգ և գանձում:

Քաղքանտարկյալներին նրանք, ովքեր ծառայողներ էին,
հեռացվել են առանց վարձատրության, իսկ նրանց գործերը չեն
քննվել դիսցիպլինար խորհրդում:

Խնայելամարկդի անդամներին մերժվել է վճարել դատա-
վարական ծախքերը:

Մյուս կողմից բոլորը հայտարարում են, թե ՄՈՊՐ-ն ող-
նում է նրանց ընտանիքներին և առանց այդ ողնության նրանք
կլինեյին ամենասև կարիքի մեջ:

Պատվիրակությունը նրանց հալատության, թե ՄՈՊՐ-ը
չարունակելու յե քաղքանտարկյալներին ողնություն հասցնելու
աշխատանքը, անկախ նրանց կուսակցականությունից և քաղա-
քական համոզմունքներից: ՄՈՊՐ-ի փաստաբանները պետք է
ներկա գտնվեն դատավարությանը և քաղքանտարկյալներին ըն-
տանիքներին ողնություն պետք է տրվի մինչև նրանց ազատվե-
լը: ՄՈՊՐ-ը նրանց կոչ է անում աշխատակցել իր հետ, միաս-
նական ֆրոնտի իրագործման համար, վորը բոլոր յերկրներում
կտապալի Փաշիգմը և բանվորա-գյուղացիական կառավարու-
թյուն ստեղծելու միջոցով կասկածով իսկական արդարադատու-
թյունը:

Այդ ժամանակ շուքրունդականները սկսեցին հարց ու փորձ
անել Ֆրանսիայում միասնական ֆրոնտի նվաճումների մասին և
դարմացան, իմանալով, վոր 2-րդ ինտերնացիոնալը, Արհմիու-
թյունների Միջազգային Ֆեդերացիան և Մատեոտտիի ֆոնդը
մերժել են ՄՈՊՐ-ի առաջարկը համերաշխության միասնական
կազմակերպություն ստեղծելու մասին:

Հրաժեշտ տալով պատվիրակությանը, քաղքանտարկյալնե-
րից շատերը բացականչում էին «Ռոտ ֆրոնտ» (Կարմիր ֆր-
ոնտ):

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԳԵԼՈՒՄ Ե ԱՅՑԵԼՆԵԼ ԲԱՆՏԵՐԸ

Հետևյալ որը, փետրվարի 13-ին, Ֆրանսիական յերեք
պատվիրակները թույլտվություն չստացան Վեննայի բանտն այ-
ցելելու համար: Հասարակական հսկողության դիրեկցիայի չեն-
քում նրանք յենթարկվեցին յերկարատե հարցաքննության, այ-

նուհետև նրանց խուզարկեցին և հանեցին նրանց անցադրերի ճիշտ պատճենները: Վերջապես, նրանց հայտարարեցին, թե մինչև Փարիզից, լիազոր ներկայացուցչից կարգադրություն ստանալն այցելութունները դադարեցված է:

Պատվիրակները բողոք հայտարարեցին: Նրանք ախրանկայի դիրեկտորին ասացին, թե վերջինիս մերժումը համարում են խուսափում և համենայն դեպս ավստրիական կառավարության կողմից տրված խոստման չկատարում:

«Այդ միջոցով դուք ապացուցեցիք, — հայտարարեցին պատվիրակները, — Վոր ձեր կառավարությունը չի կատարում այն, ինչ Վոր ասում է, Վոր նա վախենում է պատվիրակներին ցույց տալ նախնական կալանքի վրտտիկանական բանտը, Վոր տեղ ապրիրնի կերպով պահվում և տանջանքների յեն յենթարկվում մեր յեղբայրները:

Սակայն ամբողջ աշխարհը կիմանա, Վոր դուք մեղ մերժեցիք, նա կիմանա, Վոր յեթե ավստրիական Փաշլիզմն ավելի կեղծավոր է, քան գերմանական Փաշլիզմը, ապա վերջինիս հետ նա համարձակ կերպով կարող է մրցել իր դաժանությամբ»:

ԹԵ ԻՆՉՊԼՍ ՄԵՆՔ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ԵՅԻՆՔ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՍՏՈՒՐԻԱՅԻ ՀԱՄԱՐ

1935 թվականի մարտ ամսում Մոսկվա ժամանեցին Խալա-նիայի մի խումբ ֆալեմիգրանտներ, — 1934 թվի հոկտեմբերի հերոսական մարտերի մասնակիցները: Ժամանածների մեջ կա-յին մի քանի համագործներ, վորոնք անմիջական մասնակցու-թյուն են ունեցել խորհրդային Աստուրիայի համար մղված պայքարում: «Ինտերնացիոնալնի Մայակ» ժուրնալի քաղաքի-հետ զրուցելիս, Ուլիեդայի գրավմանը մասնակցած բանվոր-կո-մունիստներից մեկը, — Էմիլ. Ռոդրիգեսը հաղորդեց հետևյալը. —

«Հոկտեմբերի 6-ին մենք սկսեցինք հարձակումն Ուլիեդայի վրա: Այդ ժամանակ քաղաքում արդեն կազմակերպված էր բան-վորական միլիցիա, իսկ բոլոր քաղաքամերձ շրջանները լցվել է-յին պարտիզանական ջոկատներով, վորոնք Աստուրիայի զանա-զան վայրերից յեկել էին այդ նահանգի մայրաքաղաքը գրոհե-լու համար:

Հոկտեմբերի 7-ի առաջօրյան սկսվեց վճռական ճակատամարտը: Մեր կարմիր ջոկատները դուրս տվին կառավարական զորքերի դեմ, վորոնք թագնայել էյին գեներալ-նահանգապետի շենքում: Մեր դրուժյունը խիստ ծանր եր, — պետք է պայքարեյինք այն թշնամու դեմ, վորը մինչև ատամները պինված էր տեխնիկայի վերջին խոսքով, իսկ մենք ունեյինք միայն դինամիտ, — վոր հանքազործները բերել էյին հանքահորերից, — հեղափոխական ենտուզիազմ և մինչև վերջ, մինչև հաղթանակ պայքարելու պատրաստակամություն: Յեւ վայնուամենայնիւ մենք հաղթանակեցինք: Պալատը դրայվեց: Մենք ձերբակալեցինք այնտեղ դոնվոդներին, պահակներ կարգեցինք և դնացինք դրոհելու «Լյա Վեդա» կոչված զինագործարանը: Մեր հետագա դրուժյունը կախված էր այդ ճակատամարտի վախճանից: Գրքայել այդ գործարանը, նշանակում էր ասպնայվել գեներով: «Լյա Վեդան» դրոհողների հիմնական մասսան բաղկացած էր 17-ից մինչև 25 տարեկան յերիտասարդներից: Այս տղերքը կըռվում էյին ինչպես առյուծներ: Գոռհելով ու վերցնելով բարձր, քարե սլարիսպը, նրանք բարձրացան այդ սլարսպի վրա ու պաշարեցին բակը: Դինամիտը վառում էյինք պարտիզաններից շատերի ծխացող գլանակներից, այդ դինամիտի կապոցները թռչում էյին բակը, պայթեցնում թշնամու բարիկադները: Մենք գրայիցինք գործարանն ու նրա հետ միասին մոտ 30 հազար հրացան: Պարտիզանական ջոկատները գեներ ստացան, սակայն դրուժյունն այնքան ել չբարելավվեց, — պակասում էյին վամփուռչոտները, չկային բավականաչափ թվով գնդացիներ, ուղմական սլարագանները չեյին բավականանում:

Ինչպես յես արդեն ասացի, մեղ վրկեցին դինամիտը և պայքարելու կամքը: Յեւ ահա բանվոր դասակարգի գործի համար ամբողջ կյանքը տալու այդ պարտականության, Ուլիեդոյի մարտերի առանձին հերոսների մասին ե, վոր հիմա յես ուզում եմ պատմել:

Այդ տեղի ունեցավ յերեկոյան, կռիւների առաջին օրերից մեկում, հոկտեմբերի յոթին կամ ութին: Մենք հարձակվում եյինք Նարմանին կոչված զորանոցի վրա, ուր բարիկադներ էյին կառուցել մոտ հիսուն քաղաքացիական զվարդինականներ, իրենց թնդանոթներով ու գնդացիներով: Թնդանոթների համար կարկերը մեղ հնարավորություն չեյին տալիս մոտենալու զորանոցի շենքին, հեռվից կրակել մենք չեյինք կարող, հարկավոր

եր խնայել փամփուռաները, զնդացիրներ մենք չունեցինք: Անցնում ելին ժամերը: Մարդիկ ընկնում ելին մեկը մյուսի յետևից, թշնամու զնդակներից: Դրությունն ավելի և ավելի յեր լարվում: Այդ ժամանակ մարտիկներից մեկը, մի յերիտասարդ կոմյերիտական, վորի անունը յես չգիտեմ, ասաց իր շուրջը գտնվողներին. — «Թող մեկը մեռնի, բայց մեմք պետք է հաղթենք»: Մենք նրա խոսքերի իմաստը չհասկացանք մինչև այն ժամանակ, յերը տեսանք, վոր նա զրպաններից հանում է դինամիտը և կապում գոտուն: Թնդաց ելի մի համադարկ: Ելի՛ յերկուսն, ընկան: Այդ ժամանակ նա թնդանոթային աղմուկի մեջ դուռաց. — «Կեցցե՛ կոմունան» և նետվեց առաջ, դեպի թշնամին: Նա զրնում եր առանց զենքի, ծխախոտի դաշնակը բերնին, ձեռները զրպանները դրած: Նրան կարող ելին համարել թշնամու կողմը փախչող, բանակցությունների համար ուղարկված պատգամավոր, պատահամբ կարմիր գլարդիականների մեջ ընկած բռնակիչ: Նա մոտեցավ զորանոցի դարբասին: Հրաձգությունը դադարեց: Նա բարձրացրեց ձեռքը, դաշնակը հանեց բերանից... Շուրջն ամեն ինչ դղրդաց, քարերն ու սլաղը ղետուղեն թռան, մարդկային ճիչեր լսվեցին: Կրակի կարմիր լեզուները սկսեցին լիղել քարուքանդ յեղած պատերը: Ընկա՛վ Նարմանին զորանոցը:

Այն դեպքը, վորի մասին յես հիմա պատմեցի, յեղակի չէ: Իսպանիայում հոկտեմբերյան մարտերի որերին աղբյուրի եպիզոդների թիվը հարյուրների յեր հասնում: Բավական է միայն հիշել տասնվեց տարեկան անվեհեր կոմյերիտուհի, զնդացրող Հիբերտարին, վորն ապահովեց պարտիզանական ջոկատների նահանջը հյուսիսային կայարանից և հայտարարեց սպիտակգլարդիական բանդիտներին, վորոնք նրան վիրավորեցին զնդացրի մոտ. — «Յես հպարտանում եմ նրանով, վոր մեռնում եմ իբրև կոմունիստուհի»: Բավական է հիշել մեր փոքրիկ Արդային, — տասնհինգ տարեկան մի աղջկա, վորին ցնդակահարեցին զեներալ Ոչոայի զորքերը: Այդ աղջիկը մեռնելուց առաջ թափահարեց հեղափոխության արյան պես կարմիր իր ծամակալը և գոչեց. — «Կեցցե՛ կոմունան»: Բավական է հիշել տասը բառակներից բաղկացած ջոկատը, վոր դիրք բռնելով Գրադոյից վոչ հեռու, զեներալ Ոչոայի զորքերի ճանապարհին, միայն մի զնդացրով և փոքրաքանակ դինամիտով փախուստի մատնեցին հինգ հարյուր հոգուց բաղկացած թշնամու ջոկատը:

Յես ուղղում եմ պատմել նաև մի յերիտասարդ չախտյորի մասին, վորը մենակ կռվում եր Մարոկկոյի զորքերի մի ամբողջ դասակի դեմ: Նա գնդացրից կրակեց այնքան, մինչև վոր վերջացան փամփուշտները: «Ե՛հ, հիմա դու պատրաստ ես, — դիմեց նրան մարոկկոյան զորքերի սպան, — գնա՛նք մեզ հետ: Բանտում մենք հաշիվներս կվերջացնենք քեզ հետ, հեղափոխությանը ծառայելու համար, սրիկա»: Յերիտասարդը չարժիկեց տեղից: Այդ ժամանակ սպան զինվորի ուղեկցությամբ մոտեցավ նրան և ուղղում եր բռնել նրա ուսերից: Յերիտասարդը կայծակի արագությամբ գրպանից հանեց ատրճանակն ու տեղն ու տեղը գետին գլորեց սպային ու զինվորին: Նա իսկույն գնդակահարվեց:

Դուք գիտեք, վոր Աստուրիայի կոմունան ընկավ, ճգմվելով իսպանական Փաշիստների ու զաղութային զորքերի թաթի տակ: Ժամանակավորապես հաղթանակեցին մեր թշնամիները, նրանք, վորոնք կոկորդ եյին պատռում «բոլշևիկների բարբարոսության» մասին:

Յեվ ահա սկսվեց կոտորածը:

Ովիեդոյի հիվանդանոցները, — ուր վիրավորներն եյին պստկած, — ներխուժում եյին զորքերի ամբողջ ջոկատներ, իմանում, թե հիվանդներից ովքեր չախտյորներ են և հենց տեղն ու տեղը, անկողիններում, հրացանների կոթերով ջարդում եյին նրանց գլուխները:

Նրանք վերքերից պոկում եյին վիրակապերը և դանակներով կտրտում վերքերը, վոր հաղիվ սկսել եյին առողջանալ:

Ովիեդոյի շրջակայքում, Վիլյա Ֆրիա դյուդում, ուր կար 300 բնակիչ, 17-ից մինչև 45 տարեկան բոլոր տղամարդիկ կռվում եյին պարտիզանական ջոկատներում, 300 հոգուց 150-ին գնդակահարեցին: Գնդակահարում եյին ծերերին, կանանց, ծծկեր յերեխաների գլուխները պատին եյին խփում ու ջարդում:

Աստուրիայի բանտերում սահմանված են տանջանքների յերեք աստիճանական ձևեր, վորոնց յենթարկվում են բոլոր նրանք, ովքեր հոկտեմբերյան մարտերի ժամանակ կռվում եյին կարմիրների կողմից:

Առաջին տանջանք: Քաղբանտարկյալն անցնում է մահակներով զինված զինվորների շարքի միջով: Շատ քչերն են հասնում

շարքի մեջտեղը: Գրեթե բոլորին դուրս են բերում կիսամեռ դը-
րության վիճակում, մեջքերի վրա բացված վերքերով:

Յերկրորդ տանջանք: Քաղքանտարիկյալի ախպես կոչված՝
«Ժամացույցն» առաստաղից կախում են պարանոլ, վորն անց են
կացնում թևերի տակից, ձեռքերը կապում են իրանին ու սրա-
ծայր մահակի հարվածներով ստիպում ողում որորվել այնքան,
մինչև վոր նա կորցնում է դիտակցությունը:

Յերրորդ տանջանք: Յերկու նախորդ տանջանքներին յե-
թարկված բանտարիկյալի վրա բոլորովին սառը ջուր են լցնում,
դրանից հետո պոկում նրա բոլոր ատամները, յեղունդների տակ
ծակում են քորոցներով և մաս-մաս քերթում ձեռների ու վոտ-
ների կաշին:

Իմ բոլոր պատմածները մեկ հարյուրերորդական մասն ել
չեն տալիս այն ամենի, ինչ վոր հիմա ստիպված են տանել Փա-
շխտական դահիճների ճանկերում դանվողները: Սակայն թշնա-
մին այդպես դաժան է հենց այն պատճառով, վոր դուրս է իր
չուտափուլթ վոջնչացումը: Յեվ յեթե մեր հոկտեմբերյան մար-
տերը միայն փորձ յեղան, ապա նրանց դասերը կհիչեն Իսպա-
նիայի բոլոր պրոլետարները: Այդ դասերը, հետադայում կեն-
սադործվելով, կհասցնեն ապագա Իսպանական Հոկտեմբերի
հաղթանակին:

ՎԱՌՆԱՑԻ (ԲՈՒԼՆԱՐԻԱ) ԲԱՆՏԻ ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼԻ ՆԱՄԱԿԸ

Թանկազին ընկե՛ր:

Դու վաղուց խնդրում եյիր, վոր քեզ շատ բան գրեմ մեր
բանտի մասին, և յես հնարավորություն գտա բավարարել քե-
խնդիրը:

Մեր բանտը դանվում է Վառնա քաղաքից յերկու կիլոմետ-
րի վրա: Նա կոչվում է Մոդեռնացրած, բայց վոչ թե սուղջա-
պահական պայմանների, այլ այնտեղ մարդկանց Ֆիզիկական
վոջնչացման մեթոդներ դործադրելու իմաստով: Առողջապահու-
թյան տեսակետից այդ անունն ուղղակի անհեթեթ է լիվում,
բայց այդ մասին կպատմեմ սուորե: Նախ և առաջ ուղում եմ
սկսել մեր քաղքանտարիկյաների կոլեկտիվի թվական կադմից:
Կոլեկտիվը բաղկացած է 106 հոգուց, վորոնցից 5-ը — կանայք

(վերջիններս ապրում են վատթարագույն կանայի բաժնում) : Էստ դատավճռի մենք հետևյալ կատեգորիաների յենք բաժանվում . — մեկը, վոր դատապարտված է մահապատժի, նրան անվանում են Յուրդակ Թեոդորով*) : Նա մահապատժի յեր դատապարտվել դեռ 1934 թվականի վերջին, Ռուսոս քաղաքում, և դատավճիռը դեռ չի վերացված : Նա ինքը վորակյալ մանածագործ բանվոր է : Հետո կան 5 հոգի ցմահ բանտարկության դատապարտվածներ : Նրանք դատվել են Վառնայի ծովազնացներէ հետ, վորոնք նույնպես մահապատժի էյին դատապարտված, բայց այդ դատավճիռը վերացվեց : Այս կան 19 հոգի, վորոնք դեռ 1925 թվականին նույնպես մահապատժի էյին դատապարտված, հետո մահապատժը փոխարինվեց զանազան ժամկետներով բանտարկությամբ, — 12-ից մինչև 15 տարի : 11 հոգի դատապարտված էյին 15-ական տարվա բանտարկության : Կային նաև 1—13, 8—12, 14—10, 8—7, 3 և մեկը — 1 տարով դատապարտվածներ : Մնացածներին, վորոնց թվում նաև 4 կանանց գործը դեռ քննվում է :

Մեր կոլեկտիվը գտնվում է 3-րդ հարկում, տեղավորված են՝ յերկուական հոգի մենախուցերում, մյուսները — յերկու մեծ խցերում : Ներքին հարկերում տեղավորված են քրեականները, վորոնց հետ մենք լավ հարաբերություններ մեջ ենք զբաղվում, այնքան, վորքան նրանք իրենց ճնշող մեծամասնությամբ բաղկացած են աշխատավոր տարրերից :

Հիմա գրեմ մեր կյանքի սլոյմաններին, այսինքն այսպես կոչված՝ ռեժիմի մասին : Ինչպես յուրաքանչյուր կապիտալիստական բանտում, այնպես էլ մեզ մոտ, զգացվում է ողի սպառնալիցությունը : Բանտը կառուցված է միջին թվով 250 հոգու համար : 1934 թվականին բանտարկյալներին թիվը հասավ 350—400 հոգու : Առավոտյան մեզ դուրս են թողնում ժամը 6-ից մինչև 7-ը, ժամը 7-ից մինչև 9½-ը — փակված ենք, 9 և կեսից մինչև 10 և կեսը — դրոսանք բակում, 11 և կեսից մինչև 12-ու կեսը — ճաշ, իսկ հետո ելի կրկնվում է սպամոությունը : 2½ ժամվա ընթացքում բակում դրոսնում ենք ընդամենը 2 ժամ, ճաշի, ընթրիքի և այլ կարիքների համար ունենք 3 ժամ, իսկ

*) Վերջին ժամանակներս մամուլում հրատարակված տեղեկություններէ համաձայն, նրա մահապատժը ի կատար է ածված ո. թ. մայիսի առաջին չկսին :

մնացած ամբողջ 19 ժամում փակված ենք: Սա, այսպես կոչված՝ ձմեռային ուժիմն է, իսկ ամառը ղրոսանքն ավելանում է 1 ժամով, այնպես վրո, խցիկներում փակված ենք մնում 18 ժամ:

Սմառը, յերբ լուսամուտները բաց են լինում, կարելի յե մի կերպ շունչ քաշել, թեև այդ ժամանակ ել ողը խիստ անմաքուր է, իսկ ձմեռը, յերբ ստիպված ենք փակել լուսամուտները, — քանի վրո խցիկները համարյա չեն տաքացվում, — ուղղակի չնշաստառ ենք լինում ողի պակասությունից: Ահա ձեզ վառնալի տխրահռչակ Մուկեռնացրած բանոր: Սակայն, իհարկե, խընդիրը միայն ողը չե: Դրությունն ավելի վատ է սննդի նկատմամբ: Մեր մշտական ուտելիքը լոբին է, կարտոֆիլը, վոսպը, վորոնք չարաթը 3 անգամ պատրաստվում են հոտած մըտով, վորը չի կարելի ուտել, այնպես վրո դերադասում ենք աղով հաց ուտել: Առաջ, յեր դեռ մեկնում չկար Փաշխտական բացահայտ դիկտատուրա, մեր պայմաններն այսչափ վատթար չեյին: Այժմ յերկրում քաղբանտարկյալների թիվը հասել է 1500 հոգու, և խիստ վատթարացել է մեր դրությունը:

Ուղում եմ մի քանի խոսք ասել առողջապահության շուրջը: Ել չխոսենք այն մասին, վրո միջանցքներում և այլուր չարունակ կեղտոտություն է տիրում: Մեզ բաղանիք են տանում ամսական 2—3 անգամ, իսկ ամառը չկա բալանտալի ջուր, նույնիսկ ձեռներս լվանալու համար: Այս դրության հետևանքով ինքըստինքյան հարց է ծագում, — ինչպե՞ս է ընկերների առողջությունը: Հին քաղ-տաժանակիր ընկերներից հալիվ թե լինի մեկը, վրո միայն մի հիվանդություն ունենա: 1925 թվականից նստած համարյա բոլոր ընկերները թոքախտի և ստամոքսի խրոնիկական հիվանդություններ ունեն: Միաժամանակ խոչոր չափով դարգանում են ջղային, սրտի, յերիկամունքների հիվանդությունները, ռեվմատիզմը, բրոնխիտը, ել ի՞նչ ասես, վրո չկա: Համարյա բացակայում է բժշկական ոգնությունը: Բանտի բուժարանում չեն ճարվում նույնիսկ այնպիսի բաներ, ինչպես հաղի դեղը կամ ասպերինը, ուտտի սանիտարական-առողջապահական տարրական կարիքների բավարարումը նույնպես ընկնում է մեր կողեկտիվ մասսայի վրա: Սակայն այս հնարավորությունն ևս սահմանափակ է:

Վորպեսզի հիմա յես քեզ տամ մեր կյանքի թեկուզ ամենա-

չնչին պատկերը, պետք է պատմեմ, թե ինչպես բանտարկեալ շարունակ բարոյական ծաղր ու ծանակիլ յե յենթարկում մեզ: Բերեմ մի որինակ:—

«Հրաման № 10: Նկատի ունենալով, վոր վերջին ժամանակներս շատ յերկար բովանդակությամբ նամակներ են ստացվում, ուր լինում են սիրային զեղումներ, ոտար խոսքեր, կասկածելի ակնարկներ, — նախադուշացնում եմ, վոր նման բովանդակությամբ նամակները կվոչնչացվեն»... և այլն: Դիրեկտոր Ալէկ, 2/II, 1935 թ.:

Այդպիսի պրովակացիան դեռ մանր բան է: Դա սաստկանում է հատկապես դարնանը, յերբ ամեն մեկն ուզում է ոգտադարձել արեւի տակ դրոսնելը, բայց համարյա ամեն դարուն արդելւում է այդ: Պատահել է, վոր դրեթի 10 որ մենք դա բոյկոտի յենք յենթարկել, վորովհետեւ արդեւքին չենթարկվող յուրաքանչյուր կալանավորի վրա պահակը հրացան է ուղղում: Այստեղ յերեւի դու հարց ես տալիս, — հասլա մենք ինչպե՞ս ենք վերաբերվում դեպի այդ յերեւոյթը:

Հիշիր, թե ինչպես յուրաքանչյուր նամակում յես քեզ դրում եմ, վոր մենք բոլորս վոգով արի յենք և հաստատուն: Յեւ իսկապես, մենք կատաղի պայքար ենք մղում այդ բոլոր պրովակացիաների և սպանիչ ուժի մէջ: Պայքարի ձեւերն են՝ բողոքի պատգամավորութիւններ, ճաշի բոյկոտ, միտինգներ բաղում և այլն: Աշխատում ենք պայքարին ներդրալել քրեական բանտարկյալներին, և դա հաճախ հաջողվում է մեզ:

Սակայն միայն մեր անմիջական շահերի համար չե, վոր պայքարում ենք: Մեր յուրահատուկ պայմաններում անց ենք կացնում մեր կուսակցության բոլոր վորոշումներն ու կամպանիաները, և ահա հենց այդ է, վոր իսկական կատաղության է հասցնում ֆաշիստական իշխանությանը: Պատահում է, վոր մայիսի 1-ի, սեպտտոսի 1-ի կամ Հոկտեմբերյան տարեդարձի առնչությամբ մենք վորեւե խցիկից դրոշակ ենք բարձրացնում, պահակներն ուղղակի համադարկ են տալիս մեր լուսամուտներին, եւ չխոսնեք կարցերների և առանձին ընկերներին ծեծելու մասին:

Յես ուզում եմ քեզ պատմել նաեւ մեր ներքին, կուլեկտիվ կյանքի մասին: Չնայելով մեծ դժվարութիւններին, մենք բավականաչափ իմաստավորված ու կազմակերպված բնույթ ենք

առաջին մեր կյանքին, աշխատանքի հիմքը դարձնելով մեր իրա-
վունքների համար մղվող պայքարը: Մեր ընկերների մեջ քաղ-
լուսավորական մեծ աշխատանք ենք կատարում: Այս տեսակե-
տից կարելի չե ասել, վոր մեր կոլեկտիվը բուլղարական քաղ-
բանտարկյալների ամենալավ կոլեկտիվներից մեկն է, վորովհե-
տե ունենք լավ պատրաստված ընկերներ: Մենք ունենք յերեք
աստիճանի մարքսիստական-լենինյան խմբակներ: Իմ մասին
պետք է ասեմ, վոր չեմ ցավում թանկագին ժամանակս բան-
տում կորցնելու համար, դո՛հ եմ, վոր այստեղ ևս ժամանակն
իդուր չի անցնում: Յերեք տարի դտնվելով այստեղ, յես կարո-
ղացա իմ գիտելիքները հաղորդել մյուսներին, միևնույն ժամա-
նակ լավ կշռադատեցի միջանի քաղաքական հարցեր, ուսումնա-
սիրեցի դիալեկտիկական մատերիալիզմը:

Այս նամակը յես գրել եմ չափազանց վատ պայմաններում:
3—4 որ առաջ մենք հարց բարձրացրինք զրոսանքը 1 ժամով ա-
վելացնելու մասին և այս կապակցությամբ ուժեղացավ վերա-
կացուների հակողությունը: Յես 2—3 անգամ պատուեցի նամա-
կը, մինչև վոր կարողացա գրել:

Վ.Ա.Ռ.ՆԱՅԻ ԲԱՆՏԻ ՔԱՂԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՇԵՐՈՍ ԶԱՎԱԿ ՌՈՒԴՈԼՖ ԿԼԱՌՈՒՍԸ

1935 թվականի դեկտեմբերի 17-ին Փաշխտ դահլիճները գըլ-
խատեցին գերմանական բանվոր դասակարգի լավագույն մար-
տիկներից մեկին, — ընկ. Կլաուսին: Ընկ. Կլաուսը մահվան
եր գատաղարտվել, չնայելով, վոր նույնիսկ Փաշխտական դա-
տարանը չկարողացավ ապացուցել նրա հանցանքը:

Յեվ Ռուդոլֆ Կլաուսը դարձավ նահատակ, ինչպես և գեր-
մանական ժողովրդի հաղարավոր լավագույն ներկայացուցիչնե-
րը: Նրա կյանքի, պայքարի ու հերոսության հիշատակը միշտ
վառ կմնա Գերմանիայի աշխատավորների սրտերում: Մարտըն-
չող Կլաուսի որինակը նոր ուժ կտա միլիոնավոր մարդկանց,
վորոնք պայքարում են պրոլետարիատի դորժի համար, սոցիա-
լիզմի հաղթանակի համար:

Ռուդոլֆ Կլաուսը ծնվել է Բրաունշվեյգում, քանվորի ըն-
տանիցում: Նրա հայրը սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության

անդամ եր և պատկանում եր նրա ստորին ակտիվիստների թվին: Մի շարք տարիներ նա աշխատել ե Բրաունշվիլդում, — Լյուտերի մեքենաշինարարական գործարանում:

«Բանվորները պետք ե կազմակերպված լինեն, ապա թե վոչ նրանց կաշին կքերթեն», — ասում եր Կլաուսի հայրն իր զավակներին:

Աշխատելով դպրոցը, Ռուդոլֆն սկսեց աշխատել նույն գործարանում, ուր աշխատում եր իր հայրը: Մի տարուց հետո, 1909 թվականին յերիտասարդ Ռուդոլֆը ներկայացավ «Յերիտասարդ բանվորներին և բանվորուհիներին կրթական միության» ժողովին և հայտարարեց, թե մտնում ե սոցիալ-դեմոկրատական յերիտասարդության միության մեջ: Բարձր հասակ, սև մազեր, թուխ՝ վառվռուն աչքեր, — ահա այդ յեռանդոտ յերիտասարդի պատկերը: Նա շատ եր կարդում, աշխատելով լայնացնել իր մասհորիզոնը բանվորական շարժման բնագավառում:

20 տարեկան հասակում Ռուդոլֆ Կլաուսը հաղավ «կայսեր բաճկոնը», այսինքն մտավ ղինվորական ծառայության մեջ: Դեռևս նա չեր յուրացրել պրուսական բանակի վարժեցման հիմնական սկզբունքները, յերբ հայտարարվեց պատերազմը: Կլաուսը գտնվում եր Ֆրանսիայի դեմ ուղարկված առաջին զորասյուններում: Նա կրեց բոլոր զրկանքները, նա տեսավ պատերազմի բոլոր սարսափները և հաշմանդամ դառնալով, վերադարձավ տուն: Խրամատներում ապրած ծանր կյանքը, հիվանդանոցներում կրած տանջանքներն ստիպեցին Կլաուսին համոզվելու, վոր բանվորները պետք ե դնան ուրիշ ճանապարհով, յեթե նրանք ուզում են դառնալ իրենց բախտի տերերը: Կլաուսը տուն ե վերադառնում վորպես հեղափոխական: Նա ասում ե տիրող դատակարգի հետ աշխատակցելու սոցիալ-դեմոկրատական քաղաքականությունը և խիստ քննադատության յենթարկում անկախ սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության ղեկավարներին անվրձնական քաղաքականությունը:

1920 թվականին Ռուդոլֆ Կլաուսը դառնում ե Կոմունիստ: Մի տարուց հետո, յերբ բանվորները Մակա Գելցի գլխավորութամբ բարձրացրին ապստամբության դրոշը, Կլաուսը ղեկավար մասնակցություն ունեցավ բանվորական դումարտակների շարքերում: 1921 թվականի ապրիլի 8-ին Կլաուսը կանգնեց Համբուրգի դատարանի առաջ:

Ռեակցիոներները փորձում եյին ամեն կերպ զրպարտել քա-

Ջարի հեղափոխականին, սնդեկով, վոր նա իբր թե անձնապես հարստանալու համար ե պայքարում: Այդ զղվելի մանյովրն ապարդշուն անցավ: Նույնիսկ ամենառեակցիոն դատարանը, վոր Ռուդոլֆ Կլաուսին դատապարտել եր ցմահ տաժանակրության, ստիպված եր խոստովանել, թե «Կլաուսին չի կարելի մեղադրել անհատական հարստացման համար, նա իր դործողությունների ժամանակ ղեկավարվել ե դոյություն ունեցող հասարակակարգը տապալելու ցանկությամբ»:

1922 թվականին, յերբ գերմանական բանվոր դատակարգը կարողացավ ամբխտիա ստանալ քաղաքական կայանավորներէ համար, Ռուդոլֆ Կլաուսն աղաւթեց բանտից, վերադարձավ Բրաունշվեյց ե շուտով այնտեղ կազմակերպեց «Պատերազմի ե աշխատանքի դոհերի պաշտպանության միջադէպին ընկերություն»: Նա կազմակերպում եր պատերազմի հաշմանդամներին, սպանված զինվորների այրիներին ու յերեխաներին ոգնելու դործը:

Ռուդոլֆ Կլաուսը հռետոր չեր: Նա առաջին հերթին կազմակերպիչ եր: Առանց նախնական մանրակրկիտ պատրաստության նա յերբեք վիչինչ չեր անում, ե թեպետ իր ամբողջ եյությամբ անձնատրված եր շարժմանը, այնուամենայնիվ այդ մասին խոսել չեր սիրում ե թշնամի յեր ամեն տեսակի փրոն ֆրազներին: Լինելով կայուն ու խիղախ մարդ, նա ամենախիստ պահանջներ եր առաջադրում իրեն ե իր ընկերներին:

1925 թվականին Կլաուսը նորից դատապարտվում ե տաժանակրության, այս անգամ 8 տարով, «պետական դավաճանություն նախապատրաստելու համար»: Սակայն 3 տարուց հետո, 1928 թվականին, յերբ գերմանական բանվորների համառ պայքարի շնորհիվ աղաւթեցին քաղաքական բանտարկյալները, Կլաուսն ել աղաւթեց ու գնաց Հաննովեր: Հաննովերի մարդում Հիտլերի յերեւան դալուց առաջ նա կազմակերպեց «Կարմիր ոգնություն» (ՄՈՊՐ):

Ֆաշիստական դիկտատուրայի առաջին ամիսներում Կլաուսը ձերբակալվեց ու դատապարտվեց յերկու ամսվա բանտարկության: Նրան բանտից տեղափոխեցին համակենտրոնացման ճամբար, ուր նա տեսավ ու զգաց ֆաշիստական ղեղանների բոլոր սարսափները:

«Կարելի չե ամեն ինչ տանել հանուն սեփական համոզմունքների», — դրում եր Կլաուսը ճամբարից ուղարկած նամակում: Այնտեղ Փաշխատ դահլճները դադանաբար խոչտանդում էին նրան:

Աննկուն ընկեր Կլաուսը, չնայելով իր առողջության սաստիկ քայքայման, աղատվելուց հետո ծավալեց հակաֆաշիստական պայքարն, այն ել ամենադաժան տեռորի պայմաններում: Գեստապոն (պետական դադտնի վոստիկանություն) դիչեր ու ցերեկ կրնկիկոխ հետեում եր «Կարմիր ողնության» համադերմանական կադմակերպության անխհհեր դեկավարին: Պատերադմի ժամանակ ստացած վերքերի, Փաշխատական զնդաններում կրած բարբարոսական խոչտանդումների հետեանքով ամբողջովին քայքայվել եր նա, բայց և այնպես, դնում եր մի վայրից մյուսը, կադմակերպում անլեդալ խմբակներ, ողնում դոհված ու ձերբակալված ընկերների աղդականներին, քաջալերում հուսալքվողներին, ամենուրեք հանդես բերելով իր անսպառ յեռանդը: Ռուդոլֆ Կլաուսն իսկական հերոսություն ցուցաբերեց Թեմանի աղատության համար մղվող պայքարում:

Հանկարծ կրկին ձերբակալվում ե նա, ընկնում բարբարոսների ճանկը, վորոնք դարձյալ դադանաբար տանջում են նրան: Նրա յեղունգները պոկում են, խոչտանդում նրան, սակայն չեն կարողանում «խոստովանություն» կորզել: Նա մի բառ անդամ չի առում վոչ իր հեղափոխական աշխատանքի, վոչ ել իր ընկերների աշխատանքի մասին: Նա կարողանում եր ուղղակի արհամարհել մահը:

Ռեյստիերի յերկու Փաշխատական դեներալ և Փաշխատական տեռորիստական հրոսակախմբերի յերկու հրամանատար դատեցին Ռուդոլֆ Կլաուսին: «Դատարանը չդառավ մի ալլ պատիժ, բացի բարձրագույնից, ուստի մահվան դատավճիռ ընդունեց», — ասված ե դատավճռի պատճառաբանության մեջ, վորը Կլաուսը լսեց մեծադույն հանդսությամբ: Դրանից առաջ նա հայտարարեց Փաշխատական դատավորին. —

«Յես ձեզ հետ չեմ վիճում արդարության մասին: Յես յերբեք և վոչինչ չեմ արել ի վնաս բանվոր դասակարգի, յես հաճախ ցույց եմ տվել, վոր չեմ վախեցնում մահից: Դուք, կարող եք ինձ սպանել, սակայն դուք չեք կարող ձեր

դահիճների ոգնությամբ կասեցնել հեղափոխութեան հաղ-
թանակը»:

Այդ համեստ, խսկական հերոսի, գերմանական այդ պրոլե-
տարի արյունն իզուր չէ՛ թափվել: Նրա տեղը նոր մարտիկներ
են դրափում:

ՍՊԻՏԱԿ ՏԵՌՈՐԻ ՃԱՆԿԵՐՈՒՄ

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԱՖՐԻԿԱ

ՏԱՄՆԵՐԿՈՒ ԱՆՅԱԳԻՐ

Բազմաթիվ տարիների ընթացքում Հարավային Աֆրիկայի
նեգրերը լարված պայքար են մղում բնիկների անձնագրերի վե-
րաբերյալ ուրենքի դեմ: Այդ ուրենքը կիրառում են անգլիական
դադուժային իշխանութունները:

Հարավային Աֆրիկայում նեգրը պետք է ունենա առնվազն
12 տարբեր անձնագիր, վորպեսզի քարշ տա իր այն խղճուկ դո-
յությունը, վոր նրա համար պատրաստել են իմպերիալիստնե-
րը, — նրա հայրենիքն ստրկացնողները:

№ 1 անձնագիրը Հարավային Աֆրիկայում ապրելու իրա-
վունք է տալիս: Այդ անձնագիրն արժե վոչ պակաս, քան բնիկ
աֆրիկացու մի ամսվա վառտակը: Սակայն այդ անձնագիրը
միայն ձեռահանորեն է տալիս ապրելու իրավունքը, վորովհետև
նրա տերը, — նեգրն իրավունք չունի վարձել թեկուզ մի խղ-
ճուկ հյուղ, վորտեղ կարողանա վառ յեղանակին տեղավորվել
իր ընտանիքի հետ: Այդ անձնագիրը նրան իրավունք չի տալիս
փողոց դուրս դալ և իր համար ուտելիք գնել, վարել հողը և
անդի համար անհրաժեշտ բերք ստանալ, վերջապես, ծանր,
քայքայիչ աշխատանք կատարել անգլիական պլանտացիաներում
կամ գործարաններում:

Անգլիական գործարանում աշխատանք ստանալու համար
պետք էր գնալ յեվրոպական թաղը, իսկ այնտեղ գնալու հա-
մար պետք է ունենալ № 2 անձնագիրը, վոր նույնպես ահագին
փող արժե:

Պարեն գնելու նպատակով չուկա կամ խանութ գնալու հա-

մար պահանջվում է № 3 անձնագիրը: № 4 անձնագիրը հարկա-
վոր է բնակարան գտնելու համար և այլն:

Դուրբանի բնիկները 1929 թվականին առաջին անգամ հայ-
տարարեցին մասնաշաղկան գործադուլ, պահանջելով վերացնել
անձնագրերի վերաբերյալ որոնք: Ամբողջ Հարավային Աֆրի-
կայում ծավալվեցին նեղր բանվորների բազմամարդ ցույցերն
ու գործադուլները: Տասնյակ հազարավոր նեղրեր պահանջում
էին բոլոր բնիկների համար միասնական անձնագրային սխեմեմ
մտցնել:

Կառավարութունը բնիկների այդ պահանջին պատասխանեց
պատժիչ արչավախճերով, վորոնք ներխուժում էին Դուրբա-
նի, Ոհաննեսբուրգի և այլ քաղաքների բանվորական թաղամա-
սերն ու գյուղերը, ավերում էին տները, ծեծում կանանց ու
յերեխաներին, իսկ տղամարդկանց և անչափահասներին բռնու-
թյամբ տանում էին տաժանակիր աշխատանք կատարելու ան-
գլիական իմպերիալիստների աճխահանքերում, վրսկու հանքե-
րում և պլանտացիաներում:

Սակայն անձնագրային այդ սխեմեմը վերացնելու պայքարը
չեր դադարում: 1930 թվականին հրավիրվեց աշխատավոր նեղ-
րերի կոնգրես, նվիրված այդ հարցին: Կոնգրեսին ներկա յեր
400 պատգամավոր: Հարավային Աֆրիկայի բոլոր քաղաքներում
գործադուլներ ու ցույցեր էին տեղի ունենում: Իշխանութուն-
ները զնդացրային կրակով էին պատասխանում այդ գործա-
դուլներին ու ցույցերին: Ամեն մի ձերբակալված նեղր դարհու-
րելի տանջանքների յեր յենթարկվում: Միմիայն Վորստերում,
մեկ որվա ընթացքում վոստիկանութունն սպանեց 10 և ծանր
վիրավորեց 70 բանվոր: Սակայն Հարավային Աֆրիկայում կո-
մունիստական կուսակցութունը, հեղափոխական արհմիու-
թյուններն ու Կարմիր Ոգնութունը բնիկների մասսային ան-
դրգվելիորեն տանում էին դեպի պայքար՝ հանուն մարդկային
իրավունքների նվաճման:

Վերև հիշված անձնագրային սխեմեմի դեմ յեղած շարժու-
մը մինչև այժմ էլ չի դադարում, չնայելով, վոր կառավարու-
թյունը բազմաթիվ փորձեր է արել դաժան տեռորի միջոցով
խեղդելու այդ շարժումը: Պատժիչ զորավաճերն որը որին անց-
նում են բանվորական թաղամասերով, չարչարում ու տանջում

Յն բանվորական բնակչությանը, կողոպտում ու հրդեհում ար-
ները: Միմիայն 1934 թվականի ընթացքում, պաշտոնական տը-
վյալների համաձայն, ձերբակալվել են 330 հազար նեգր, վորոնք
մասնակցել են անձնագրերի դեմ ուղղված շարժման:

1933 թվականին գերմանական նացիոնալ-սոցիալիզմի աղղե-
ցության տակ Հարավային Աֆրիկայում ստեղծվեց «մոլորա-
գույն բաճկոնների» ֆաշիստական կազմակերպությունը, վոր
ֆինանսական միջոցներն ստանում էր Հիտլերից: Այդ կազմա-
կերպությունն իր առաջ խնդիր դրեց խեղդել այն բոլոր վորոն-
քը, վոր բնիկները կկատարեն իրենց իրավունքները պաշտպա-
նելու, այդ իրավունքների համար պայքարելու ասպարիզում:
Իր նպատակներն իրագործելու համար այդ կազմակերպությու-
նը կանդ չի առնում վոչ մի տանջանքի, վոչ մի բարբարոսական
միջոցի առաջ:

Սակայն դարգանում են Հարավային Աֆրիկայի նեգրական
մասսաների հեղափոխական գիտակցությունը, ավելի և ավելի
յի բարձրանում հեղափոխական կազմակերպությունների հեղի-
նակությունը, ավելի և ավելի մասսայական բնույթ են ստա-
նում դործադուլներն ու ցույցերը: Չնայելով տանջանքներին և
ֆաշիստական դադուլթային տեռորին, Հարավային Աֆրիկայի
աշխատավոր նեգրերն ակտիվ պայքար են մղում իմպերիալիստ-
ների, — իրենց հայրենիքն ստրկացնողների դեմ:

ՀՈՒԼԱՆԴԱԿԱՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

«ԱՆՀԱՆԳԻՍՏՆԵՐԻՆ ԶՆՁՈՒՄ ԵՆ ՅՈՒՅՍԿԻՅ»

Հոլլանդական Հնդկաստանում բանտերի յուրաքանչյուր կա-
մերայում պահվում են 50—60 կալանավոր: Կամերաները փոքր
են ու խավար: Կալանավորները զրկված են նստելու ու պառկե-
լու հնարավորությունից: Նրանց սնունդը վորդնոտած բրինձն է
և հոտած ձուկը: Առանց բացառություն բոլոր կալանավորները
յենթարկվում են բարբարոսական տանջանքների և չափից դուրս
ժանր աշխատանքներ են կատարում: Փաղաքական բանտարկյալ-
ների համար նույնպիսի ուժիմ է սահմանված, ինչ վոր քրեա-
կան բանտարկյալների համար: Մի քանի տարի առաջ քաղբան-
տարկյալներ՝ Դյոդուկը (Բատավիա) և Պամեկասսանը (Մադու-
քա) սննդադուլ հայտարարեցին, պահանջելով բարելավել սնուն-

դը, վերադարձնել քաղաքանտարկյալների համար սահմանված քաղցր ռեժիմը: Իշխանությունների հրամանով յերկու քաղաքանտարկյալներն ել ամեն ուր տանջանքների ելին յենթարկվում և այդ շարունակվեց այնքան, մինչև վոր նրանք ստիպված յեղան դադարեցնել անդադուլը:

Այն բանտարկյալները, վորոնք իրենց բողոքներով «ձանձրացնում են» ադմինիստրացիային, «ջնջվում են ցուցակից»: Հուլանդական բանտերի դահիճների այդ «տեխնիկական տեղմինը» նշանակում է, վոր այնտեղ շարունակ կալանավորների սպանություններ են կատարվում: Որինակ՝ վերջերս «ցուցակից ջնջվել եր» կոմունիստ Սուբակատը:

ՀՆԴԿԱԶԻՆ

ՏԱՆՁԱՆՔՆԵՐ «ԿԱՐԳԸ ՊԱՀՊԱՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ»

Հեղկաշինում բոլոր կալանավորները սխտեմատիկ տանջանքների յեն յենթարկվում:

Հարցաքննությունների ժամանակ հաճախակի դործադրվում են հետևյալ տանջանքները.—

1) «Բաստոնադա», — մի քանի ժամվա ընթացքում մահակներով խփում են կալանավորի կրունկներին, մինչև վոր պոկվում է կաշին:

2) Լոն-մե-հա», — վոր մոտավորապես նշանակում է «չուտ տալ հավի ստամոքսը»: Այդ տանջանքի ժամանակ կալանավորին յերեսիվայր սրտեցնում են գետնին, ձեռքերը մեջքին կապած: Դահիճներից մեկը կանգնում է զոհի ուսերի վրա, իսկ մյուսը՝ նրա կապված ձեռքերը քաշում է դեպի դուրսը և այդպիսով ջարդում ուսերի հոդակապերը, կտրում կրծքի վանդակի մկանները և անկարելի դարձնում շնչառությունը:

3) Ածելիով կտրում են ու յերկու մասի բաժանում վրտների սրնամասերը և վերքի մեջ սպիլբառով թրջված բամբակ են դնում: Վորոշ ժամանակից հետո վառում են այդ բամբակը:

4) Կալանավորի մաքուր ածիլած դլխին մեղր են քսում և դլուխը դնում մըջյունանոցը: Արևադարձային մըջյունները, վորոնք յերբեմն մեկ սանտիմետր մեծություն են ունենում, մըտնում են զոհի ականջները, քիթը, բերանը և կրծոտում նրա գեմքը:

5) Տանջանք ծարավի միջոցով: Կալանավորը մի քանի օր ստանում է խիստ աղի ձուկ, բայց այդ որերին նրան ջուր բոլորովին չի տրվում: Ծարավն այնքան սաստիկ է լինում, վոր կալանավորներին շատերը խելադարվում են:

Այդ տանջանքները դործադրվում են վոչ միայն հետաքննութեան ժամանակ, կալանավորներին խոստովանել կորելու նպատակով, այլ և ընդհանրապես «անդորրությունն ու կարգը պահպանելու համար»:

ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

«ՅԵՐԿՐԱՅԻՆ ԴՐԱՆՏԸ»

Բրիտանական դադութներում դոյություն ունեցող բանտային ռեփորմ տխուր հոգակ է ստացել: Հնդկաստանում, բացի քաղաքային կենտրոնական բանտերից, կան 270 շրջանային բանտեր: Մի քանի հարյուր բանտեր ել դոյություն ունեն առանձին նահանգներում. այդ բոլոր բանտերի կամերաները լուսամուտներ չունեն, պատերից ջուր է կաթում, առաստաղներն ու անկյունները ծածկված են բորբոսով: Բրիտանական Հնդկաստանի բանտերի կալանավորներն ուտելիքն ստանում են 2—3 օրը մեկ անդամ: Յերբեմն նրանք մոռացվում են և ուտելիք չեն ստանում: Հնդկաստանի աշխատավորներն ասում են.— «Ավելի լավ է, վոր քանտում մոռանամ քեզ: Այդ դեպքում գոնե կմեռնես սովից»: Ստրկացված հնդիկների հասկացողությամբ սովամահ հոլթյունը մեռնելու ամենահեշտ միջոցն է: Այդ հասկացողությունը մեզ համար պարզ կլինի, յերբ կարգանք այն տանջանքների մասին, վորոնց յենթարկվում են հնդկական բանտերի կալանավորները: Մտրակով ծեծելը սովորական, ամենօրյա յերեմիւթ է: Բոմբեյ քաղաքի բուրժուական մի թերթ, վոր այնքան ել աչքի չի ընկնում հնդկական բանտերի կալանավորներին նկատմամբ համակրանքի զգացումով, ստիպված է յեղել դրելու հետևյալը.—

«Մտրակով ծեծելը հանձնարարվել եր մի հաղթանդամ վոստիկանի, վորը յուրաքանչյուր ուժեղ հարվածի համար մանր դրամ եր ստանում: Յուրաքանչյուր կալանավոր ստանում եր 30 հարված: Դրանից հետո բոլոր կալանավորներին

անդիտակցական վիճակում ուղարկեցին բանտի հիվանդանոցը» :

Կալանավորներին արգելված է լվացվել, ածիլվել և լվալ իրենց սալիտակեղենը: Բոլոր գրքերն ու լրագրերն իհարկե արգելված են: Կալանավորները կարող են նամակ գրել կամ ստանալ միայն 3 ամիսը մեկ անգամ: Յուրաքանչյուր կալանավորի մոտները կապված է 8 կիլոգրամ ծանրությամբ շղթայով: Ամենաչնչին անհնազանդության դեպքում 10 կալանավոր շղթայակապվում են մեկ-մեկու և այդ վիճակում մնում 7—8 օր: Լինում են նաև դեպքեր, յերբ կալանավորը շղթայով կապվում է պատին, ձեռքերը դեպի առաստաղը բարձրացրած: Այդ օրերին նա ստանում է միայն մի քիչ խաշած բրինձ:

Բրիտանական Հնդկաստանի բոլոր բանտերից ամենատուրսավելին Պորտ Բլեյրի բանտն է, վոր գտնվում է Անդամանի կղզիներից մեկում: Այստեղ տարածված է դողերոցը հիվանդությունը: Պորտ Բլեյրի կալանավորներն ամենածանր աշխատանքներ են կատարում: Նրանք ամեն օր պետք է կոկոսյան ընկույզներից ձեռքով քամեն 30 ֆունտ յուղ: Այդ նորման գրեթե անիրագործելի չէ, մանավանդ յեթե աչքի առաջ ունենանք կալանավորների քայքայված վիճակը: Հասնելով հուսահատության ծայրահեղ աստիճանին, Պորտ Բլեյրի շատ կալանավորներ ինքնասպանություն են գործում, վոմանք խելագարվում են, վոմանք ել փորձում են փախչել հարևան ջունգլիները, վորտեղ մեռնում են սովից, կամ ընկնում գիշակեր գաղանների ճանկը: Յեւ անգլիական «Իմինիդ Ստանդարտ» թերթն Անդաման կղզու այս բանտն անվանում է «յերկրային դրախտ» (1934 թվականի ոգոստոսի 22-ի համարում) :

ՅԱՇԻՍՏԱԿԱՆ ԲԱՆՏԵՐԻ ՑՆՅՈՂ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԼԵՀԱԿԱՆ ԲԱՆՏԵՐՈՒՄ

Կապիտալիստական յերկրների բուրժուական մամուլը սովորաբար աշխատում է չնկատել ֆաշիստական բանտերի ցնցող իրականությունը: Յերբ լեզալ մամուլում յերբեմն լինում էյին

փաստեր քաղաքական բանտարկյալների կյանքի ու պայքարի մասին, բուրժուական բոլոր լրագրերն անմիջապես յերկար հերքումներ ելին տպում:

Վերջերս Թրանսիայից, Կանադայից և Միացյալ Նահանգներից մի բանվորական պատվիրակութուն այցելեց Լեհաստան: Պատվիրակությանը թույլ չտվին բանտերը դնալու: Միայն Լվովի տխրահռչակ բանտի պետը թույլ տվեց պատվիրակությանը խոսել յերկու քաղաքանտարկյալների, — մի կնոջ ու մի տղամարդու հետ, այն ել իհարկե իր ներկայությամբ: Բանտապետը թույլ չտվեց կալանավորներին պատասխանել բանտի պայմաններին վերաբերող մի վորևե հարցի և պատվիրակներին ցույց չտվեց բանտը:

Այսպիսի պայմաններում մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում մի այնպիսի մարդու վկայությունները, ինչպիսին ե լեհական լրագրող Վ. Ռոժիմովսկին: Նա «Կուրյեր Պարանի» թերթի, — Պրիսուդսկու կողմնակիցների որդանի մշտական ախտակիցն է:

Վ. Ռոժիմովսկին իր հոդվածներում ասում է, թե «կալանավորների ամենատխա չնորհելը ներկայումս վոջ միայն դատական քաղաքականության պահանջն է, այլ և պետական անհրաժեշտություն է»: Իր միտքն ապացուցելու համար Ռոժիմովսկին բերում է այնպիսի փաստեր, վորոնք վաղուց հայտնի յեն աշխատավորների լայն մասսաներին: Սակայն այսոր այդ փաստերը հաստատում է ինքը, ֆաշիստական բանակում գտնվող մարդը, վոր վոստիկանության տեսակետով միանգամայն բարեհույս է համարվում:

Ռոժիմովսկին դրում է. —

«Բանտային շենքերը լեիլ-լեցուն են այդ բառի իսկական իմաստով: Լեիլ-լեցուն են. լսո՞ւմ եք դուք, թե ինչի մասին են աղաղակում այդ փաստերը: Այդ մռայլ ֆունկցիայի մասնագետների կատարած հաշվի համաձայն, լեհական բանտերը պետք է տեղավորեն 25—30 հազար կալանավոր: Յեթե հաջողվեր բանտերի կամերաներում մարդկանց տեղավորել այնպես, ինչպես իրերը լիքը լրացուցավում, ապա կարելի յեր խոսել 40 հազարի, վորպես լեհական բանտերի տարողություն ամենամեծ թվի մասին: Իսկ այժմ մի թռիչք կատարենք դեպի մի անհավանական,

բայց ճիշտ իրականութիւն... Միայն այդ վերջին թիւը, վոր չատ և չատ հեռու յե բանտերի իսկական տարողութիւնն արտահայտելուց, ցույց և տալիս լեհական բանտերում ներկայումս տիրող պատկերը» :

Դժվար չե պատկերացնել, թե ինչպիսի դրութեան մեջ են դառնում քաղբանտարկյալները, վորոնք ստիպւած են յերկար տարիներ ապրել նման պայմաններում :

Կրկին դիմենք փաստերին :

Ռժիմովսկին բերում և իր խոսակցութիւնը մի դատական պաշտոնիայի հետ, վորը հետազոտել և Լոճի բանտը :

«Որը շող եր ու խեղդով : Բանտի միջանցքում անտանելի գարշահոտութիւն եր տարածւած : Մահացու մի գարշահոտութիւն, վոր անաշանում եր վոչ թե զանազան նյութերի դուրձիացումից, այլ մարդկային կղկղանքի ամբողջ կույտերից, վոր հալաքել են տարիների ընթացքում : Թունալոր ու ծանր ողբ, վոր թանձր եր ինչպես կուպր, ավելի ու ավելի անտանելի յեր դառնում դեպի միջանցքի խորքն ամեն մի քայլ կատարելիս : Սակայն վոչ թե միջանցքում, այլ կամերայում (վորի դուռը բաց արին) յես տեսա զարհուրելի մի պատկեր, վորը թունալորեց իմ անքուն գիշերները : Կամերայի հատակը խոնավացել եր մարդկանց քրտինքից, վորոնք ուղղակի սեղմւել եյին մեկմեկու : Բաց լուսամուտի սոջն հերթի կանգնած, նրանք մեկ-մեկ մոտեցնում եյին դեմքերը նեղ անցքին, վորպեսզի ավելի մաքուր ողծծեն և ապա իրենց տեղը գիշեն ընկերներին : Այդ տանջալից հերթը շարունակւում և ամբողջ ժամեր» :

Ռժիմովսկին ավելացնում և, վոր իր խոսակցի խոստովանութեան համաձայն, այդպիսի պայմաններում «աղատաղկումը վեր և ածւում տանջանքի» : Այսպես և ասում արդարադատութեան մինիստրութեան աչքի ընկնող պաշտոնյան, մի մարդ, վոր հակամետ և ավելի շուտ լայլ պատկերացնել այդ իրականութիւնը, քան խոսացնել դույնները : Իրականութիւնը սակայն, չատ ավելի վատ և ու զարհուրելի, քան նրա խոսքերը : Լեհատանում կա ավելի քան 16.000 քաղբանտարկյալ : Աշխատալորների լավագույն զավակները, — լեհեր, բելուսուսներ, հրեաներ,

ուկրալինացիներ, — հարկադրված են որեցոր բանտային տան-
ջանքներէ յենթարկվել:

Լեհական Փաշիզմը վարենում ե ցույց տալ իր բանտերը:
Կանադայի, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների և Ֆրանսիայի
աշխատավորները, վորոնք այժմ կամպանիա յեն մղում նոր
սրտովիրակութուն ուղարկելու համար, սրահանջում են բանտ-
րական սրտովիրակութան առջև բաց անել բանտերն ու համա-
կենտրոնացման ճամբարները: Ամբողջ աշխարհի աշխատավոր
մասսաները սրահանջում են, վոր հրապարակի լեհական բանտե-
րի քաղաքական կալանավորներէ դրության վերաբերյալ ճշմար-
տությունը:

ՍԱՐՍԱՓՆԵՐ ԿԱԼՆՅԵՄՈՒՄ

Լատվիայում, Կալնյեմի քահանքերում (վորոնք գտնվում
են Ռիգա քաղաքից վոչ հեռու) թաղավորող տեռորն ու հալա-
ծանքները գերազանցում են լատվիական Փաշիստների մինչև այ-
ժմ գործադրած գաղանությունները: Հակաֆաշիստ մարտիկնե-
րը, վորոնք ուղարկված են Կալնյեմ, տաժանակիր աշխատանքի
համար, — գտնվում են ամենասարսափելի պայմաններում: Դա-
հիճները տանջված, կիսաքաղց կալանավորներին ստիպում են
որական 12—16 ժամ աշխատել մինչև ծնկները ջրի մեջ, առանց
կոշիկների: Գիշերը նրանց տանում են մի ցուրտ մարագ, վոր-
տեղ իրար զլխի հալաքված, հնարավորություն չունենալով չո-
րացնելու իրենց հագուստը, նրանք Փաշիստների վարժեցրած
սրահակների հսկողության տակ անց են կացնում գիշերը:

Յերբ կալանավորները չեն կատարում նորման, (վոր չա-
փազանց բարձր են նույնիսկ սովորական բանտրի համար, որա-
կան 2,2 խորանարդ մետր), կամ յերբ նրանք ուժասուստ լինե-
լով վայր են ընկնում, բարբարոսները նրանց ծեծում են հրա-
ցաններէ կոթերով, ուտինե մտրակներով, վտանատակ են ա-
նում, կամ գիշերը թողնում են խոնավ խցիկներում, այն ել
մերկացրած: Այդ խցիկները հորեր են, վորոնք սովոր վակ-
վում են վերեկից:

Բժշկական վորեւե ոգնության մասին այստեղ խոսք անգամ
չի կարող լինել, չնայելով, վոր ամեն որ, աշխատանքի ժամա-

Նաև, մի քանի դժբախտ դեպքեր են լինում: Բարբարոսներն ստիպում են աշխատել նույնիսկ այն քաղաքնադատականներին, վոյոնք արյունահոս վերքեր ունեն: Ծանր, Տ իթանոց քարերը խեղում են հյուժժված կալանավորներին: Այսպիսով հաճախում են դարձել կալանավորներ Նժինը, Ֆեդորովը, Սեմինովիչը և ուրիշները: Յերբ կալանավոր Ֆրիդրիխսոնը վոտը ջարդվելուց հետո մեծ դժվարությամբ հանեց կոշիկը, ավագ վերակնյու Պուկիտը նրան ստիպեց այդ կոշիկը նորից հագնել ջարդված վառին:

Կալնցեմում յեղել են ինքնասպանության բաղձաթիվ դեպքեր: Կալանավոր Միկուլովը ճեղքեց իր փորը: Նրան ուղարկեցին Ռիդայի կենտրոնական բանտը և փակեցին մի խավար կամերայում, բոլորովին մենակ: Յերբ կալանավորին կրկին ուղում ելին վերադարձնել Կալնցեմի քարահանքը, նա հայտարարեց, վոր պատրաստ ե մեռնել, քան վերադառնալ աշտուղ:

Կալնցեմում գտնվող քաղաքնադատականները վերջերս բոլոր ներկայացրին բանտերի կենտրոնական վարչության: Վերջինիս պատասխանում ասված ե, վոր յեթե մի անգամ ել կրկնվի բողոքը, տաժանակիր աշխատանքների ռեժիմն ավելի կվաճառաւնա:

Լատվիայի Փաշիստ դահլճները գաղանությունները պետք ե հայտնի լինեն ամբողջ աշխարհի ժողովրդական լայն մասսաներին:

Հակաֆաշիստներ Մուրինի, Հորսլաուրի և Բոնդարենկոյի դեմ ընդունված մահապատժի առթիվ Լատվիայի Կարմիր Ողնությունը բողոքի լայն կամպանիա սկսեց: Ամբողջ աշխարհի աշխատավորներն ոժանդակեցին այդ կամպանիային և այդպիսով նրանց կյանքը փրկվեց, թեպետ չհաջողվեց նրանց ազատել Փաշիստական գեհնից:

Լատվիայի աշխատավորները Կարմիր Ողնության կոչին պատասխանեցին մասսայական բողոքով, վոր ուղղված եր Կալնցեմի դահլճների չլաված գաղանությունների դեմ:

ՓՐԿԵՆԼ ԿԵՍԱՐ ՎԻԼԱՐԻ ԿՅԱՆԻՔԸ

Ղուբայի գաղտնի վոստիկանությունը ձերբակալեց այդ յերկրի հեղափոխական արհմիությունների գլխավոր քարտուղար Կեսար Վիլարին:

1935 թվականի մարտ ամսից Ղուբայի պահանջական բաժինը (գաղտնի վոստիկանություն) ճշգրտվում էր վորսալ Վիլյամին: Իշխանությունները վերջինիս համարում են գլխավոր հանցապարտն այն ընդհանուր քաղաքական դործադրուլի, վոր տեղի ունեցավ Ղուբայում, մարտ ամսին, և ընդգրկեց 700 հազար բանվոր: Ղուբայի մամուլում գետեղված էր այսպիսի մի հատարություն, — «Ով բռնի Վիլյամին կամ ցույց տա նրա տեղը, նա պարզև կստանա»:

Մաչադոյի արյունոտ գիկտատուրայի ժամանակ Վիլյամին մի քանի անգամ նստել և բանտում: Նա ձերբակալվել էր 1931—1932 թվականներին և աքսորվել Իսլա-Գիպլինոս կղզին:

Ղուբայի պրոլետարիատի դործադրուլները և այլ յեյուլթները ժամանակ, — վորոնք տեղի յեն ունեցել վերջին 2—3 տարում և շատ անգամ գաղափարաբար ճնշվել զենքի ուժով (այդ յեյուլթները կադավերալում եյին Ղուբայի հեղափոխական արհմիությունները), Ղուբայի իշխանությունները միշտ աշխատել են առաջին հերթին իրենց ճանկը դցել Կեսար Վիլյամին:

Ահա թե ինչու անկեղալ դրություն անցած Վիլյամին ձերբակալությունը մեծագույն վտանգ և սպառնում նրա կյանքին:

Ղուբայի Կարմիր Ուղևորությունը ներկայումս բողոքի յեռանդուն կամպանիա յե մղում, պահանջելով անհապաղ աղաւել Կեսար Վիլյամին և Ղուբայի բոլոր քաղաքատարկյալներին:

ԽՈՋԵ ԲԱՇՈՒՆՅԱՆ ՍՈՒՐԻՏԻ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1935 թվականի հունիսի 18-ին Չիլիի (Հարավային Ամերիկա) Լայա քաղաքում հանկարծ անհայտացավ բանվորների առաջնորդ Խոջե Բաշունյան Սուրիտը, վոր այնտեղ աշխատում էր Չիլիի հեղափոխական արհմիությունների և կոմկուսակցություն հանձնարարությամբ:

Ինչո՞վ կարելի յեր բացատրել Բաշունյանի անհայտանալը: Ահա թե ինչով. — Չիլիի Հարավային մասում բնակվում են «Մապուչի» կոչված ցեղի հնդիկները: Բաշունյանը յեռանդուն աշխատանք և կատարում այս հնդիկների, ինչպես նաև այդ վայրերում բնակվող դյուղացիների մեջ: Յեւ ունակցիայի ներկայա-

ցուցիչները վորոշում են վերջ տալ Բաշունյանի հեղափոխական գործունեությունը, — սպանել նրան:

Բաշունյանի սպանությունն իր հրեշափորությունը հիշեցնում է կոմունիստ-ուսուցիչ Սնարալյոնի և լրագրող Մեսա Բելլայի սպանությունը, վոր վերջերս տեղի ունեցավ նույն յերկրում, — Չիլիում:

Բաշունյանը յեղել է Չիլիի Կոմկուսակցության Կենտկոմի անդամ: Յերիտասարդ ժամանակ նա դյուղատնտեսական բան-վոր էր, հետո աշխատում էր բորակի հանքերում: Նա դարձավ բանվոր դասակարգի և դյուղացիության ականավոր առաջնորդ-ներից մեկը: Նրա կյանքն իսկական մարտնչոգի կյանք էր: Չիլիի դիկտատորներն անընդհատ հալածում էին նրան: 1928 թվ-վականին, Իրանեցի դիկտատուրայի ժամանակ նա ձերբակալ-վեց և աքսորվեց Այդեն կղզին: Մասսաների համերաշխության շնորհիվ նա ազատվեց, բայց 1932 թվականին, Դավիլի դիկտա-տուրայի ժամանակ նրան դարձյալ բանտարկեցին: Ալեքսանդրի նոր կառավարությունը թեպետ ազատեց նրան, սակայն վոչ մի բոպե հանգիստ չէր թողնում և հալածում էր, մանավանդ մա-նուչի ցեղի հնդիկների մեջ հեղափոխական աշխատանք կատա-րելու համար: Ընկ. Բաշունյանը վայելում էր այդ հարստա-հարված ժողովրդի սերն ու համակրանքը: Նրա անհայտանա-լուց մի ամիս առաջ, մանուչի ցեղի հնդիկները կոնդրեսում նը-րան տրվեց «մանուչի ցեղի սպիտակամորթ յեղբայր» պատվա-վոր անունը:

Հենց վոր լուր տարածվեց Բաշունյանի անհայտանալու մա-տին, Չիլիի ՄՈՊՐ-ի սեկցիան վորոշեց պարզել հանցագործու-թյան պատկերը:

Առաջին վորոնումները ցույց տվին, վոր վերջին անգամ Բաշունյանը Ռոզենդո Ջագրեդոյի հետ յեղել է Լայա քաղաքի մեր Այլտամիրանոյի տանը: Այլտամիրանոն ցինիկարար հայտա-բարեց, թե նա Բաշունյանին հանձնել է վոստիկանության, վո-րովհետեւ Բաշունյանը կոմունիստ-ազիտատոր է և ակտիվ մա-նակցություն և ունեցել Լոնկվիմայում դյուղացիների և հնդիկ-ների վերջին ապստամբություններին: Այնուհետեւ նա հայտա-բարեց, թե Բաշունյանը «խեղդվել է Լայա գետում»: Սակայն

ՄՈՊՐ-ի հանձնաժողովի կատարած քննութիւնը պարզեց, վոր
վոստիկանութիւնն սկզբում տանջանքների յե յենթարկել Բա-
շունյանին, հետո դեկ Լայա դետը:

ՄՈՊՐ-ի Ձիլիի սեկցիան և հեղափոխական արհմիութիւննե-
րի Կենտկոմը զուսարեցին բաղմաթիւ մասսայական ժողովներ,
վորտեղ հազարդվեց քննութեան արդիւնքների մասին: Ստեղծ-
վեց ժողովրդական կոմիտե բոլոր դեմոկրատական կուսակցու-
թիւնների, բոլոր արհմիութիւնների ներկայացուցիչներից և
աշխատիւր հասարակական գործիչներից: Կոմիտեն զբաղվեց
սպանութեան և մեղավորներին գտնելու հետ կապված խնդիրնե-
րի քննութեամբ:

Մի քանի ուրից հետո կամպանիան ընդգրկեց ամբողջ յեր-
կիրը և դարձաւ մի ուժեղ շարժում, վոր ուղղված եր ուսակցիա-
յի դեմ և համախմբում եր բոլոր բանվորներին, ինտելիգենտնե-
րին, ուսանողներին, — Ձիլիի ուսակցիոն կառավարութեան բո-
լոր հակառակորդներին: Պետք ե մատնանշել, վոր այդ շարժ-
մանն աշխտիւրեն մատնակցում եյին մանուշի ցեղի հնդիկները,
վորոնց ազատման պայքարին Բաշունյանը նվիրել եր իր բոլոր
ուժերը:

Չնայելով կառավարութեան հարուցած խոչընդոտներին,
Կոմիտեյի աշխտիւթիւնն ուժեղանում եր անընդհատ: Շուտով
ստեղծվեց արտակուսակցական ժողովրդական տրիբունալ, վորի
անդամներն ընտրվեցին լայն ժողովներում: Ամբողջ յերկրում
կազմակերպվեցին հանձնաժողովներ, վորոնք ոգնում են տրի-
բունալին:

Ներկայումս տրիբունալը հետաքննական աշխատանք ե կա-
տարում:

Վկայութիւններ տվող անձանց կյանքն ապահովելու նպա-
տակով այդ տրիբունալի քննիչ ղեկաւոր Կարլոս Վինկուլյան
Պատենտեւը, վոր պարլամենտի պատգամաւոր ե և համալսա-
րանի պրոֆեսոր, սահմանել ե այնպիսի կարգ, վորով քննու-
թեան ու վկայութիւնների բոլոր նյութերը գաղտնի յեն պահ-
վում: Իբրեւ վկաներ, արդեն հարցաքննված են Բաշունյանի ըն-
տանիքի անդամները, բանվորական շարժման մի շարք ղեկա-
ւարներ, բանվորներ, դյուղացիներ և մանուշի ցեղին պատկա-
նող հնդիկներ:

Այլտամիրանոն, — Լայա քաղաքի մերը, — և այդ քաղաքի վրաստիկանները նույնպես պետք է կանչվեն տրիբունալ, հարցաքննության համար: Այսպիսով պետք է նյութեր հավաքվեն մեղադրական ահա կաղմեղու համար, վորը հետո պետք է հանձնվի դատարանին:

Կառավարությունն ու դատական իշխանությունները դործադրում են բոլոր միջոցները, վորպեսզի սաշտպանեն մարդասպաններին: Սակայն աշխատավոր մասսաներն աչալըջությամբ հետևում են այս գործին:

ԳԻՆԸ 1 Ռ. 50 ԿՈՊ.

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0001395

154.

A $\frac{\text{II}}{24711}$